

ELUCIDARIUS CABALLISTICUS

sive Reconditae Hebraeorum Philosophiae brevis & succincta Recensio

J. G. WACHTERUS

&

Animadversiones De recondita Hebraeorum Philosophia

(Animadversiones ad Wachteri librum)

G. W. LEIBNIZ

Ex autographo BIBLIOTHECAE REGIAE HANNOVERANAE

Vertaling

STAN JANSSENS

Antverpiae, MMXII

© Dit document staat vrij ter beschikking voor persoonlijk gebruik en onderzoek. Niet voor commerciële doeleinden.

Inhoudsopgave

- Inhoudsopgave en Literatuur	p. 3
-	
- Inleiding	p. 4
-	
- Vertaling: <i>Elucidarius Cabalisticus</i> ” en “ <i>Animadversiones</i> ”	p. 8
- Voorwoord	p. 10
- Caput I Oorsprong van de Kabbala	p. 20
- Caput II Verspreiding van de Kabbala	p. 26
- Caput III Kern van de Kabbalistische leer	p. 32
- Caput IV Overeenkomsten tussen de Kabbala en Spinoza	p. 46
- Caput V Eindoordeel over de Kabbala	p. 78
- Eindnoten.	p. 85

Gebruikte tekstuittgaven

- *Elucidarius Cabalisticus sive Recondita Hebraeorum Philosophiae brevis & succincta Recensio. Epitarmatere Joh. Georgio Wachtero. Romae anno MLCCVI. Facsimile in de Bayerische Staatsbibliothek München*
-
- *Réfutation inédite de Spinoza par Leibniz, précédé d’un mémoire, par A. Foucher de Careil. Texte Latin/Français (Paris, 1854, tiré à cent exemplaires pour l’Institut de France – Typ. E. Brière, rue St. Anne 35, Paris)*
Heruitgave : Nabu Press, 1900 [F]
- *A refutation recently discovered of Spinoza by Leibnitz* [T.]
Edinburgh, Constable 1855
English translation by Owen
- *-The online Library of Liberty, a project of Liberty Fund, Inc. (Het volledige oeuvre, van Spinoza, inclusief brieven, Engelse vertaling).*

Literatuurlijst

Laerke M., “Leibniz lecteur de Spinoza, La genèse d’une opposition complexe”, Honoré. Champion éditeur, Paris, 2008 [L]

Zie verder literatuurlijst bij de vertaling G.W. Leibniz, “Ad Ethicam”& “Ethices”, B. d. Spinoza “Ethica, P. I”.

Inleiding

J. W. Wachter:

Johannes Georgius. Wachter (Memmingen 1673–Dresden 1757). Na zijn studies Latijn en privé lessen in trigonometrie en tekenen, ging hij op 18-jarige leeftijd, op aandringen van zijn vader, naar de universiteit van Tübingen om theologie studeren. Vijf jaar later keerde hij naar Memmingen weer. Om een aanstelling in een hem nietszeggend ambt te ontlopen, ondernam hij een grote reis, die hem via Leipzig en Halle, naar Berlijn en Frankfurt bracht. In 1698 reisde hij, onder auspiciën van de keurvorst van Brandenburg, naar Holland en ontmoette in Amsterdam Joh. Speeth, een katholieke, die zich tot het Jodendom bekeerd had en de naam Moses Germanus had aangenomen. Hun discussie over de redenen van Speeth 's bekering was voor Wachter de aanleiding voor het schrijven van *“Der Spinozismus im Judentumb, oder die von dem heutigen Judentumb und dessen Geheimen Kabbala Vergötterte Welt, an Moses Germanico sonsten Johann Speeth, von Augsburg gebürtig, befunden und widerleget von J. G. Wachter”* (Amsterdam 1699), waarin hij Speeth 's interpretatie op theologische gronden verwerpt. Een vervolg en correctie hierop is *“Elucidarius Cabalisticus, sive Reconditae Hebraeorum Philosophiae brevis et succincta recensio”* Rome, 1706 (cf. infra). Tusschenin had hij nog een kort traktaat over het natuurrecht geschreven: *“Origines juris naturalis”* (1704).

De beschermheren van Wachter beoogden voor hem een aanstelling aan de filosofische faculteit van Duisburg, maar om financiële redenen (bezoldiging) ging dit niet door. In afwachting van de benoeming kreeg hij voor zijn noodzakelijk levensonderhoud een maandelijks toelage van de “Mons pietatis” (Berg der barmhartigheid). en hield hij zich onledig met studeren aan de Berlijnse Bibliotheek en de Tekenenacademie. Van 1707 kreeg hij een jaargeld toegekend van koning Frederic Willem I van Pruisen (1688–1740) en werd opgenomen in de Pruisische Academie van Wetenschappen. In 1722 verloor hij wegens bezuinigingen zijn inkomen. Hij vestigde zich in Dresden waar hij zijn belangrijkste wetenschappelijke werken schreef: het klein glossarium: *“Glossarium Germanicum, continens origines et antiquitates linguae Germanicae hodiernae. Specimen ex ampliore farragine decerptum”* (Leipzig 1727) en het groot glossarium *“Glossarium Germanicum, continens origines at antiquitates totius linguae Germanicae, et omnium paene vocabularium, vigentium et desitorum. Opus bipartium et quinque indicibus instructum”* (Leipzig 1737). Uit deze werken blijkt dat Wachter over een zeer omvangrijke talenkennis beschikte en een zeer verdienstelijk filoloog was. In opdracht van de van de stad Leipzig schreef hij nog *“Archaeologia numaria, continens praecognita nobilissimae artis, quae nummos antiquos interpretatur”* (Leipzig 1740). Hiervoor ontving hij een aanzienlijke levenslange bezoldiging. Hij stierf op 7 november 1757.

De volgende twee secties vatten enkele relevante punten samen uit Laerke(L). (p. 923-935).

Spinoza en de Kabbala

Met de publicatie van Wachters boek *“Der Spinozismus im Judentumb.”*, waarin hij het standpunt verdedigt dat Spinoza (tot op zekere hoogte) een Kabbalist is, ontstond de controverse over de verhouding tussen Spinoza en de Joodse mystiek. J. F. Buddeus reageerde op deze publicatie en stelde dat het Spinozisme niets te maken heeft met de Kabbala van de Zohar, maar wel met de moderne Christelijke interpretatie ervan, zoals Wachter die kende uit *“Kabbala denudata”* van Knorr von Rosenroth. Wachter reageerde hierop met zijn *“Elucidarius Cabalisticus”* waarop Buddeus dan weer reageert met zijn *“Theses theologicae de atheismo et superstitione”* (1722), waarin hij zijn kritiek mildert.

Door zijn vergelijking van Spinoza met de Kabbala, zette Wachter de toon voor een mystieke interpretatie van Spinoza, die enorm gewaardeerd werd tijdens de Duitse romantiek (tot begin 20^e eeuw). Immanuel Kant bestempelt Spinoza als “De cartesiaan van het kabbalistische leer”. Enkel J. G. von Herder kante zich tegen deze interpretatie

Spinoza spreekt zich in zijn TTP op verschillende plaatsen eerder negatief uit over de Kabbala: (primo) “het geloof dat God de bijbel integraal zonder vervorming heeft doorgegeven en dat de grote geheimen in letters

verborgen zijn, is niet meer dan een dwaasheid of een bijgelovigheid, eigen aan een oud dametje, doorspekt met arrogantie en sluwheid van een kinderlijke gebazel van Kabbalisten" (TTP XII, 368-71), (secundo) "De Kabbala is een zeer specifieke onbruikbare Joodse manier van uitdrukken, de Kabbalistische geleerden zijn uiterst schadelijk" (REF. ?) en (tertio) "Rabbini plane delirant!". (TTP XII, 430-431, e.a.). Deze verwijzingen naar de Kabbala tonen aan dat Spinoza wel vertrouwd was met een of andere vorm van de Kabbala.

Owen [T] schrijft dat Leibniz van oordeel was dat er bij Spinoza zowel invloeden van Descartes als van de Kabbala terug te vinden zijn. Hij staft dit met een citaat uit een brief van Leibniz aan abbé Nicaise (1697): "De zaden van het Cartesianisme, door Spinoza gekoesterd, zijn later open gebloeid, maar leverden geen bijdrage tot zijn rechtvaardiging in het geloof van God. Op dit punt helt hij over naar het Kabbala en blijkt hij deze te volgen". Franck daarentegen beweert dat bij Spinoza, door de bestudering van Descartes, alle Kabbalistische invloeden verdwenen zijn.

Laerke vat het onderzoek naar de verhouding tussen Spinoza en de Kabbala als volgt samen. Spinoza moet zeker de (oude) Kabbala gekend hebben, maar heeft deze niet grondig bestudeerd.

Leibniz en de Kabbala.

Leibniz is geen bewonderaar van de Kabbala, maar beschouwt de Joodse mystiek niet als tegenstrijdig met de opgang van de rede (Aufklärung) en ziet er zeker geen "vorm van geestelijk delirium" in. Hij stelt zich neutraal (wetenschappelijk) op en vindt dat alle invalshoeken dienen onderzocht te worden, ook die van zijn vriend Knorr (cf. infra): "de eer van God en het welzijn van de mensen is daarmee enkel gediend"¹.

Vermits Leibniz geen Hebreeuws kende, kon hij de originele en middeleeuwse Kabbalistische teksten niet bestuderen, maar hij bezat wel een rudimentaire kennis van de "moderne Kabbala" (Loria, 16^e eeuw) via zijn vrienden Rozenkruisers. Zij baseerden zich op de Christelijke Kabbala van de Renaissance (15/16^e eeuw), opgesteld door Pico de la Mirandola en J. Reuchlin.

In dit verband dienen volgende "intimi-Rozenkruisers" vermeld te worden. Ten eerste F. Mercurius van Helmont (Belgische scheikundige en alchimist, een persoonlijke vriend en een groot voorstander van de zielsverhuizing (*Adumbratio Kabbalae Christianae*, 1684), waartegen Leibniz zich overigens fel verzette). Via Helmont werd Leibniz geïntroduceerd bij Baron Christian Knorr von Rosenroth, wiens esoterische kennis en eerlijke manier van omgaan met bronnen hij zeer bewonderde. Leibniz verbleef bij hem in Solsburg, waar zij discussieerden over de *Kabbala denudata*. Ten derde, H More: Leibniz ontleende van hem de term "monade". Bij More en Knorr von Rosenroth betekent "monade" een "fysisch punt".

In tegenstelling met Spinoza, wijst Leibniz de Kabbala literalis (gebaseerd op lettertekens) niet in zijn geheel af: "Ook al zijn het enkel vage voorgevoelens, deze esoterische wetenschap bezit een waarde die zich in al haar duidelijkheid manifesteert in de echte universele taal (lingua universalis)" Leibniz zelf bestempelde deze als de "niet ingebeelde Kabbala"

Tenslotte, een samenvatting van Laerke's besluit over Leibniz en de Kabbala (p.970-971):

Het is Leibniz niet te doen om te achterhalen of de Kabbalistische kosmologie overeenkomt met de echte theologie (i.e. Christelijke theologie), maar wel om te achterhalen onder welke voorwaarden ze ermee kan overeenkomen. Leibniz vindt dat Spinoza de Kabbala op een verkeerde wijze interpreteert: "C'est en partant d'une combinaison de la cabbale et du cartésianisme, corrompus et outrés, que Spinoza a formé sa doctrine monstrueuse" (GP III, 545). De "zuivere Kabbala" vindt Leibniz deels bij van Helmont en Knorr von Rosenroth en ook bij de Platonici van Cambridge. Of Leibniz' strategie, nl. een tegenover elkaar stellen van zijn visie op de Kabbala en die van Spinoza, tot een beter inzicht leidt in deze "obscure" materie, blijft echter een open vraag. Deze Kabbala is een religieus systeem dat de Christelijke Kabbalisten op een bepaalde manier voor eigen gebruik hebben aangewend: ze trachten er een filosofisch systeem van te maken en er zelfs een wetenschappelijke theorie in te vinden om hun eigen wetenschappelijke "experimenten" (alchemie) mee te staven. Maar de Joodse Kabbala is een mystiek systeem, gebaseerd op religieuze ervaring, een "muziek van de ziel".

¹ Brief aan E. von Hesens-Rheinfaust (1688).

Elucidarius Caballisticus

“Elucidarius Caballisticus, sive Reconditae Hebraeorum Philosophiae brevis et succincta recensio” (De verhelderende Kabbalist of een korte en degelijke bespreking van de verborgen filosofie van de Hebreëen) verscheen in 1706, maar het manuscript circuleerde al sinds 1702/03 volgens de slotzin van het facsimile. Met een groot aantal voorbeelden “bewijst” Wachter de overeenkomsten tussen de leer van Spinoza en de Kabbala (hoofdstuk 4) en stelt dat beiden noch pantheïstisch noch fatalistisch zijn. Dit staat haaks op zijn vroegere opvattingen in *“Der Spinozismus in Judentumb..”*. Hierin verdedigde hij de stelling dat een Christelijke Kabbala, onmogelijk is en Spinoza enkel Joodse misvattingen voorstaat, nl. de ontkenning van de vrije wil en verwarring tussen God en natuur.

Welke vernieuwde voorstelling geeft Wachter dan van de Kabbala en Spinoza in de *Elucidarius*? Wachter baseert zich op het woordgebruik in de *Ethica*¹ om te besluiten dat de verhouding tussen de termen “natura naturans” en de “natura naturata” van Spinoza, overeenstemt met de verhouding tussen de Kabbalistische termen “Deus in se occultus” en “manifestatio & revelatio Dei”. Zowel voor Spinoza als voor de Kabbalisten is, volgens Wachter, de wereld niet God zelf, maar een effect van Gods macht. Ten tweede stelt hij dat zowel in de Kabbala als bij Spinoza, gedachten en wilsuitingen geen “affectiones” (verschijningsvormen), maar “effectus” (gevolgen) van God zijn. Daarentegen is de ziel wel een deel van de goddelijke uitgebreidheid (modificatio). Ten derde is de Kabbala voor Wachter een universeel spiritualisme, vermits de essentie van alle dingen geestelijk is en de materie niet. Wachter meent dat Spinoza met de uitgebreidheid van God geen materiële maar geestelijke uitgebreidheid (Hst. III § 11) bedoelde. Tenslotte vindt hij vele overeenkomsten tussen de Kabbalistische Adam Kadmon en Spinoza’s opvatting over de oneindige modus van het denken (Hst. III § 11).

Animadversiones ad Wachteri librum

De *“Animadversiones de recondita Hebraeorum Philosophia”* (“Bemerkingen op de geheime filosofie van de Hebreëuwen”) of ook wel *“Animadversiones ad Wachteri librum”* genoemd, zijn nooit door Leibniz gepubliceerd en bestaan enkel in autograaf (Koninklijke bibliotheek van Hannover). Foucher De Careil publiceerde ze in 1854. Ze zijn geen weerlegging van Spinoza’s (en Wachters) ideeën, omdat Leibniz enkel zijn eigen ideeën tegenover die van Spinoza stelt en geen fundamentele filosofische kritiek levert. Friedmann meent dat de tekst enkel “une valeur médiocre pour l’interprétation du Spinozisme”. heeft. Daarentegen zegt Laerke (p. 924): “S’il ne faut pas exagérer la portée du texte, il ne faut pas non plus sous-estimer son importance”. Toch is dit werk een referentiepunt voor de studie van de invloed van Spinoza op de ontwikkeling van de ideeën van Leibniz.

De tekst moet op twee niveaus gelezen worden. Vooreerst de commentaren op Wachter: deze tonen Leibniz’ interesse aan voor de Joods mystieke opvattingen van de 17^e eeuw, maar zijn onbelangrijk voor de duiding van de relatie Spinoza–Leibniz. Vervolgens de directe commentaren op Spinoza. Door het heen en weer te springen van het ene naar het andere niveau wordt de leer van Spinoza, zoals Leibniz die ziet, Leibniz, in kaart gebracht. Dit is in tegenstelling met de *Ad Ethicam* en *Ethices*, waar Leibniz directe commentaar levert op Spinoza en zich vooral afzet tegen het “te koop lopen met de ordine geometrico” (P. Berly, Leibniz Review, 2002).

Werkwijze:

De opzet van dit werk is een Nederlandse vertaling ter beschikking stellen van een tekst die belangrijk is om de invloed van Spinoza op de ontwikkeling van Leibniz’s filosofie te begrijpen. Omdat de *“Animadversiones”* een commentaar zijn op het werk van Wachter is het, voor een goed begrip ervan, nodig ze naast de *“Elucidarius”* te leggen. De rechterbladzijden geven de integrale vertaling van Wachter. De corresponderende linkerbladzijden zijn de commentaren van Leibniz. De commentaren bij hoofdstuk IV van *Elucidarius* vormen

¹ Termen als “effluere” en sequi” zijn neo-platonisch getint en verwijzen eerder naar causaliteit dan aan participatie. J. Bruckner (IV-II,695) meent dat Wachter hier modificationes verwacht met emanationes: “Modificationes verschillen meer van emanationes dan Wachter vooropstelt. Modificationes zijn immers een deel van een substantie, terwijl emanationes eruit voortkomen. Op dit punt is hij het eens met Spinoza en zij, die hem vergelijken met de Kabbalisten, hebben het verkeerd voor”.

het overgrote deel van de *Animadversiones* en zijn het belangrijkste. De directe commentaren van Leibniz op Spinoza (niveau twee) zijn in de vertaling **vet** gezet. In de tekst van Wachter verwijst “de geleerde man” meestal naar Buddeus met wie Wachter een hele polemieek voerde.

Bij de vertaling van Leibniz “*Animadversiones*” zijn de voetnoten deze, zoals F. de Careil ze aanbracht bij zijn publicatie van Leibniz’ autograaf. Alle andere bemerkingen (figuren, verwijzingen e.d.) zijn gebundeld in de eindnoten. In de vertaling van Wachter is het gebruik van hoofdletters en cursivering overgenomen, zoals ze in het manuscript voorkomen.

Leibniz vernoemt Wachter nooit bij naam, hij verwijst naar hem met de termen “hic”, “autor”, “noster (autor)”: daarom heb ik in de vertaling steeds (W) bij vermeld om verwarring te voorkomen. Waar het m.i. nodig is, zijn in de vertaling zijn ook andere namen zijn tussen haakjes aangebracht, om geen verwarring te scheppen tussen de opinies van verschillende personen.

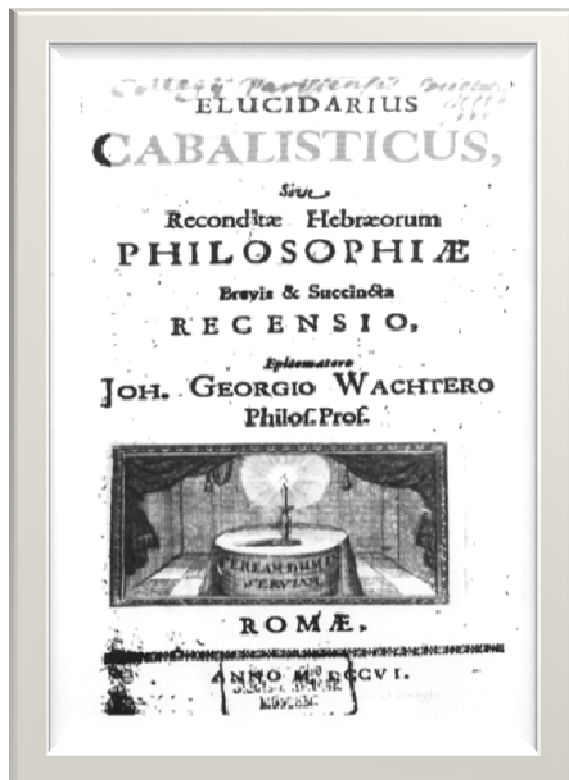
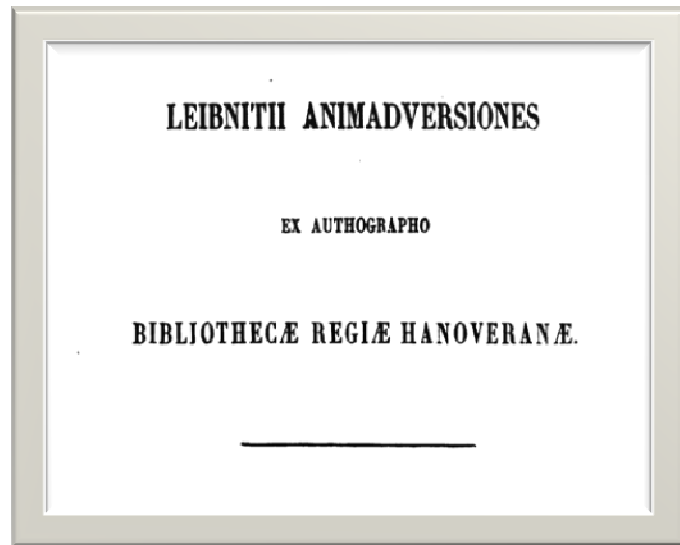
Tenslotte: de schrijfwijze van namen en specifieke termen: deze is zeer verschillend en zelfs tegenstrijdig, ook in hetzelfde geschrift, (zowel in het Latijn als in het Grieks, Engels, Frans en Nederlands). De schrijfwijze is onveranderd overgenomen met alle tegenstrijdigheden en fouten van dien (bv. Spinoza-Spinosa, Cabala–Cabbala–Kabala, Hebraei–Ebraei, Speeth –Spaet, En Sof-Ensof, Ainsoph, Ensoph, Sefiroth-Sefira-Sefirae, enz....). In de vertaling is de gebruikelijke Nederlandse schrijfwijze gebruikt.

Veel leesgenot.

Antwerpen Juni, 2012

VERTALING

Titelbladzijde van F. De Careil's
uitgave van Leibniz autograaf, Paris,
1854

Bovenaan de titelbladzijde is geschreven
"eigendom van het College van Parijs". Op
het emblema staat achter het geopende
gordijn een brandende kaars op een sokkel
(verhelderende Kabbala) met de inscriptie:
"Peream dum inserviam" ("Ik moge ten
onder gaan, zolang ik maar ten dienste sta")

LEIBNIZ: "ANIMADVERSIONES AD WACHTERI LIBRUM

In zijn voorwoord zegt hij (W) dat de eerste Christenen <deze> filosofie van de Hebreeën hebben overgenomen, **maar het is geloofwaardiger dat ze deze overnamen van de <neo>Platonici, waaronder er ook Joden zijn, zoals Philo.ⁱ** Als we voortgaan op het oordeel van deze auteur, was Benedictus de SPINOZA, Jood van Portugese afkomst, een aanhanger van deze zeer oude Hebreeuwse filosofie, en moeten we geloven dat SPINOZA de goddelijkheid van (de) Christus van het universele (= katholieke) geloof erkende. **Toch verbaast het me hoe onze auteur(W) zoiets kon zeggen, vermits hij(W) toegaf dat de leer van de verrijzenis van Christus door Spinoza ontkend werd.**

WACHTER: "ELUCIDARIUS CABALISTICUS"

VOORWOORD.

Het staat vast dat in de allervroegste tijden het mensengeslacht leefde met de gave van de *REDE* en de *NATUURLIJKE RELIGIE*. Maar toen deze weg, die tot het bereiken van het geluk leidde, zeer bemoeilijkt werd en het begrip van de massa te boven ging, verschenen in het verloop der tijden *PRIESTERS* en *PROFETEN* die slechts één doel hadden: het volk via *GELOOF* en <praktische> voorschriften tot God te leiden. Hierdoor bleven ondertussen de *REDENENEN*, zowel om te *GELOVEN* als om te *HANDELEN* in het duister. Het volk gehoorzaamde aan priesters en profeten en dit op een zelfs slaafse manier. Er wordt immers beweerd dat het eigen is aan de meest wijze persoon dat in zijn geest spontaan opkomt waaraan hij het meest behoefte heeft, en dan staat die persoon, die aan deze <goede> inzichten van de eerste gehoorzaamt, het meest dicht bij hem. Kortom, omdat het ongepast (onmogelijk) is de "Scientia naturalis" te ontkennen werd deze wel verborgen als een steeds toenemende onderliggende stroming van de openbare religie, zoals vuur dat verder smeult onder de as. Omdat de misstappen en vergissingen van de mensen toenamen, keerden de meest scherpzinnigen terug naar de filosofie zodat zij ofwel, voortgaande op de filosofie, een basis voor de openbare religie verstrekten ofwel stelden zij de openlijke misvattingen en de meest *FANATIEKE* (begeesterde) voorstanders van deze misvattingen (nl. de mensen die meenden dat heilighdommen en godsvoorstellingen uit zichzelf heilig zijn) aan de kaak. Alzo ontstond er een verdienstelijk aantal filosofen, zelfs bij hen, die de openbare religie genegen waren. Maar op welke wijze de *FILOSOFIE* bij de Joden terecht gekomen is, weet ik niet zeker. Is ze spontaan in hun geest ontstaan? Ik geloof dat ze eerder bij een ander volk, gelijk welk, ontstaan is. Of hebben ze haar overgenomen van ergens anders? Deze laatste stelling lijkt me aannemelijker, omdat ze enerzijds aan de <ze> filosofie een naam gaven, die afgeleid is van *AANNAME* (overlevering) en anderzijds staat het vast dat het Joodse volk meer van bekeerlingen van de <in hun ogen> heidense volkeren heeft geleerd (overgenomen), dan dat zijzelf hen iets hebben onderwezen. Het staat echter wel vast dat de Joden deze *FILOSOFIE* hebben aangepast aan hun religie en de wetten van Mozes, en zelfs op een voortreffelijke wijze aan hun taal. Later ontstonden er talloze aanvullingen van priesters en Rabbi's, waarmee hun religie onderbouwd werd. Deze werden in ons tijdsgewricht onthuld door de illustere Christiaan *KNORR* von Rosenrothⁱⁱ, die tijdens zijn verblijf aan het hof van Solsburg het werk *CABALLA DENUDATA* (*KABBALA ONTSLUIERD*) schreef. Toch ben ik van oordeel dat deze man niet de Kabbala, d.w.z. de onbezoedelde filosofie van de Joden heeft onthuld, maar slechts corrupte commentaren en veronderstellingen heeft onthuld. Hiertegenover staat dat de niet-joodse volkeren (van wie we grotendeels de filosofie hebben overgenomen) bij het filosoferen eigengereider en zelfstandiger waren behalve dan de Pythagorici, die hun redenen hadden voor het openbare bijgeloof, dat ze met wetten en gebruiken aanmoedigden. In de daarop volgende tijden werd de zeer grote hang naar beeldenverering (idolatrie) aangemoedigd door hen, die de oorspronkelijke Christelijke religie onderuit wilden halen. Ik wil hier niet verder uitweiden over de priesters, opperpriesters, leiders, uiterst listige mensen en afvallige filosofen, die eerder aanstokers zijn van een openbare oplichterij en die grosso modo er de volgende ideeën op na hielden: de <ware> filosofie voor het volk verbergen, deze eerder met verzinsels en fabeltjes bezoedelen, zelfs ook nog de filosofen aan de schandpaal nagelen, en enkel uit de filosofie die onderwerpen halen, waarmee ze het volk wilden leiden en niet onderwijzen. Naar mijn mening gaat het <vooral> om priesters en koningen van het oude Egypte, Perzië, Arabië, Assyrië, Ethiopië, Fenicië, Gallië en Italië, maar niet van het oude Rome en zeker niet van Etrurië, ook wel Toscane genoemd.

Maar genoeg over deze niet-joden, laten we terugkeren naar de Hebreeën. Het leidt geen twijfel dat de Christenen, zeker de oudsten, de filosofie van hen hebben overgenomen. Maar deze filosofie, zoals gezegd overgenomen van de Hebreeën en zozeer door de heilige kerkvaders aanbevolen, doofde snel uit in de periode,

Een zeker Augustijner monnik J. P. Spheeth ¹ (zie brieven Spen.) onderhield in Solzbach lange tijd nauwe betrekkingen met Knorr van Rosenroth ². Naar ik meen noemde hij zich Moses Germanicus, nadat hij Jood geworden was, omdat hij een afkeer gekregen had van zijn geloof. De auteur (W), die deze man in Amsterdam ontmoette, schreef een boek "De vergoddelijkte Wereld", waarin hij ten aanval trok zowel tegen Spinoza en <deze> Moses, alsook tegen de Kabbala van de Hebreeën, omdat ze God zien als een product van het universum (niet als Schepper). Maar later gaf hij(W) hen toch gelijk. Nu is hij een verdediger van de Kabbala en Spinoza en van het gegeven dat God en de wereld van elkaar gescheiden zijn.

Maar op dit vlak schiet hij (W) tekort: God is immers de substantie van alles en de schepsels zijn "accidenten" van God.

Buddeus schreef (Obs. Peculari Halensi) een verdediging van de Kabbala tegen een aantal "moderne" denkers. Hij (B) gebruikte hetzelfde argument in zijn werk "Inleiding tot de geschiedenis van de filosofie der Hebreeën": daarin bekritiseert hij(B) op een meer onderlegde wijze het boek van de auteur (W), die zichzelf later verbetert en antwoordt aan Buddeus: de overeenkomst tussen de Kabbala en Spinoza is bekritiseerbaar, maar nu verontschuldigt hij (W) wel Spinoza, die hij voorheen bekritiseerde. Velen oordelen zonder inzicht: zo zegt de auteur (W) dat Knorr niet zozeer de Kabbala of de geheime leer van de Hebreeën, maar enkel onzinnige niets ter zake doende dingen heeft onthuld, **maar Knorr deed ze alle twee: hij onthulde zowel goede als slechte dingen.**

¹ Johan Peter Speeth <1624 – 1704> bekeerde zich hals over kop tot het Jodendom (na Augustijner monnik te zijn geweest) met de naam Moses Germanicus; hij onderhield een vriendschappelijke briefwisseling met De Wachter.

² Christian Knorr, von Rosenroth is de auteur van een boek, getiteld: "De Kabbala ontsluit, of de transcendente leer van de Hebreeën, enz..." Sollab. 1677, in 4 delen. Leibniz bezocht hem in Solzburg, en sprak hem meermaals over verschillende Hebreeuwse en Kabbalistische uitspraken, ten gunste van Christus, en vooral in zijn onuitgegeven boek, getiteld "Messias puer". Zie Leibniz' brieven aan Job. Ludolf <1624 – 1704>.

die volgde op het concilie van Niceaⁱⁱⁱ en werd vervangen door een surrogaat, dat beter paste bij het openbare geloof. Totdat, na verloop van meer dan duizend jaar, de goede geschriften overal in ere hersteld werden en de kerk opnieuw rijp was voor een hervorming en illustere mannen als *PICUS DELLA MIRANDOLA*^{iv} en *REUCHLIN* uit Phorzheim^v, beiden met de voornaam *JOHANNES* en voorlopers van het “nieuwe licht”, de aloude filosofie van de Hebreëen en andere heidense volkeren uit de vergetelheid hebben gehaald: daardoor trokken deze beide mannen eenieders aandacht, vooral die van de keizer en de paus. Door de tussenkomst van *LUTHER*^{vi} kwam niet zozeer de filosofie maar wel de openbare religie in het gedrang: dit was een uiterst gevaarlijke evolutie, die tot hoogoplopende onderlinge disputen leidde. En het onderzoek naar de *FILOSOFIE VAN DE HEBREEËN*, dat voorheen gevoerd werd in de allerhoogste kringen van de Christelijke staat, nl. aan het keizerlijk en pauselijk hof, werd verbannen en belandde in de diepste vergetelheid tot op de dag van vandaag. Toch waren er geleerde mensen die, naast het aanleren van de gangbare filosofie ook aanhangers waren van de herontdekte en zeer oude Hebreeuwse filosofie. Onder hen moet ik *BENEDICTUS DE SPINOZA*^{vii} vermelden, een Jood van Portugese afkomst. Op grond van bewijzen uit deze <Hebreeuwse> filosofie erkende hij de *GODDELIJKHEID van CHRISTUS*, alsook de waarheid van het universele Christelijk geloof. Hij vertrekt van een in ieder geval wonderbaarlijk en nooit voldoende ontkracht uitgangspunt, dat geldt als een premisse, nl. kerkvaders liegen niet. Telkens we hun verhaal lezen, stellen we vast dat, vanaf het ontstaan van de Kerk, de kerkvaders (van diezelfde Kerk), geneigd waren om, louter op grond van de oude uitheemse filosofie, de naam van Christus aan die filosofie verbinden.

Driewerf helaas, in onze tijd is er het trieste voorbeeld van *MOSES GERMANUS*: hij meende aan de Kabbala, die hij allerminst begreep, een eigen interpretatie, als een boodschap voor het universele Christelijk geloof, wereldkundig te moeten maken. Ik ontmoette deze sterveling in Amsterdam en nam kennis van de redenen waarom hij het geloof verzaakte. Ik meende dat het mijn plicht was om <zijn> geschrift “*FILOSOFIE van de HEBREEËN*” van wederwoord te dienen en aan allen mee te delen, dat men zich voor zijn studie, die immers goddeloos is, zou hoeden. In dit verband stootte ik op een terechtwijzing van de zeer vermaarde Decaan Johannes Franciscus *BUDDEUS*^{viii}, professor in Halle. Die meende voor de eerste maal in zijn markant werk “*Verdediging van de Kabbala van de Hebreëen tegen een aantal moderne auteurs*” en laatst nog in “*Inleiding tot de geschiedenis van de Hebreëen*” mijn stellingname te moeten bekritisieren. Wat mijzelf betreft, meen ik dat het helemaal niet oneervol is terecht gewezen te worden door een zo belezen man. Maar omdat deze zeer hoog geëerde man(B) vele stellingen poneerde in zijn publicaties, die door anderen, die zeer diep in de geheimen <van de Kabbala> zijn doorgedrongen, niet kunnen worden bijgetreden, meende ik dat het in deze materie mijn taak was zijn <visie> op de menselijke plichtsvervulling openlijk af te wegen tegenover de mijne, zodat we beurtelings elkaar verbeteren en <door elkaar> verbeterd worden. Want bovendien bestond het gevaar dat deze geleerde man op dezelfde manier in de filosofiegeschiedenis van de andere heidense volkeren een foutief standpunt zou innemen, tenzij zijn vooroordelen uit de wereld werden geholpen. <Maar> hij was overtuigd van zijn gelijk, zoals hij schreef in de opdracht van zijn werk, ook wel *INLEIDING* genoemd. “*Wat mij betreft, weet ik dat, datgene wat ik wilde openbaren, mijn krachten te boven gaat, toch ik ben ervan overtuigd dat deze poging mij door niemand kan verweten worden.*” Toch dient niemand te twijfelen aan mijn eerlijke bedoeling bij het schrijven van dit werk: ik zal dit zeer uitvoerig toelichten. Vooreerst gaat het niet om een wedstrijd tussen de geleerde man en mijzelf om eer of erkenning over de vraag wie van beiden zal winnen door vernuft, belezenheid of welsprekendheid; ik weet althans dat ik maar zeer middelmatig ben in deze dingen. Kunnen wij ons beiden onafhankelijk opstellen tegenover de mening van de andere, zelfs als die ons opgedrongen wordt? Welnu schrijvers dringen elkaar hun mening niet op, zoals dat wel gebeurt in onderdanige *KONINKLIJKE* kringen. In het uiterste geval zou ik zelfs gemakkelijk andermans gedachtengoed kunnen aanvaarden, zodat ik door zijn betoog al mijn opvattingen herzie, ware het niet dat het om de filosofie gaat, door een *KEIZER* aan mij toevertrouwd en in de beoefening ervan is het zeer schandelijk de opinie van anderen slaafs na te lopen. Het lijkt me dat zulke onderdanige houding ten overstaan van de aangestelde Heren Decanen uit Halle (waarbij we deze geleerde man terugvinden) ongepast is, tenzij deze woorden, die me steeds welgevallig waren, bedriegen (Deel I, Obs. Sel. Voorwoord): “*Niets is schandelijker en de menselijke ...*

Er zijn twee soorten Kabbala: "realis" en "literalis". De laatste is de Kabbala Gematria: deze zet letters en lettergrepen om en geeft er een andere betekenis aan, of berekent een andere betekenis. De <eerste>.is de Kabbala Notariaca: die kent aan afzonderlijke letters, vooral beginletters, nieuwe betekenissen toe. En <er is nog een derde> de Kabbala Themura is een soort kortschrift dat het hele alfabet verandert.

geest meer onwaardig dan het juk van de slavernij, dat wordt opgedrongen door zeer veel geleerden die alles, wat hen welgevallig is, opdringen aan andermans geest en gedachte. Eenieder moet zich verheugen in de vrijheid om die dingen te verkondigen, waarvan hij meent dat ze waar zijn en moet nooit denken dat hij de mening van een andere, die hetzelfde onderwerp grondig bestudeert, moet nalopen. Niemand zal dit dulden, niemand zal bijgevolg de gelegenheid + tot + aangrijpen.

Bijgevolg verschil ik naar eigen goeddunken van mening met deze geleerde man. Noem het maar een uiteenzetting of een dispuut, of benoem het zoals je wilt, als je maar beseft dat ons meningsverschil geen gevolg is van een verlangen naar roem of zegepraal. Maar toch is er een meningsverschil tussen ons, niet over een belachelijke of banale zaak, maar wel over de gewichtige, verheven, moeilijke en verborgen FILOSOFIE: ik bedoel de *VERBORGEN FILOSOFIE VAN DE HEBREEUWEN*, door de Grieken *UITHEEMS* (= barbaars, niets Grieks) genoemd, en door vreemde volkeren *KABBALISTISCH* genoemd, omdat ze <steunt> op overname en overlevering. Wanneer je nu het woord *FILOSOFIE* hoort, moet je niet denken dat ons geschil handelt over de *KABBALA LITTERALIS* ¹ die heden ten dage verkocht wordt als Joodse filosofie (καθ' ἑξοχὴν), maar in werkelijkheid, - behalve wat onnozele spelletjes met woorden, lettergrepen, letters en cijfers- geen enkel geheim openbaart. Want als je de onderdelen ervan, nl. "*Gematria, Notariaca, en Themura*" bestudeert, bevatten ze helemaal niets, wat een filosoof of de filosofie waardig is. De kabbala *GEMATRIA* verandert letters en lettergrepen en verwisselt hun betekenis of berekent een andere betekenis. Het is hetzelfde als de Griekse en Latijnse theorie van anagrammen ² en logogriefen ³, tenminste als dit, wat slechts een gedachtenspelletje en een scherts is, een theorie kan genoemd worden. De kabbala *NOTARIACA* geeft aan aparte letters, vooral de beginletters, een nieuwe betekenis: dit verwijst naar de Griekse en Latijnse acrostica. De Kabbala *THEMURA* echter is een soort stenografie, een omwisseling van het hele alfabet. In dit verband verwijs ik naar *P. SCHOTTUS*, die in zijn werk *Technaria curiosa, Lib. XII de mirabilibus Cabalisticis (Merkwaardige technieken, boek XII, over de zeer bijzondere technieken van de Kabbalisten)* dit fijnzinnig behandelt. Naar mijn mening is geen van al deze spelereien de naam *FILOSOFIE* waardig, laat staan dat er van de *OOSTERSE FILOSOFIE* iets in terug te vinden is, dat door de onpartijdige deskundigen au sérieux moet genomen worden.

Ik meen zelfs dat deze zaken enkel en alleen trucjes van Hebreeuwse filosofen zijn, waarmee ze het Joodse volk ver van de echte Kabbala afhouden, zoals men kinderen ver verwijderd houdt van verborgen schatten, waar ze naar op zoek zijn. Het tart alle verbeelding dat mensen er genoeg in scheppen, louter voor hun plezier te staan kijken, naar het werpen van dobbelstenen met woorden, om een of andere nieuwe interpretatie te ontdekken. En het scheelt niet veel of ze menen zelf grote kabbalisten en kenners van de esoterie te zijn, zodat ze de heilige geschriften nog meer kunnen misbruiken. Maar al deze dingen zijn nutteloos en moeten niet nagevolgd of geprezen worden. In dit verband zeg ik, na dit alles naar de prullenmand te hebben verwezen, dat ons geschil niet gaat over het spelen met letters of lettergrepen, maar wel over de allerhoogste en aller diepste zaken. Ik bedoel hiermee de *KABBALA DOGMATICA*, de *FILOSOFIE* die alles omvat en niet de *aardse filosofie* (want filosofie laat zich helemaal niet herleiden tot figuren en getallen, evenmin tot letters en lettergrepen) maar wel de *spirituele filosofie*, zoals we later zullen aantonen. Wat dan wel? Ons geschil handelt enkel over de *FILOSOFIE* van deze Kabbala, ik bedoel de verklaring van de *HEBREEUWSE TRADITIE*. We onderzoeken wat en hoe, zowel vroeger als nu, die aloude schat van de *SAPIENTIA NATURALIS* bij het Hebreeuwse volk is. De waardevolle betekenis van de Sapiencia naturalis kwam na vele eeuwen tot ons. Is het onderzoek ervan heden ten dage zo moeilijk?

¹ cf. infra. In zijn commentaar noemt Leibniz de Kabbala dogmatica de Kabbala realis.

² Anagram of letterkeer: een woord of zin gevormd uit de letters van een ander woord of andere zin. Bv: "Quid est veritas?" = "Est vir qui adest" (citaat van Augustinus)

³ Logogrief λογος-γριφος (woord – mand): letter(greep)raadsel of woord(en)raadsel.

Welnu, in verband met dit onderzoek schijnt de geleerde man zich eerder te focussen op de geboden van de KABBALA dan op leerstelling ervan. Over de Kabbala oordeelt hij nu eens positief en dan weer negatief. Wanneer hij er lovend over praat, gaat hij meermaals in op zijsprongetjes en ideeën die er slechts losjes mee verbonden zijn en die niet meer verband houden met de Oosterse filosofie dan de dromen van de Westerse Joodse filosofie (filosofen).¹

Wanneer hij er negatief over praat, verwerpt hij ongeveer altijd de betere onderwerpen, alsof hij de mening toegedaan is dat de *FILOSOFIE VAN DE HEBREEUWEN* niets anders is dan een bijeenvoeging van allegorieën, als was het gebouwd zonder kalk, zonder zand, zonder ordening en zonder structuur. Al deze allegorieën zijn uiteraard vals, zinloos en leugenachtig. Kortom het zijn toegevoegde nieuwe interpretaties van Rabbi's. Op deze manier bestempelde hij nutteloze bespiegelingen en onbenulligheden, die de geest niet helpen of richting geven in zijn zoektocht naar het WARE en GOEDE en die op grond van een juist inzicht onze sympathie niet kunnen wegdragen als het om een eerbiedwaardige *FILOSOFIE* gaat. Allen, die de macht van het woord begrijpen, zien in hoe ongerijmd dit is. Want je mag toch terecht consequentie en harmonie verlangen in zijn leerstellingen. In zijn *INLEIDING* ontkent hij een Kabbalist te zijn, wat hij nochtans in *VERHANDELING OVER DE ARIAANSE KETTERIJ VAN VALENTINUS* zal toegeven, zeker waar hij tracht aan te tonen dat de Gnostische ketterij ontstaan is uit de Hebreeuwse filosofie. Dat kan hij niet stellen, tenzij die dingen, waarvan hij voordien nog hardnekkig ontkende dat ze naar de Kabbala verwijzen, er toch op terug gaan. Zo verloochent hij her en der vele dingen, waarvan hij elders de waarde onderschreef. Tenslotte prijst hij slechts in die mate de Kabbala, in zover deze lijkt overeen te stemmen met zijn hypothese, die hij meent te moeten vooropstellen. Ik echter ben van oordeel dat de *KABBALA* moet benaderd worden op een onpartijdige wijze, als is het een onontgonnen en op zichzelf staand gegeven, en bovendien zonder vooringenomenheid, zoals het filosofen en onderzoekers van vroegere waarheden past. Dit is de werkwijze, die ik zal volgen: vooreerst weerleg ik de fouten van anderen en daarna verbeter ik *mijn eigen fouten*.

Ofschoon het toegeven van eigen fouten in de ogen van het volk een schaamtegevoel met zich meebrengt, is, voor mij althans, dat schaamtegevoel niet in strijd met morele deugzaamheid. Waarom moet een mens zich schamen voor zijn "condition humaine"? Of waarom zou hij zich schamen te erkennen dat hij fouten maakt? Ik ben een mens en niets menselijks is mij vreemd, zelfs niet het maken van fouten, wat eigen is aan de menselijke natuur². Maar dit mag niet bij iemand hals over kop de bedenking doen opkomen dat ik misschien in de val van een of andere ketterij ben getrapt: die heb ik helemaal doorgelicht en mijn bedenkingen i.v. m. de filosofie van de Hebreëen zijn te vinden in mijn traktaat uitgegeven in Amsterdam, *Die vergötterte Welt*. Ik raakte verzeild, meer dan nodig, in al te hevige discussies in verband met de Kabbala en Hebreëen: zo bestreed ik die filosofie, in de versie van *MOSES GERMANUS* en de parallel hiervan bij *SPINOZA* (ik beken dat ik in die tijd deze auteur, echt waar, helemaal niet begreep, zowel wegens zijn subtiliteiten als de gangbare vooroordelen tegen hem), zoals ik op mijn beurt door mijn tegenstanders met recht en reden werd bestreden. Maar hoe zinloos is dit toch, is het wel de moeite waard vergiffenis te vragen? Is er wel een boek dat geen vergissingen of schoonheidsfouten, te wijten aan de auteur of de letterzetter, bevat? Het ligt voor de hand dat in nieuwe geschriften, die zeer moeilijk te doorgronden zijn, zoals <mijn> *Cabalisticus*, langere passages zijn ingekort, in het bijzonder wanneer alles snel moet voltooid worden omwille van onderlinge strijd of door onvolledig bronnenonderzoek. Bestaan er wel verhandelingen, waarin niets op een onvoorzichtige of onduidelijke manier gezegd wordt, en alles op een waarachtige en consequente wijze ten berde wordt gebracht? Zelfs in de boeken van de heilige kerkvaders zal je dit niet meemaken. Hun verhandelingen tegen ketters zijn zeer dikwijls zo opgesteld dat ze juist in hun weerlegging, overhellen naar de tegengestelde en vijandige ketterijen.

¹ Isacc Luria (1534 – 1572): grondlegger van de "moderne" middeleeuws-westers Kabbala .cf. caput III, §5.

² Cf. Terentius: "Homo sum, nihil humanum a me alienum puto" (Ik ben een mens en niets menselijks is mij vreemd, denk ik).

Als ik vandaag mijn grieven tegen *MOSES GERMANUS* zou moeten neerschrijven, dan zou ik vooreerst stellen dat deze sterveling, als hij nu nog onder de levenden was, de Kabbala, die hij met de “Joodse ziekte” besmette, aan ons, Christengelovigen, ongeschonden moet terugschenken. Dat geldt niet alleen voor hemzelf, maar tegelijk ook voor al zijn medestanders, nl. de professoren die de mysteriën foutief interpreteren. Maar ik vrees dat dit alles de grenzen van een gemiddelde inleiding te buiten gaat. Daarom sluit ik nu af en neem de lezer mee naar de volgende hoofdstukken, maar wel op die voorwaarde dat hij altijd in het achterhoofd houdt dat ik de mysteriën niet onthul, maar slechts interpreteer en verklaar. Aldus zijn vergissingen, als deze mochten voorkomen, niet aan mij maar aan de wispelturige Kabbalisten toe te schrijven

WEDERWOORD

Ter attentie van de zeer onrechtvaardige censoren, die gedurende dertig jaar dit boek hebben tegengehouden, dit citaat van Clemens van Alexandrië (*Stromata*, Boek I, begin):

Moet het schrijven dan totaal niet, ofwel slechts aan enkelen toegestaan worden? In het eerste geval: wat is dan het nut van schrijven? In het tweede geval: is het dan toegestaan aan eerlijke of oneerlijke mensen? Zou het niet al te belachelijk zijn dat je de geschriften van eerlijke, eerbare mensen afwijst en de geschriften van oneerlijke mensen goedkeurt. Theopompus en Timaeus, die fabeltjes en lasterpraatjes de wereld instuurden, en zelfs ook Epicurus, de voornaamste auteur van goddeloze geschriften, en verder ook Hipponax en Archilochus was het toegestaan de meest schandelijke dingen te schrijven. Maar de persoon, die de waarheid neerschrijft, wordt verhinderd deze neer te schrijven tot nut van het nageslacht. Mijn inziens is het mooi en eervol om kinderen voor het nageslacht voort te brengen. Dit geldt natuurlijk voor kinderen van vlees en bloed, maar ook voor geschriften, dat zijn de kinderen van de geest.

HOOFDSTUK I

OVER DE OORSPRONG VAN DE KABBALA

I . De Kabbalisten voeren hun filosofie terug tot Adam.

II .In de Kabbala wordt een fout aan Adam toegeschreven.

III. Hun overlevering over de val van Adam.

IV. Wat is de betekenis van die overlevering?

V. Wat is voor hen de betekenis van Malchoet ?

VI. Wat is de betekenis van de afscheiding van Malchoet?

VII Waar is de wijsheid, na de val van Adam?

I . De Kabbalisten voeren hun filosofie terug tot Adam.

De Hebreeuwse filosofen voeren hun mysteries terug tot Adam. De rechtsgeldigheid van deze stelling onderzoeken anderen. Voor mij zal het volstaan hun meningen te beoordelen.

II .In de Kabbala wordt een fout aan Adam toegeschreven.

Maar hoe Adam die uitgebreide wijsheid vergaarde, verhaalt deze merkwaardige overlevering: ze ontkennen helemaal niet dat Adam van “in den beginne” door een weldaad van de schepping de wijsheid bezat, maar dat hij de hoogste wijsheid na zijn val verloren heeft (dat beweert althans een geleerd man [a] op grond van de Christelijke doctrine) is totaal vreemd aan het Kabbalistische gedachtegoed. De Kabbala erkent wel de fout van Adam maar stelt dat Adams inzicht niet verminderd of afgezwakt is, maar daarentegen hernieuwd en vermeerderd is. door zijn val.

[a] Inleiding, hoofdstuk I, pp.1-2.

III .Hun overlevering over de val van Adam.

Het moge duidelijk zijn dat de oorspronkelijke overlevering als volgt gaat: de val van Adam betekent een afscheiding van de Malchoet van de levensboom. Dit probleem wordt behandeld door Johannes PICUS della Mirandola en ARCHANGELUS Burgonovensis ¹, maar dezen lossen het probleem niet op.

Daaruit besluit ik niet dat de Kabbala geen waarheden bevat. Want de leer van het KONINKRIJK (wat de vertaling van Malchoet is) is het begin en het einde, ja zelfs het ultieme uitgangspunt van de hele Joodse Kabbala, zoals zeer terecht werd opgemerkt door deze niet onbelangrijke persoon (Archangelus) in Tom.1, obs. sel. obs.1, num. 12, 13, 14.

¹ Beide Christelijke Kabbalisten meenden, samen met de Hebreeuwse Kabbalisten dat de joodse leer afgeleid was van de aartsvaders en speciaal van Mozes. Reuchlin, Buddeus, H. More, C. Knorr von Rosenroth, en nog vele anderen deelden deze mening.

IV. Wat is de betekenis van die overlevering.

Mij lijkt de betekenis van die overlevering duidelijk. De Kabbalistische leer kent enkel de SEFIRISCHE boom (levensboom gevormd door sefirot), waarvan de Malchoet een tak of loot is, net zoals de andere sefirot. Maar de grond van de misvatting is dat de SEFIRA MALCHOET zich heeft losgerukt van de andere sefirot en van het hele Messiaans lichaam, in zoverre dit in Malchoet aanwezig was. Voor hen die niet zijn ingewijd in de Mysteriën, is dit duister. Ik zal nu uitvoeriger ingaan op de Kabbalistische visie i.v.m. de val van Adam.

V. Wat is voor hen de betekenis van Malchoet ?

Je moet weten dat ADAM KADMON, die beschouwd wordt als *de eerste hemelse mens*, bij de Kabbalisten de MESSIAS zelf is ofwel de EERSTGEBORENE UIT GOD, nog voor alle andere schepsels. We moeten deze onderscheiden van de ENIGGEBORENE (zoals we later zullen bespreken). Een tweede leerstelling is dat de MESSIAS de LEVENSBOOM is, die hele wereld omvat en dat zijn takken en sappen, net als *eerste beginselen*, zich verspreiden over alle schepselen door middel van de verschillende LEVENGEVENDE SEFIROT. Hiervan is de onderste de MALCHOET of KONINKRIJK: dit gegeven is gehuld in vele grote mysteriën en het is zeer moeilijk te doorgronden. Vermits het KONINKRIJK deel uitmaakte van het ontwerp van de MESSIAS, is deze wereld zelf een eeuwig en oneindig koninkrijk van een GOD die alles in beweging zet. Hij heeft bepaald dat er buiten dit koninkrijk, nl. deze natuur en schepping, -geen ander universum is. GOD heeft in dit koninkrijk <Malchoet> enkel invloed via de MESSIAS.

Deze <god> is aan geen enkel lot onderworpen, maar hij onderwerpt alles aan het lot. Alles in dit universum wordt bepaald door het lot en is als het ware eraan onderworpen. Alle dingen volgen uit de onontkoombare noodzaak en natuur van GOD en CHRISTUS. Er is één GOD, één alleenheerser, één wet, één uiteraard eeuwige wil, zonder dewelke er geen andere <wet/wil> kan ontstaan en waarop alles, wat ontstaat, moet teruggaan. De mens zelf, die in zijn verbeelding meent vrij te zijn, ontsnapt niet aan de bevelen van GOD, maar handelt als een “geestelijke machine” volgens vastgelegde wetten: zijn besluiten, oordelen, uiteenlopende wilsbesluiten, verlangens en misstappen, zelfs de menselijke gesprekken worden aangestuurd en geleid van bovenuit de hemel met zijn wentelende sterren. Maar de mensen zijn niet geneigd wetten te onderhouden, te aanvaarden of te gehoorzamen, zelfs niet onder druk van de hoogste priesterlijke macht of gelijk welke religie. Nu moet je ook niet denken dat de Kabbalisten vooropstellen dat de schepping blind en zonder betekenis is. Ze voegen er een SEFIRA of emanatie aan toe, nl. de MALCHOET: hierin is de macht van GOD over de mensen zo aangenaam en zoet, dat ze deze helemaal niet aanvoelen <als een verplichting> en automatisch handelen naar zijn wil, uitgezonderd dan de goddelozen.

VI. Wat is de betekenis van de afscheiding van Malchoet?

Laten we nu onderzoeken op welke manier Adam het KONINKRIJK van de andere SEFIROT heeft afgescheurd. Vanzelfsprekend zag Adam deze afscheuring als een deel van een plan, overeenkomstig zijn inzicht. CHRISTUS is KETHER, BINA, CHOHA enz. (Schoonheid, Kracht; Overwinning, Wijsheid en Kroon van God, die alles omsluit, en verder alle andere dingen die esoterische Joodse theologen opsommen in de sefirot). Maar Christus <Messias> bestuurt het universum met een uitdijende macht die reikt tot in MALCHOET. Dat deze slechts de onderste regio <van de wereldboom> was, ontkende Adam en hij verzette zich er zelfs tegen omdat dit niet strookte met zijn eerzucht. Hij meende immers zelf geschapen te zijn naar het beeld van GOD. en was van oordeel dat hij niet een perfecte kopie van GOD kon zijn, tenzij hij ook de vrijheid, onafhankelijkheid en goddelijk leven in zich had. Dit is de oorzaak van zijn waanideeën: de opvatting dat men GOD kan benaderen

Een oude <Kabbalistische> overlevering¹ vertelt het volgende. De zondeval (overgang) van Adamus <Kadmon> is de Malchoet, nl. een loskomen (verminking) van de andere loten van de levensboom. Malchoet (het koninkrijk) is immers de onderste Sefira d.w.z. het gebied waarin alles onweerlegbaar geregeerd wordt door de goddelijke macht, en wel op zo'n manier dat de mensen denken dat ze hun eigen wil volgen, terwijl ze <toch> de goddelijke wil uitvoeren. Alzo wordt van Adamus <Kadmon> gezegd dat hij zichzelf een onafhankelijke wil toebedeelde: maar na zijn val zag hij in dat hij zichzelf niet meer kon oprichten, maar dat hij door God, bij middel van de Messias, moest opgericht worden. Zo belette Adamus door zijn val de verdere bloei van de Sefirot. Dit is de Kabbala afgeleid van Kevel: wat zoveel betekent als: "door te ontvangen, door traditie".

¹ Zie Theodicée p. 612

zonder CHRISTUS, alsook de domme veronderstelling dat men een overeenkomst met GOD kan sluiten om zijn eigen plannen te realiseren. Toen Adam besloot zijn plan uit te voeren, beging hij volgens de Kabbala een fout door zich los te rukken van het RIJK en, wat een logisch gevolg hiervan is, maakte hij ook het RIJK los van CHRISTUS. Dit is < de betekenis van > deze overlevering, zoals de Kabbalisten ze doorvertellen: *De val van Adam was de afscheuring van Malchoet van de andere takken van de levensboom.*

VII. Waar is de wijsheid van Adam, na zijn val?

Bij dezelfde Kabbalisten lezen we: <primo> dat er in de tuin <van Eden> een verbod gold, als een eerste hulpmiddel om Adam weer tot rede te brengen, <secundo> dat er een verleider was, door GOD vermomd als slang, <tertio> dat de fout die Adam bedreef tegenover *een klein boompje*, door goddelijke wilsbeschikking werd voorgesteld als een vergrijp tegenover de *wereldboom*, die CHRISTUS is. Nadat Adam dat wat hem verboden was, verworven had, kwam hij onmiddellijk ten val volgens de voorspelling: *op de dag dat je zult eten, zal je de dood sterven.* De kenners van de mysteriën interpreteren dit als volgt: door Adams sterven is de drang naar kennis en de verwaandheid om deze te verwerven in ons afgestorven. Want door die daad, besepte hij dat hij zich moet schamen over zijn hoogmoed, over zijn aanspraak op macht, over zijn ongehoorzaamheid aan wetten (de wetten van GOD moeten onderhouden worden), over zijn idee van vrije wil, over het leven en het wezen van het Koninkrijk. Zijn opvatting is dwaas, leugenachtig en atheïstisch. Ik ben een andere mening toegedaan: het RIJK VAN CHRISTUS, de KONING, is in ons allen aanwezig met al zijn kracht en aangenaamheid.

Als je deze mening volgt, dan had de val van Adam ook zijn nut en was zelf heilzaam: alzo leerde hij immers dat hij sterfelijk is en moet leven met de wet van KONING CHRISTUS -die hij voorheen ontkende- en er het volste vertrouwen moet in hebben. Op die manier werd hij de ideale geschikte persoon om hogere waarheden te vernemen. Hiermee bedoel ik het mysterie van de ondoorgrondelijke geboorte van Christus, dat de verlossing van de mensheid verklaart alsook andere kabbalistische mysteriën, die enkel voor ingewijden toegankelijk zijn. Deze overlevering maakt duidelijk dat de fout van Adam nuttig was om hem inzicht bij te brengen. Dit moge volstaan over de oorsprong van de Kabbala..

HOOFDSTUK II

OVER DE OVERLEVERING VAN DE KABBALA

- I. *Hoe de Kabbala zich heeft verspreid, wordt door de naam zelf verklaard.*
- II. *Enkel uitverkorenen werden vroeger in de Kabbala ingewijd.*
- III. *Bijna altijd moest er een eed gezworen worden.*
- IV. *Redenen voor de geheimhouding.*
- V. *Eerste reden*
- VI. *Tweede reden*
- VII. *Derde reden*
- VIII. *Vierde reden*
- IX. *Om dezelfde redenen verspreidden alle filosofen hun leer in het geheim.*

I. Hoe de Kabbala zich heeft verspreid, wordt door de naam zelf verklaard.

De naam Kabbala verklaart de wijze waarop deze zich verspreid heeft. KABBALA is immers afgeleid van KEBEL, wat *aanname (traditie)* betekent. Dit maakt duidelijk dat deze filosofie verspreid werd door overlevering en overname, daarom is de benaming OVERLEVERING zeer terecht. De Kabbala is een accurate OVERELEVERING, vol mysteriën, gesitueerd tussen geloof en orthodoxie en is het tegendeel van een prediking, die slechts algemeenheden tussen het volk verspreidt.

De Kabbala is immers algemeen verspreid en alle zaken, die iedereen aanbelangen, worden niet verloochend of verborgen, maar worden openlijk verspreid en gepubliceerd. Hoe het doorgeven van de oude Kabbala is gebeurd maakt de naam zelf duidelijk. Volgende punten springen in het oog. Primo: de behoedzaamheid bij hen, die de Kabbala doorgeven; secundo: *het uiterst correcte onderscheid tussen waardevolle en waardeloze onderwerpen*; tertio: *de geheime leer en de zwijgplicht* bij uitverkorenen en leerlingen; kwarto: hun doctrine is *een geheime en verborgen filosofie*.

II .Enkel uitverkorenen werden in vroegere tijden ingewijd.

Iemand die zou menen dat in vroegere tijden de Kabbala de theologie van het hele Joodse volk was, vergist zich duidelijk. Er waren bij dit volk immers slechts enkele geleerden die de Kabbala bestudeerden en dezen hielden haar zorgvuldig verborgen. Zij die vorderingen maakten in die studie, deelden hun bevindingen niet zomaar aan iedereen mee, maar slechts aan enkelingen. Zoals MAIMONIDES^{ix} zegt: *de geheimen worden niet aan gelijk wie toevertrouwd*. Natuurlijk hadden grote geesten voorheen de Kabbala bestudeerd, maar zij schrikten velen af door hun opvatting dat niet iedereen, maar enkel wijzen mochten toegelaten worden tot de Mysteriën. Zij waren van oordeel dat deze waardige persoon moet voldoen aan volgende voorwaarden: hij moet nauwgezetheid en standvastigheid bezitten, hij moet een kalm en rustig karakter hebben, zijn geest moet zuiver zijn, gericht op wijsheid en afkerig van vulgariteiten, hij moet zich in de eerste plaats bekwamen in de wetenschap, die hij in alle stilte en met deugdzaamheid voor zichzelf bewaart. Maar de praatzieken, de slechten, zij die overkoken van slechte begeerten, de bekrompen geesten, die niet alleen elke vorm van wijsheid haten, maar er ook geen toegang tot hebben door hun platvloers ongeschoold karakter, worden als oningewijden ver van de mysteriën gehouden. Dit gold zowel voor heidense volkeren, Israëlieten en tenslotte ook voor de Christenen.

III. Bijna altijd moest er een eed gezworen worden.

Ze hielden vast aan deze gewoonte op dezelfde manier als bij een orakel. Door het zweren van een eed hoedde men zich er voor dat de nieuw ingewijden lichtzinnig de hen in het geheim toevertrouwde zaken naar buiten

zouden brengen of meedelen aan hen, die een lagere graad van inwijding bezaten. Het volstond immers niet geschikt bevonden te worden om de mysteriën te vernemen, het was ook nodig zich aan de Furiën te onderwerpen en een straf over zich af te roepen in het geval dat men de geheimen zou openbaren. De geleerden zijn het over eens dat in vroegere tijden de zwijgplicht gehandhaafd werd door Hebreeuwse wijzen. Ik weet niet of de Christelijke KNORR van Rosenroth de Kabbala van de Joden leerde zonder die strenge voorwaarden <van zelfverwensing>. Maar dit weet ik wel: de Joden zijn er ten zeerste van overtuigd dat de Kabbala, zoals gepubliceerd door KNORR, van Godswege gestraft werd. Want wat later, rond de publicatie van zijn boek is zowel bij de Jood (bij wie onze illustere man te rade ging) als bij hem een kind gestorven. Dit feit werd door de Jood geïnterpreteerd als een straf voor het openbaren van de <geheime> leer. *Zie Caballa denudata voorwoord deel II.*

IV. De eerste reden voor de geheimhouding.

Tot zover mijn uiteenzetting over het doorgeven. Opdat niemand zich zou ergeren over deze wijze van doorgeven van de Kabbala, zal ik kort aantonen dat deze manier van het bewaken van hun geheimen helemaal geen afgunst of haat tegenover anderen inhoudt. Vooreerst zal ik een aantal doorslaggevende redenen van filosofen voor deze zwijgplicht geven. Daarna zal ik aantonen dat niet alleen Hebreeën hun leer verborgen hielden voor de buitenwereld, maar ook Egyptenaren, PYTHAGORAS ^x en zijn volgelingen, PLATO ^{xi}, ARISTOTELES ^{xii}, EPICURUS ^{xiii} en alle leraars filosofie, zelfs ook DESCARTES ^{xiv}. Als je het nodig acht de Hebreeën te verwijten dat ze uit na-ijver hun leer geheim hielden, dan moet je dit tegelijkertijd ook alle filosofen verwijten.

V. Eerste reden

De eerste reden voor de geheimhouding was dat de wijsheid, eens verspreid onder het bijgelovig volk, geminacht zou worden, dat staat als een paal boven water. Voor het volk is die wijsheid zo verdacht en verfoeilijk, dat eenieder elke vorm van filosofie afkeurt en nutteloos vindt. Een aantal mensen, zelfs mensen met verstand, wijzen deze filosofie (de Kabbala) in zijn totaliteit af. Anderen bekritisieren haar dan weer ononderbroken, het lijkt wel dat ze van oordeel zijn dat er een groot kwaad, ontworpen door een kwaadwillige geest, in de mensheid is gevaren. Zij zijn van oordeel dat hoe meer wijsheid iemand bezit en ervaren is in de natuurlijke kennis, des te meer hij vervreemd van elke religie: het is zelfs zover gekomen dat algemeen wordt aangenomen dat <deze> filosofen atheïsten zijn. Het aantal mensen dat deze stelling steunt is ontelbaar, terwijl de filosofie slechts enkele medestanders kent en zich na rijp beraad van de massa afwendt.

VI. Tweede reden

Een tweede reden voor de geheimhouding is dat een onreine geest bewust foutief geïnterpreteerde fragmenten uit deze filosofie kan citeren en ze kan aanwenden tot versterking of camouflage van zijn kwade bedoelingen. Door deze filosofie in een slecht daglicht te stellen, besmeurt hij haar.

VII. Derde reden

De derde reden voor de geheimhouding is dat niet alle stervelingen het aangeboren verlangen bezitten om grote en ongewone zaken te kennen. Niet iedereen (zelfs zeer weinigen) worden met de gave geboren om de filosofie te benaderen, zeer velen hebben niet de +levenswijze+, waardoor filosofisch inzicht kan verworven worden.

Bij Claudius Berigardus ^{xv} lezen we in "Circuli Pisanani, XX, p. 130 – 131) dat Origines en andere gnostische kerkvaders, ja zelfs Hieronymus, evenveel minachting schijnen te hebben voor wetgevers, als voor medici. Pythagoras ervoer hoe streng de geheimhouding bij de Egyptenaren was. Hij werd op bevel van farao Amasis (bij wie hij aanbevolen was door Polycrates) op het nippertje aanvaard door de priesters van Thebe. Pythagoras hield zich zeer strikt aan de geheimhouding. Ook zei Plato dat het verboden is de schepper van de wereld te onthullen. Op een andere plaats zegt hij: over God moet gesproken worden in raadsels, opdat "bedreigde" teksten wel door anderen kunnen gelezen, maar niet begrepen worden. (zie Gassendi "Tegen de Aristotelici" ^{xvi}). In verband met de Academici zegt Augustinus ^{xvii} (Boek 3, "Tegen de Academici"): gedachten mogen enkel onthuld worden aan diegenen, die tot het einde van leven bij hen blijven. En verder Clemens van Alexandrië ^{xviii} (Stromata 5): De Epicuristen zeggen zelf dat er bij hen bepaalde dingen zijn, die niet door iedereen mogen gelezen worden. En tenslotte Descartes ("Ad Regius deel 1, brief 89): "Je doet onze filosofie tekort, als je haar openbaart aan hen, die er niet om vragen. Je mag ze enkel meedelen aan hen die er met interesse om vragen".

VIII. Vierde reden

De vierde reden is, *zo beweren de filosofen althans*, dat het voor de hand ligt dat de wereldlijke macht de religie onderuit haalt, als zou ze vele waarheden verkondigen, die geen nut hebben voor het volk, maar ook vele onwaarheden, die het volk<dan weer> voor waar aanneemt. Zeker ORIGENES ^{xix} en andere Griekse kerkvaders, zelfs HIERONYMUS ^{xx} lijken te beweren dat minachting voor de wetgevers geoorloofd is, zelfs meer dan voor dokters. Ik citeer Claudius BERIGARDUS, *Circuli Pisani*, XX, p. 130-132.

IX. Om al deze redenen hebben alle filosofen hun leer in het geheim doorgegeven.

Dit zijn ongeveer de redenen waarom de Hebreeuwse wijzen hun leer verborgen hielden. Zij waren niet de enigen, want de filosofen van andere heidense volkeren deden dit ook. De Egyptenaren beschermden hun mysteriën zozeer dat ze zelfs Griekse filosofen, die in hun zoektocht naar wijsheid naar Egypte waren gekomen, hun deelname eraan weigerden: ofwel was het Griekse geloof toen reeds verdacht, ofwel beschouwde men de Grieken als een loslippig volk, dat op dat ogenblik nog totaal onmondig was op het gebied van wetenschappen. In dit verband vertellen ze dat van alle buitenlanders of vreemdelingen, die uit Griekenland waren gekomen op zoek naar wijsheid, niemand toegelaten werd tot de mysteriën, behalve HOMERUS ^{xxi} en PYTHAGORAS. Hoe moeilijk het zelfs voor Pythagoras was om toegelaten te worden tot de Egyptische leer, vertelt PORPHYRIUS ^{xxii} ons in zijn *Leven van Pythagoras*. Hij werd op verschillende manieren door de priesters voor de gek gehouden: door de priesters van Heliopolis werd hij naar die van Memphis gestuurd, vandaar naar die van Diospolis. En uiteindelijk werd hij door deze laatsten aangenomen uit angst voor koning AMASIS die erop aangedrongen had (men vertelt dat Pythagoras bij hem was aanbevolen door POLICRATES). Maar Pythagoras hield zich aan de geheimhouding zoals hij later bewees. Toen hij zelf filosofie onderwees, paste hij de stelregel van zwijgplicht zo streng toe, dat hij zelf de Egyptenaren hierin overtrof. Hij liet niet zomaar gelijk wie toe tot zijn lezingen en hij onderwees niet aan allen die toegelaten waren zijn gehele leer ¹. Merk verder op dat zijn leer tweevoudig was: *de exoterische en esoterische leer*, ofwel de algemeen gekende en de verborgen leer. Hij had in zijn school twee soorten leerlingen. De enen waren de *luisterenden*, (ακουστικοί/akoustikoi) aan wie hij de leerstellingen in zijn geheel (το ὅλα) zonder bewijs toevertrouwde. De anderen waren de *mathematici* (μαθηματικοί), aan wie hij ook nog het inzicht (το διότι) bijbracht. Om zijn leerstellingen te beveiligen, stelde hij twee soorten zwijgplicht in: een vijfjarige zwijgplicht voor de akoustikoi en een eeuwigdurende voor de mathematici. Gedurende die tijd stelde hij hun geest op de proef of kneedde hem, zodat geen enkel onwaardig persoon in zijn verborgen academie zou opgenomen worden, en zijn wijsheid geheim zou blijven en niet geopenbaard zou worden. Indien iemand de geheimen van de school openlijk verkondigde in het bijzijn van buitenstanders of onwaardigen, verdreven de Pythagorici hem uit de school en richtten voor hem een leeg grafmonument op, als was hij reeds gestorven.

Diezelfde zwijgplicht onderhield ook PLATO, hij zegt *het is lastig de Schepper en Vader van het heelal te vinden, en als je hem gevonden hebt, is het verboden hem aan het volk bekend te maken*. In dit verband zegt hij op een andere plaats: *Over God moet in raadsels gesproken worden, zodat, indien toevallig deze woorden waar ook ter land of ter zee zouden opduiken, ze wel kunnen gelezen maar niet begrepen worden*. Met hoeveel zorg ARISTOTELES de betekenis van zijn leerstellingen verborg, kan afgeleid worden uit GASSENDI's *Dissertationes contra Aristoteleos*. Over de *Academici* stelt AUGUSTINUS (*Liber 3, Contra Academicos ex Cicerone*) dat *bij hen de stelregel gold dat leerstellingen enkel aan die personen mogen onthuld worden, die tot op hoge leeftijd bij hen blijven*. Clemens van Alexandrië zegt (*Stromata*, 5) dat zelfs de EPICURISTEN *geheimen hebben en dat ze niet toestaan dat iedereen er kennis van neemt*. Ook PHILO <van Alexandrië> verkondigde dezelfde waarheid: *alle filosofen die er een afwijkende mening op na houden, stippelen voor zichzelf een nieuwe weg uit, vertrekkend van het ideaalbeeld van dogmata; het is aan anderen verboden deze te bewandelen, tenzij zij zich waardig tonen*.

¹ letterlijk.: wat hij onder zijn katoenen gewaad verborg.

Zelfs bij DESCARTES vinden we sporen terug van dit oud gebruik van de Kabbalisten, alhoewel hij elders niets gemeen heeft met hen en je hem er zelfs op betrapt hen als praatjesmakers af te schilderen. (*Voet, Part. 4, begin*). Schrijft hij immers niet (Deel 1, brief 89 aan Regius): *Je doet afbreuk aan mijn filosofie als je haar openbaart aan hen, die er niet om vragen. Je mag ze enkel openbaren aan hen, die er interesse in hebben*. Bekijk verder de hele brief, waarin hij verder beveelt te zwijgen en niet alles wat hij verkondigt naar buiten te brengen, zoals het een voorzichtig persoon past. Dit is de oorzaak van zijn onenigheid met HURTIUS en anderen: <zij zeggen immers> dat DESCARTES onredelijk te werk gaat en zijn ideeën verbergt. Vermits uit dit alles blijkt dat filosofie altijd op een geheime manier moest doorgegeven worden en inzichten, die verschillen met de algemeen aanvaarde opvattingen, niet op een andere manier kunnen verspreid worden, moeten we stellen dat zij, die zeggen dat deze gewoonte enkel toegepast wordt door de Hebreeuwen, oneerlijk handelen.

HOOFDSTUK III

OVER DE KERN VAN DE KABBALISTISCHE LEER

- I. De Kabbalistische boeken zijn duister
- II. Ze zijn niet zo duister dat de kern van hun leer er niet doorheen schijnt
- III. Wat is die “doctrina principalis”?
- IV. De geleerde man is het er mee eens
- V. Langzamerhand komen meningsverschillen te voorschijn
- VI. Zijn alle leerstellingen van MORE conform met de Kabbala?
- VII. In welke mate niet?
- VIII. Deze stellingen zijn zeer vruchtbaar
- IX. In welke mate is de Drievuldigheid een Kabbalistisch dogma?
- X. Zijn de drie hoogste sefirot gelijk aan de Heilige Drievuldigheid?
- XI. Is Adam Kadmon de tweede persoon van de Heilige Drievuldigheid?
- XII. Over de ziel en het lichaam van de MESSIAS
- XIII. Wat is het filosofisch systeem van de Kabbala?

I. De Kabbalistische boeken zijn duister

Uit het voorafgaande blijkt duidelijk dat publicaties over de Kabbala wel degelijk duistere of onduidelijke zaken moeten bevatten.

II. Ze zijn echter niet zo duister dat de kern van hun leer er niet doorheen schijnt.

Wat ik in vorig hoofdstuk uiteen heb gezet over de geheimhouding van het mysterie, is maar al te waar en zelfs in die mate dat de Kabbala, zoals later uitgelegd door KNORR en door zeer vele anderen (onder wie deze geleerde man [b]) moeten worden betreurd. Hij publiceerde een zeer dik boekwerk, duister en zelfs in die mate verward, dat het niet een “ontsluierde Kabbala”, maar een “verdoezelde Kabbala” is, die in vele nevelen is gehuld en waaruit onmogelijk de systematiek van de Hebreeuwse filosofie kan gedistilleerd worden. Nochtans zijn die boeken niet totaal onbegrijpelijk: de zwijgplicht wordt immers meermaals overtreden zodat ze zeer duidelijk de voornaamste en fundamenteelste inhoud van de Kabbala (naar welke alle andere filosofieën moeten verwijzen, zoals stralen naar het centrum) onthullen. Daardoor kan niemand, zelfs als is hij op zijn hoede, eraan twijfelen dat hier duidelijk de ideeën en gedachten van de Kabbala weergegeven worden.

[b] Inleiding hoofdstuk 35, p. 244.

Thomas Burnet ¹ zegt in "Archeologia" over de Kabbalisten: <primo> dat hun filosofie te herleiden is tot het eerste zijnde, nl. Ainsoph, dat alles in zich bevat en dat er altijd dezelfde "hoeveelheid zijn" zal zijn in het universum; <secundo> dat de wereld een emanatie van God is: vandaar dat er sprake is van "het ledige", als "vazen", "vaasjes" en "buizen (kanalen)", waardoorheen lichtstralen stromen. Nadat de stralen terug getrokken zijn, sterven de dingen af en worden ze terug in God opgenomen.

Een aantal mensen zijn van oordeel dat de Pseudo-Kabbala, ² onlangs uitgevonden is door R. Loria of Irira. Tatianus ^{xxiii} < zegt > dat de Heer van de wereld de substantie van alles is, God is het fundament van alles". Henricus More, ^{xxiv} ("Theses Caballisticae"), stelt het als volgt: "Uit niets ontstaat niets, er is geen materie in het heelal", wat overeenkomt met het dogma van de Kabbalisten dat "alle substantie geestelijk is", wat ze uitleggen als "voortkomend uit de goddelijke geest". Volgens onze auteur (W). benadrukt de Kabbala dit minder dan More. Want deze stelt dat de Wereld -of Werelden- een noodzakelijk en uitstromend gevolg is van de goddelijke natuur en dat de wereld een immanent en uitstromend gegeven is, dat de goddelijke natuur en de wereld op een zeer specifieke wijze één zijn, zoals een ding en zijn modus (bestaanswijze): ze kunnen niet vanuit zichzelf onderscheiden worden.

¹ Thomas Burnet, "Archeologia, Philosophica sive doctrina antiqua de rerum originibus" Londen 1692".

² Isaac Loria is de uitvinder van de moderne Kabbala. .Irira, van Spaanse afkomst, is er zowat een volgeling van .

III . Wat is die oorspronkelijke leer?

Wat nu die oorspronkelijke leer is, m.a.w. de “*hypothesis prima & primaria*” of de samenvatting (kern) van de hele Kabbala, die, eenmaal op juiste wijze verworven, haar licht op de andere systemen doet schijnen, heb ik overduidelijk aangeduid in mijn *Amsterdams traktaat*.

IV . De geleerde man <BUDDEUS> is het ermee eens

In de mate dat ik de mening van meerdere praatjesmakers, onder wie onze *geleerde man*, leerde kennen, raakte ik meer overtuigd van mijn mening. Toch was ik verwonderd, toen ik bij hem deze woorden las (*Introd. hoofdstuk 44*): “*Maar het feit dat de Kabbalistische geleerden het ontstaan der dingen verklaren als een emanatie vanuit de eerste oorzaak, kan niet over het hoofd gezien worden. Op dezelfde wijze verloopt het zich terugtrekken in het eerste ZIJNDE: zij spreken van een hereniging met of terugtrekking in de eerste toestand. Hun filosofie lijkt hierop neer te komen: het eerste ZIJNDE of Ensoph omvat alles. Dit ZIJNDE bevat voor altijd de totale hoeveelheid “zijn” die in het universum aanwezig is, of dit nu al of niet geschapen is. In de niet-geschapen of voorwereldse toestand is alles in één in GOD vervat. Deze wereld begon te ontstaan op het moment dat GOD zich ontvouwde en openbaarde door emanatie, zich meedeelde en neerdaalde van de hoogste <sefira> naar het laagste: daardoor ontstonden verschillende soorten en vormen van schepsels. Zo spreken ze dikwijls over leegte, vazen en vaasjes, die als het ware deze uitvloeiingen opvangen en ook over “emanerende” stralen en kanalen, waarlangs de stralen neerdalen en zich verspreiden. Ze stellen dat, wanneer God deze stralen terugtrekt en weer in zich opneemt, de wereld buiten Hem afsterft en alles in Hem terugkeert. Dit alles volgens het adagium: als de geest vrij is, schept hij, als hij zich terugtrekt, verdwijnt dat wat hij geschapen heeft.* Dit zijn de eigen woorden, van BURNET^{xxv} in zijn *Archeologia Burnetiana*, die ik gebruikte in mijn geschrift *Anti-Judaeos*, deel I, p. 21 passim (behalve dan die passage, waarin de geleerde man, ik weet niet op welke gronden de al of niet zinvolle gedachte introduceert dat er in het universum, geschapen of niet, steeds eenzelfde hoeveelheid “substantie” is). Daarmee ik wilde aantonen wat volgens BURNET en mijzelf de betekenis van de Kabbala is.

De geleerde man maakt er vervolgens een punt van dat de Kabbala niet alleen het mysterie van de heidense, maar ook van de Hebreeuwse filosofie bevat [c]. Het is duidelijk dat wij hetzelfde standpunt delen. Daarom is het des te verwonderlijker dat de geleerde man mij ervan beschuldigt de Kabbala foutief te interpreteren, alhoewel hijzelf, als was hij een waarzegger, meent hetzelfde argument te moeten gebruiken.

[c ibidem p. 325]

V. Maar ondertussen lopen onze meningen stilaan uiteen.

Maar mijn bewondering ebde weg toen ik dit las bij hem: *Op een zeer voorzichtige wijze moeten deze zaken benaderd worden, opdat ze niet met het SPINOZISME zouden verward worden. Het is nodig de Kabbala niet te vereenzelvigen met deze verdachte leerstellingen, want deze recente verzinsels kunnen niet toegeschreven aan de oude filosofie van het Joodse volk.* Deze woorden zijn m.i. enerzijds al te voorzichtig, anderzijds al te dwingend. Want welke noodzaak dwingt ons, als waren we atomen die van hun rechte lijnen zowel naar links als rechts kunnen afbuigen, om ons denken enkel naar één van beide zijden te richten: dan moet ik ofwel de Kabbala totaal loskoppelen van het Spinozisme, ofwel stellen dat alles, wat nu Kabbala genoemd wordt, overeenstemt met de pseudo-Kabbala. Deze is onlangs uitgevonden door *Rabbi* LORIA of IRIRA en verschilt hemelsbreed van de oude eerbiedwaardige Kabbala; ik weet totaal niet om welke reden deze pseudo-Kabbala als eerbiedwaardig moet beschouwd worden, tenzij misschien omdat de stellingen van Burnet hier <deels> op steunen. Het ligt niet in mijn macht om te bewerkstelligen dat een ei niet op een ei lijkt. Gelijkenissen tussen dingen worden niet gemaakt, maar wel opgemerkt: dingen die onderling niets gemeen hebben kunnen, zelfs niet door overmoedige denkende personen, door elkaar gehaald worden. Maar dingen kunnen toch onderling

Dit is onjuist. Men kan <wel> stellen dat het universum God is, in die mate dat Hij zich manifesteert. In Kabbalistische geschriften wordt gefilosofeerd over de goddelijke wereld, waaruit dan deze wereld voortvloeit. Verder is er ook een zeer duidelijk geloof in de Drievuldigheid aanwezig, dat kan ik gemakkelijk staven met de uitspraak van deze geleerde man <Buddeus> (Obs. Hall., deel 2, ob. 5 16, n. 3): dat de Christenen de Drievuldigheid van de Hebreeën hebben overgenomen.

gelijkenissen vertonen (zoals de leer van de Kabbala met de leer van haar zeer opmerkelijke volgeling SPINOZA) en van elkaar verschillen: zelfs de meest bezonnen persoon kan dit niet ontkennen.

Ondertussen blijkt uit dit dubbelzinnig uitgangspunt, dat de geleerde man, terwijl hij dit neerschreef, niet op de hoogte was van de hele Kabbala, maar er ten stelligste vanuit ging dat de Kabbala geen andere leerstellingen zou bevatten, dan deze die hijzelf hanteerde. Ik ben helemaal niet opgezet met de werkwijze van deze auteur: wat hij met de ene hand geeft, neemt hij met de andere terug. Dit komt meermaals voor in één en hetzelfde boek. Wanneer hij bijvoorbeeld over de GNOSTICI spreekt, zegt hij dat ze alles hebben afgeleid van de Kabbala, en citeert zelfs TATIANUS: *De Heer van de wereld is de substantie van alles*. Hij zegt immers: *Vermits Tatianus [d] stelt dat alles reeds in GOD aanwezig was, zelfs in die mate dat hij GOD het fundament van alles (υποστασις του παντος) noemt, of de SUBSTANTIE VAN HET UNIVERSUM, meen ik hier sporen van de Kabbalistische dogma's te herkennen*. Daarentegen wanneer hij over de Kabbala spreekt, doet er alles aan om deze GNOSTISCHE opvatting uit de Kabbala te verwijderen. Het moet mij van het hart dat ik niet weet wat de geleerde man nu eigenlijk wil.

[d] dissert. De haerese Valent, p. 536.

VI. In welke mate zijn de stellingen van H. MORE conform de Kabbala?

Zijn uitspraken over de Kabbala principalis zijn weinig in aantal maar vruchtbaar. Of al de stellingen van H. More conform de Kabbala zijn, daar heeft deze geleerde man terecht zelf zijn twijfel .bij. [e] *“Uit niets ontstaat niets”*: dat is zonder twijfel een Kabbalistisch dogma, omdat, indien een substantie uit het niets zou ontstaan, er na dit ontstaan meer substantie zou zijn dan voorheen, en dit ontkennen de Kabbalisten. Dit betekent dat een substantie niet kan vermeerderen of verminderen, maar dat er altijd dezelfde hoeveelheid substantie in het universum, al of niet geschapen, aanwezig is. Een tweede stelling *“Er is geen materie in het heelal”* is ook een Kabbalistisch dogma.

[e] Introd.p. 328

Want GOD is volgens de Kabbalisten de geest of het licht en heeft nog andere soortgelijke namen; ze zeggen dat Hij de sefirot Licht en Geest is. Vermits er buiten GOD en zijn sefirot, waaruit de verschillende rangorden en vormen voortgekomen zijn, niets bestaat, is het duidelijk dat volgens de Kabbalisten de substantie van alle dingen *geestelijk* en *niet materieel* is. Wat zich in lichamelijke dingen bevindt, noemen ze *uiterst fijn licht* en geen materie. Dit lijkt een groot verschilpunt tussen de Egyptische en Hebreeuwse school. De Egyptenaren nemen als uitgangspunt voor hun filosofie een uiterst licht (ijl) gegeven, een materie die even oud is als de geest van GOD. Ze refereren hiervoor naar THALES, PYTHAGORAS, PLATO en vele andere Griekse filosofen die hen zijn gevolgd. De Hebreeuwen echter ontkennen dat er zo iets licht (ijl) uit zichzelf kan ontstaan zijn. Ze verklaren het ontstaan (de creatie) door een materie, die gevormd is door een helpende geest, als was deze een ambachtsman: het ontstaan gebeurt door emanatie van GOD, die ze OR-ENSOPH noemen, wat *onbegrensd licht* betekent.

VII. In welke mate zijn ze dat niet.

Over andere stellingen van H. MORE, moet er anders geoordeeld worden. Zo is er het Kabbalistisch gegeven dat de substantie van alle dingen de Geest is, alle dingen zijn aanwezig in de ongeschapen geest, (die eeuwig, geestelijk, waarneembaar, levengevend, op zichzelf bewegend, onbegrensd, op zichzelf staand is); alles bestond in de ongeschapen Geest en deze Geest, ofwel alle dingen, zijn de goddelijke essentie en buiten deze goddelijke essentie bestaat er niets, als tenminste de goddelijke essentie opgevat wordt als de essentie louter op zichzelf beschouwd (zoals ARISTOTELES geacht wordt te hebben onderwezen: dit universum is een zichtbare en eeuwigdurende godheid, ofwel GOD zelf, voorzien van lichaam en geest, die op eigen kracht bestaat en beweegt).

De Kabbala beschouwt immers de wereld (zelfs werelden) niet als GOD maar als een noodzakelijk en immanent gevolg van de goddelijke natuur: op de manier waarop God zichzelf begrijpt, zo begrijpen de mensen dat alles uit GOD voortvloeit. In dit verband zegt LORA uitdrukkelijk: de wereld is bijgevolg zo geschapen, dat *GOD volmaakt kan zijn (blijven) in zijn mogelijkheden met zijn verheven namen als Jehova en Adonai*. Hieraan voegen anderen nog toe dat Hij van zichzelf kan genieten en zichzelf kan aanschouwen als met een naar binnen gekeerd oog. Deze opvatting verschilt zeer sterk van de ARISTOTELISCHE: deze ontkent immers dat de wereld een oorzaak heeft, noch een immanente of overgaande, noch een scheppende of emanente. Als het echter nodig is dat zowel de immanente als emanente oorzaak van gelijk welk ding op een zeer unieke wijze één moet zijn met dat ding - wat toch de "communis opinio" is - kunnen ding en modus (zijnswijze) ¹ niet van elkaar onderscheiden worden. De Kabbalisten voegen hieraan toe dat de wereld het werk is van een onbegrensde goddelijke substantie die haar onbegrensde attributen op verschillende manieren meedeelt en volgens haar onbegrensd intellect bestemt als verschillende sefirot, emanaties, uitvloeiingen, deugden, vormen en begrensde natuurlijke dingen. Maar opdat niemand de wereld zou verwarren met GOD zelf, *gezegend zij in eeuwigheid*, voegen ze eraan toe dat de goddelijke substantie van nature uit haar affectiones voorafgaat: dus is de wereld ondergeschikt aan GOD en niet omgekeerd, hij is een verduidelijking en openbaring van GOD, die in zichzelf verborgen blijft. Zij ontkennen dus dat de wereld GOD is, zij willen dat wereld begrepen wordt vanuit GOD, die zichzelf schouwt /begrijpt (d.w.z. in die mate dat hij opgevat wordt als ENSOPH, m.a.w. verborgen en volledig in zichzelf gekeerd). Indien iemand echter de wereld GOD wil noemen zijn ze het daar mee eens, in zoverre GOD door het menselijk verstand beschouwd wordt als ADAM KADMON (wat betekent dat hij niet beschouwd wordt als verborgen, maar door emanatie en uitvloeiing van hoog naar laag neergedaald en ontplooid is).

Volgens deze <Kabbalistische> redenering kan het universum God genoemd worden, in zover hij ZICHTBAAR is. Hieruit blijkt dat H. MORE sympathiseerde met de stellingen, omdat ze niet al te veel verschillen van de zijne. Maar dit zijn eeuwige en moeilijke vragen: het is niet verwonderlijk dat iemand zich vergist in deze kwesties. Daarom zou ik willen dat mij vergeven wordt, indien iemand zou vaststellen dat mijn vroegere stellingen verschillen van mijn huidige mening. Alle overige stellingen, die de goddelijke substantie opdelen en verspreiden over afzonderlijke, specifieke en oneindige kringen, kunnen op geen enkele manier vereenzelvigd worden met de Kabbala (Hebreeuwse filosofie) Deze verwerpt immers elke opdeling van de wereld, ze predikt hardnekkig een ondeelbare en onverdeelde GOD en ontkent dat substanties kunnen vermeerderen.

VIII . De stellingen zijn zeer vruchtbaar

Verder was het onmogelijk dat hij <More> in enkele stellingen de uitgebreide wijsheid, zoals die van Hebreëuwen er een is, en die geen enkel onderwerp, i.v.m. God of mens, onbesproken laat, in haar totaliteit weergeeft. Hij bespreekt vele onderwerpen die weinig verband hebben met de Kabbala maar daarentegen bespreekt hij zeer vele onderwerpen, die niet over het hoofd mogen gezien worden. Zo is er bijvoorbeeld het onderwerp over de goddelijke wereld, waaruit deze zichtbare wereld door emanatie is voortgekomen (dat de Kabbalisten behandelen) waarin hij duidelijk getuigt van een geloof in de Drie-eenheid. Deze woorden van de geleerde man onderschrijf ik zonder moeite. [f]: *De Christenen hebben de Drie-eenheid van de Hebreëën overgenomen*, in die mate zelfs dat er bij hen de idee van een voorwereldse godheid ontstaat, vermits GOD (ik gebruik de terminologie van TERTULIANUS *Caballistae Christiani*) ^{xxvi} *alleen bestond voor alle andere dingen, in hemzelf waren de ruimte, de wereld en alle andere dingen aanwezig*, More onderzoekt zeer accuraat (wat geen toeval is) de diepzinnigheid hiervan.

[f] Tom. I, obs. Del., obs.

XVI, num. 3

¹ Modus, attributum, affectio: zie Spinoza's Ethica, pars I

Onze auteur (W) meent dat Pico della Mirandola zich vergiste toen hij <deze> Triade plaatste in de drie hoogste Sefirot van de Kabbalistische levensboom. Anderen zijn hem hierin gevolgd, maar hij is hiervan de meest fanatieke verdediger en hij houdt vol dat, volgens de uitleg van de Kabbalisten zelf, de namen Kether, Binah, Chochmah (te weten Kroon, Wijsheid en Voorzichtigheid) onlosmakelijk gekoppeld zijn aan de Drievuldigheid (Tom. 1, obs. Sel. 1).

Maar je moet wel weten dat het numerieke systeem (of Sefirot) zich ver onder de Ensoph, met zijn Triade, bevindt. Onder de Ensoph bevindt zich Adam Kadmon, nl. het geheel van Sefirot, bestaande uit lichten, nummeringen, en Eonen: deze <Adam Kadmon> is niet uit zichzelf ontstaan, maar is wel als eerste ontstaan.

Dit laatste voeg ik eraan toe opdat niemand zou denken dat de Kabbala zo weinig wetenschappelijk is dat ze enkel iets overlevert, dat steunt op vage woordafleidingen: de bestaansoorzaak van de wereld is ondertussen nog niet gekend.

IX . In welke mate is de Drie-eenheid een Kabbalistisch dogma ?

Wat nu de juiste opvatting van de <moderne> filosofen was aangaande de Drie-eenheid, is door bijna niemand helder verklaard. (precies zoals onze geleerde man [g] meent). Ze voegen er iets aan toe, wat helemaal niet onbelangrijk is. Tot op heden bestaat hun enige bijdrage in de behandeling van de Kabbala en in de aanpassing ervan aan de Christelijke religie, in de foutieve redenering dat de DRIE HOOGSTE SEFIROT VAN DE KABBALISTISCHE BOOM gelijk zijn aan de ALLERHOOGSTE DRIE-EENHEID. De eerste auteur die deze gelijkstelling verdedigde was PICUS DELLA MIRANDOLA, van afkomst en door studie een belangrijk man, maar eerder een gelovige praatvaar dan een geschikte en betrouwbare exegeet. Onmiddellijk zijn er andere figuren gevolgd, die geen oog hadden voor onthullingen, maar zich wel bekommerden om de verbreding van de basis van het Christendom, als zou het Christendom zo arm zijn <aan geloofspunten>, dat het nood heeft aan valse hulpstellingen. Onder hen is hij<PdM> zonder twijfel wel de meest vermete, zegt hij immers niet: [h] *door die namen* (KETHER, BINAH en CHOCHMAH, in vertaling *Kroon, Wijsheid en Voorzichtigheid*, de voornaamste en hoogste sefirot) *worden in ons taalgebruik de drie PERSONEN VAN DE DRIE-EENHEID aangeduid* (alsof ze al niet in het Hebreeuws taalgebruik zo zouden genoemd zijn). *Deze interpretatie van de Kabbala is zo duidelijk dat hij, die deze weigert te erkennen, wel volledig blind en ongeletterd moet zijn.* Onze geleerde man is dezelfde mening toegedaan [i]: hij beledigt zijn tegenstanders niet, maar gaat zo omzichtig te werk ,dat je haast zou menen dat hij niet tot een slotsom komt [k]. Hij meent immers dat deze interpretatie <van de Drie-eenheid> wel een aanleiding kan zijn tot diepzinnige overwegingen, maar twijfelt of ze wel overeenkomt met de Hebreeuwse manier van denken. Maar tenslotte schuift hij zijn reserves aan de kant en stelt: *Maar het volstaat dat dit onderwerp zelf op een elegante manier in het Christelijke geloof in te passen.* Ik echter ben van mening dat deze hersenspinsels totaal vreemd zijn aan de Kabbala en dat niets ongelukkiger en ellendiger kan ingepast worden in de Christelijke leer

[g] Locus citatus [h] Tom. Obs. Scl. Obst I, num II. [i] Introd. Cap. 40,p. 277 [k] ib. p. 281

X . Zijn de drie hoogste sefirot van de Kabbala identiek aan de H. Drie-eenheid

De

onwankelbare traditie van de Kabbala en haar immer bevrijdende leer stelt dat GOD, gezegend zij Hij voor altijd, zich alleen in het ENSOPH bevindt en dat daaronder zich de Numerationes KETHER, CHOCHMA, BINA en de anderen bevinden. In geen geval kan het ENSOPH tot deze sefirot gerekend worden, wan het is onbegrensd en bestaat op zichzelf, is als enige boven alles verheven en is de oorzaak der oorzaken, zelfs van de sefirot. De sefirot zijn immers eindig, geschapen en komen voort uit het ENSOPH, dat uitdeint in hen, als van de allerhoogste bron, en zich uitbreidt zich in lengte uitbreidt in hen om de nog te creëren dingen voort te brengen. Dit zijn de voornaamste beginselen van de Kabbala en indien iemand deze niet herkent, moet hij wel, wat de FYSICA van de Hebreeën betreft, niet alleen dom, maar ook totaal blind zijn. Zij die ons vertellen dat de Vader de KETHER is, de Zoon de CHOCHMA en de Heilige Geest BINA, vestigen er de aandacht op hoezeer deze constructie te rijmen is met het Christelijk geloof. En dan? Het ENSOPH troont vanuit zichzelf torenhoog boven de Numerationes KETHER, CHOCHMA; BINA en de anderen en moet noodzakelijkerwijs de Drie-Eenheid in zich bevatten, zodat deze geen uitbreidding, verdeeld over drie mindere godheden is van een of andere hogere GOD.

Tatianus zegt in zijn "Rede tot de Grieken" dat hij een volgeling is van de barbaarse (i.e. Hebreeuwse) filosofie: <Adam Kadmon> bestond in de Meester zelf van het universum door de kracht van het woord: toen was het woord in hem (het innerlijk woord). Maar toen Hij het wilde, openbaarde het woord zich vanuit zijn "enig-eenheid", niet op een immateriële wijze, maar als de eerste schepping van de geest zelf (het uitwendige woord). We weten dat dit het principe van deze wereld is (Adam Kadmon, de eerstgeborene), ontstaan door deling en, niet door een gewelddadige afscheuring. Want wat afgescheurd is, is afgescheiden van zijn eerste beginsel, wat verdeeld is, heeft een bepaalde functie meegekregen en vermindert geenszins datgene, waaraan het zijn kracht ontleent. Dit zijn de woorden van Tatianus: enkel de Hebreeuwse termen Ensoph en Adam Kadmon ontbreken, maar daarom is Tatianus nog geen voorloper van Arius.. Arius werd als ketter beschouwd omdat hij het bestaan van de eerstgeborene ontkende, ofwel omdat hij de eerstgeborene aan de eniggeborene gelijk stelt. Bullus wijst er op "Verdediging van de synode van Nicea" (sect. 3, cap. 8) dat de katholieke auteurs van vóór het concilie van Nicea, leren dat de zoon van God geboren was, op een moment voorafgaande aan de schepping van de wereld Hij (Bullus) citeert en bespreekt in deze volgorde: Athenogoras, Tatianus, Theophilus van Antiochië^{xxvii}, Hippolytus en Novatianus.^{xxviii}

Maar welke redenen hebben deze auteurs verder om te stellen dat er DRIE PERSONEN zijn in de goddelijke wijsheid (voorzienigheid), en geen TIEN? De Joden nemen immers tien sefirot, tien Lichten en tien Personen als uitgangspunt. Ik zwijg verder over hun afleidingen, die voldoende de absurditeit van dit verzinsel aantonen, waarin alle dingen samenlopen. Ze zijn zover gezocht, dat het onnodig is hier langer bij te blijven stilstaan. *In mijn geschriften, die nog niet zijn uitgegeven*, heb ik aangetoond wat de Kabbala echt leert over dit onderwerp, nl. hoe de Heilige Drie Eenheid reeds perfect in de natuur van het ENSOPH aanwezig is om alzo een enig en volmaakt WEZEN te vormen: Vader, Zoon en H. Geest

XI. Is Adam Kadmon de tweede persoon van de Drie-Eenheid?

De stelling van de geleerde man, nl. dat er niets belet dat we ADAM KADMON benoemen als de Drie-eenheid zelf of tenminste de tweede persoon ervan, die hij her en der verdedigt [j], stort van zichzelf in elkaar. Want volgens de Hebreeuwse traditie staat het immers vast dat het ENSOPH het hoogste ZIJNDE is en dat daaronder zich ADAM KADMON bevindt, d.w.z. het geheel van Sefirot, Lichten, en Numerationes en Eonen, wat we ADAM KADMON noemen. Hieruit blijkt reeds hoeveel tegenargumenten er zijn om Adam Kadmon de tweede persoon van God noemen. Want indien ADAM KADMON zich onder het ENSOPH bevindt, zoals de Hebreeuwse traditie vertelt, als is het een emanatie vanuit een fontein, hoe wordt dan de tweede persoon van de Drie-Eenheid bepaald? Het kan dus niet anders dan dat personen, die zich voorheen de Kabbala toe eigenden en naar eigen goeddunken interpreteerden, in de val trappen van deze absurditeiten.

Als de geleerde man vooropstelt dat er niets is dat belet dat ADAM KADMON de ZOON VAN GOD is, kan dit een gevolg zijn van het gegeven dat de meest geheime mysteriën van de Kabbala in het dubbelzinnig woordgebruik zijn verborgen. De volgelingen van de Kabbalistische leer wisten dat hun theologen, die in het verborgen werkten, gewoon waren de ZOON VAN GOD doorgaans niet alleen ENIGGEBORENE te noemen als een deel van de natuur van Ensoph, dat de Drie-Eenheid in zich heeft, maar ook de EERSTGEBORENE. Dit is dan ADAM KADMON, als een straal uit de Drie-Eenheid ontstaan, tussen GOD en wat nog te scheppen is. Vandaar dat hij ook de naam BEMIDDELAAR en CHRISTUS kreeg, in zover hij van bovenuit verbonden is met het scheppingswerk. Wanneer hij echter zegt dat ADAM KADMON de tweede persoon van de Heilige Drie-Eenheid is, zet hij de Kabbala op zijn kop, daar die immers een zeer duidelijk onderscheid maakt tussen ENSOPH (dat immers de tweede persoon in zich draagt) en ADAM KADMON. Wij gaan ervan uit dat de mens geworden Christus een dubbele natuur heeft, een goddelijke en een menselijke. Zij doen hetzelfde, maar gesitueerd in de voorwereldse periode: ze zeggen dat de zoon de *goddelijke* natuur bezat, zolang hij één was met de Vader en de H. Geest in ENSOPH; hij kreeg ook een *menselijke* natuur wanneer hij neerdaalde om dingen te scheppen: zijn "status" verminderde in zover hij zichzelf steeds verder meedeelde als vanuit een goddelijke bron en alzo een lichaam kreeg en mens werd, één met alle andere schepsels. Deze en andere Hebreeuwse mysteriën, verborgen achter de woorden ENIGGEBORENE en EERSTGEBORENE of UITWENDIGE en INWENDIGE WAARHEID, had de geleerde man kunnen ontdekken bij TATIANUS [m]. Nadat hij in *Oratio ad Graecos, BARBARICAE* (zo verklaart de geleerde man terecht het woord <graeci>) openlijk had toegeven

m[Dissert. De Haeresi Valent. 1702 P. 535.

dat hij een volgeling is van de Hebreeuwse filosofie, ontwikkelt hij deze stelling: *Hij bestond in zichzelf (de Heer van het totale heelal) door de kracht van het woord en toen ontstond het woord, dat in hemzelf was*. Dat is het innerlijke woord, waarvan we weten dat het de oorsprong is van deze wereld, d.w.z. het eerste beginsel, uit hetwelk alle zichtbare en onzichtbare dingen geschapen zijn. *Het is ontstaan door verdeling en niet door afscheuring: want wat afgescheurd is, wordt geheel los gemaakt van zijn oorsprong, maar wat wordt verdeeld, vermindert geenszins door zijn eigen activiteit de kracht van het beginsel, waaraan het zijn kracht ontleent*. Dit voegt hij er aan toe opdat niemand het innerlijke woord (eniggeboren) zou verwarren met het uitwendige woord (eerstgeboren), maar ze beiden, elk met zijn natuur en werking, op een verantwoorde wijze van elkaar zou onderscheiden en niet van elkaar losmaken. Wie herkent in deze rede van TATIANUS, waarin enkel de

Tenslotte (cap. 9) bespreekt hij<W> ook nog enkele recentere auteurs (van na de synode) die belijden dat het woord uit de vader is voortgekomen om de wereld te scheppen. Dit bewijst hij met citaten uit “Gesprekken van Zeno van Verona”^{xxix} (geschreven na de synode), de brief van Alexander van Alexandrië naar Alexander, bisschop van Constantinopel, uit de brief van Constantinus aan de volgelingen van Nicomedes, uit het boek van Eusebius^{xxx} met lofbetuigingen van Pamphilus op Constantijn en tenslotte uit het werk van Athanasius zelf.

Bullus voegt hieraan toe (p. 394 en volgende). “Ik zou het niet aandurven dit geheim te onthullen, ofschoon ik de indruk heb dat er een aantal dingen zijn, die best ter sprake zouden kunnen komen. Daarvoor keer ik terug naar Athanasius, die duidelijk een drievoudige geboorte toekent aan de zoon. De eerste geboorte is deze: het woord ontstond uit de vader en in de vader. Daarom wordt deze geboorte, volgens Athanasius (“Rede tegen de Arianen, 3”) in de Schrift “eniggeboren” genoemd. Bij de tweede geboorte ontstaat het woord uit God om de wereld te scheppen. Athanasius zegt dat <dit woord> hierom de “eerstgeborene” van alle schepselen wordt genoemd in de Schrift. De derde geboorte van het woord vond tenslotte plaats toen dezelfde goddelijke persoon uit de schoot en de glorie te voorschijn kwam en zich nestelde in de schoot van de allerheiligste Maagd: toen is het woord vlees geworden”. Kijk niet neerbuigend neer op deze woorden van de grote Athanasius want ze onthullen voor u de meest geschikte sleutel om de gedachte en de betekenis van een aantal oude <denkers> te ontsluiten. De Arianen hebben hun woorden vervormd, ter verdediging van deze ketterij. Latere theologen hebben zeer expliciet het Arianisme aangevallen”. Dat is wat Bullus zegt.

De auteur (W) zegt nog (einde van cap. 3,) “ Er moet opgemerkt worden dat de Messias het eeuwige woord is, niet het woord dat in God is, maar dat eruit voortgekomen is; daarom noemen de Kabbalisten het Messias, omdat hij uit de heilige Geest geboren is. De Kabbalisten noemen hem ook nog de Geest van de wereld, omdat zijn geest de wereld bezielt. De Kabbalisten zijn ook gedwongen toe te geven dat het lichaam van Christus almachtig is omdat het lichaam van Christus het eerste lichaam is, waaruit de andere lichamen, door middel van verschillende levenbrengende Sefirot, hun aanschijn en schoonheid gekregen hebben.

Hebreeuwse woorden Ensoph en Adam Kadmon ontbreken, geen Kabbalistische sporen? Het is verwonderlijk dat de geleerde man [n] deze ziet, maar ze zijn *in confessio Ebraea* niet terug te vinden. Hij vreesde zonder twijfel dat TATIANUS als een voorloper van ARRIUS zou gezien worden, of dat hij op een andere manier zou geïnterpreteerd worden, dan dat het onze mensen welgevallig is. Is deze stelling historisch voldoende onderbouwd? Zijn de stellingen van Tatianus niet Kabbalistisch omdat ze daarna door ARRIUS met veel verve naar voor zijn gebracht, of omdat ze niet stroken met de <Christelijke> opvattingen? Anderen moeten maar uitmaken welk van beide verklaringen strookt met de visie van de grondlegger ervan (Tatanius). En wat, als al deze zinloze angst ongegrond blijkt te zijn? BULLUS schrijft in zijn *confessio*, dat het als een paal boven water vast dat Tatianus niets verkeerd heeft geleerd over Christus en ook geen spreekbuis was van het Arrianisme. Want het ARRIANISME predikt immers dat er enkel een eerstgeborene is en geen eniggeborene, en ook geen vermenging van beiden in één persoon. De reden voor het feit dat ARRIUS als ketter werd beschouwd is niet dat hij deze van elkaar scheidde, zoals TATIANUS deed, maar wel dat deze geleerde man ze door elkaar haalde.

[n] *ibid.* p. 536

XII. Over de ziel en het lichaam van de Messias

Wat de *ziel van de Messias* betreft, blijft de geleerde man [o] vaag, Wel moet vermeld worden dat de Messias het eeuwige woord (λογος) zelf is, niet het woord dat in God zelf is, maar wel dat woord, dat eruit voortgekomen is (in Kabbalistische termen Messias), en met de Heilige Geest is verbonden en door hem bezielde en begeesterd is (in Kabbalistische termen ook wel *de Geest van de wereld*, omdat de geest van dit woord de wereld bezielt). Over *het lichaam van Christus* voeg ik er nog dit ene punt aan toe: alle Kabbalisten moeten vanuit hun vroegere leerstellingen toe geven dat het lichaam van Christus *alomtegenwoordig* is en wel in die mate dat het lichaam van Christus volgens hen het eerste lichaam is waaruit, via de verschillende scheppende sefirot, de andere lichamen hun aanschijn en schoonheid verkregen. Maar ik geloof niet dat deze alomtegenwoordigheid van het lichaam van Christus voldoende aangetoond is door hen die deze stelling verdedigen, dit geldt trouwens ook voor overige Kabbalistische themata, die totaal geen reden van bestaan hebben in de moderne theologie.

[o] *Introd.* Cap. 45.

XIII. Wat is het filosofisch systeem van de Kabbala

De rest van de Kabbalistische filosofie kan onmogelijk in één bundel samengevat worden, hetzelfde geldt voor onze leerstellingen. Er zijn immers ontelbare onderwerpen die, alhoewel ze samenhangen met vroegere leerstellingen, het waard zijn in herinnering gebracht te worden, maar juist daarom moeten vergeten worden. We hebben in dit hoofdstuk enerzijds vastgesteld dat er in de Kabbala zinvolle meningen worden naar voor gebracht, anderzijds bevat de Kabbala valse en foutieve toevoegingen die moeten geschrapt worden. Maar wat nu juist de band is van de mysteriën van hoog tot laag en in welke volgorde of door welke noodzakelijke inkapseling ze telkens uit zichzelf voort komen om tenslotte één integraal filosofisch geheel te vormen, dat geen enkele fout bevat: dit systeem te ontdekken is nu onze taak. Maar de geleerde man [p], die verlangde een totaal sluitend en gerechtvaardigd systeem bij een volk te vinden, dat zelf niet weet wat dit systeem inhoudt, neemt deze opdracht niet au sérieux. Indien het waar is dat de kabbala niet meer filosofie bevat dan nachtmerries (?) of dromen en flarden van onbestemde verhaaltjes, dan moet de geleerde man dit maar eens uitleggen: (primo) waarom hij zoveel moeite doet om de theorieën van het alderdomste volk, dat <zogezegd> niets bijdroeg aan het denken en bijgevolg niets door te geven heeft, te ontcrachten, (secundo) waarom hij <tegelijkertijd> hoopt dat de herontdekking van de Kabbala een grote doorbraak kan betekenen op het gebied

van de “scientia naturalis”, (tertio) op welke gronden hij verzinsels, die nog minder samenhang vertonen dan losgekomen borstelharen, betitelt als filosofie.

[p] Introd. Cap. 46

Hoofdstuk IV

Overeenkomsten tussen de Kabbala en Spinoza

- I. Spinoza heeft de Kabbala slechts gedeeltelijk bestudeerd
- II. Maar hij maakt de fout geen rekening te houden met de andere stellingen
- III. Door deze fouten is hij geen Kabbalist
- IV. Eerste overeenkomst
- V. Tweede voorbeeld
- VI. Derde voorbeeld
- VII. Vierde voorbeeld
- VIII. Vijfde voorbeeld
- IX. Zesde voorbeeld
- X. Zevende voorbeeld
- XI. Achtste voorbeeld
- XII. Negende voorbeeld
- XIII. Tiende, weliswaar dubbelzinnig voorbeeld
- XIV. Elfde voorbeeld
- XV. Twaalfde voorbeeld
- XVI. Dertiende voorbeeld
- XVII. Viertiende en vijftiende voorbeeld
- XVIII. Zestiende voorbeeld
- XIX. Zeventiende voorbeeld
- XX. Achttiende voorbeeld
- XXI. Negentiende voorbeeld
- XXII. Twintigste voorbeeld
- XXIII. Waarin verschilt hij van de Kabbala en op welke gronden?
- XXIV. Argumenten tegen de opwerpingen van de geleerde man
- XXV. Argumenten die foutievelijk aan Spinoza worde toegeschreven

I Spinoza heeft de Kabbala slechts gedeeltelijk bestudeerd

Zelfs *Benedictus de SPINOZA* heeft met zijn werk duidelijk aangetoond dat de Joodse denkwijze helemaal niet achterhaald is, maar de Joden begrijpen zijn *systeem* niet. Vermits hijzelf een Jood was, in de diepzinnige literatuur van zijn volk, benaderde hij schroomvol de grondstelling van de Kabbala: ALLE DINGEN KOMEN VOORT UIT GOD. Hierom werd hij door de enen geprezen, door anderen terecht gewezen. Het boek, waarin hij zijn leer uiteen zet is postuum uitgegeven en is getiteld *ETHICA*. Hij gebruikt als uitgangspunt voor zijn filosofie de definitie van GOD, die de Kabbalisten hanteren en leidt daaruit alle overige stellingen af. De definitie die hij gebruikt was in vroegste tijden zo geheim, dat dit verhaal de ronde deed over HILLEL, een zeer gekend en alom

De auteur (W) vergelijkt verder Spinoza met Kabbala (cap. 4). Spinoza zegt (Ethica, deel II, Commentaar bij stelling 10): "Iedereen moet toegeven dat niets zonder God kan bestaan of begrepen worden. Iedereen erkent immers dat God de enige oorzaak is van zowel de essentie (wezen) als de existentie (bestaan) van alle dingen. M.a.w. God is niet alleen de oorzaak van het worden, maar ook van het zijn der dingen". Deze uitspraak van Spinoza juicht de auteur toe

<Natuurlijk> is het zo dat er niets anders kan gezegd worden over de geschapen dingen, dan dat ze bestaan door de natuur van God, maar naar mijn oordeel heeft Spinoza dat niet aangetoond. Essenties kunnen tot op zekere hoogte begrepen worden zonder God, alhoewel ze toch God in zich sluiten. De realiteit van de essenties, waardoor ze uiteraard het bestaan beïnvloeden, komt voort uit God. De essenties der dingen zijn "even-eeuwig" als God en de essentie van God bevat alle andere essenties, in die mate dat God niet ten volle begrepen kan worden zonder hen. Maar het bestaan kan niet begrepen worden zonder God: Hij is de ultieme reden van de dingen.

gerespecteerd Kabbalist: aan een leerling, die al te nieuwsgierig naar de definitie van GOD vroeg, antwoordde hij *“als ik het al zou weten, mijn zoon, zou ik mij er ten zeerste voor hoeden hierover iets tegen u mee te delen”*.

II. Maar hij begaat de fout de overige Kabbalistische stellingen over het hoofd te zien

Een oud Hebreeuws verhaal illustreert zeer goed dat niemand zomaar ongestraft de oude Hebreeuwse Kabbala bestudeert. *Hij die gedurende lange tijd zonder de vooroordelen van een buitenstaander de Kabbala onderzoekt, zal een gezegende dood sterven, maar hij die fouten maakt in zijn onderzoek of de Kabbala op een onjuiste manier benadert, zal door Azazel^{xxxii} verscheurd worden, op basis van zijn wettelijk toegekende macht.* (J. PICUS, *Conclusiones cabalisticæ*, num. 13). Dit lot viel SPIINOZA ten deel, toen hij aan de gevolgen van tuberculose een vroegtijdige dood stierf.

III. Omwille van deze fout is hij geen Kabbalist

Hij kan dus niet tot de Kabbalisten gerekend worden: primo omdat hij fouten maakte in zijn werk en secundo omdat is hij niet alle Kabbalistische mysteriën als leidraad heeft genomen. *In mijn Amsterdams traktaat* heb ik bovendien aangetoond dat de overeenkomst tussen de Kabbalistische dogmata en de delen van zijn leer, die ons welgevallig zijn, niet te onderschatten zijn. Dit zal ik verder verduidelijken, niet met zinloos gezwets maar door de overduidelijke overeenkomst aan te tonen tussen hen beiden wat betreft de belangrijkste uitgangspunten, waaruit alle andere themata, als door de voordeur, naar buiten komen. Dit zijn achtereenvolgens: het principe en het uitgangspunt van de filosofie, de leer over het ENSOPH en de definitie van GOD, de leer over PRESCHITH (het ontstaan van de wereld), de leer over de enige en enige substantie, het tweevoudig goddelijk verstand, de leer over ADAM KADMON en de SEFIROT, de leer over de Geest, verstand en lichaam, de leer over de MALCHOET, over het lot en vrije wil en nog andere zaken van die aard. Ik zal heel helder aantonen dat Spinoza op al deze punten overduidelijk een Kabbalistisch standpunt inneemt en de Hebreeuwse geleerden meermaals prijst omdat ze hetzelfde standpunt delen.

Met mijn betoog hoop ik de onjuiste en bevooroordeelde mening te ontcrachten van hen die van oordeel zijn dat wij deze overeenkomst ontkennen, alsook hun nutteloze pogingen, om in hun geschriften aan te tonen dat deze auteur niets gemeen heeft met de Kabbala. Het zou toch al te verwonderlijk zijn dat een man, van afkomst en door opvoeding een Hebreeuw, vanaf zijn jeugd onderwezen in de taal en letterkunde van de synagoge, totaal niets gemeen zou hebben met de filosofie van de Hebreeuwen. Wie kan dit geloven? Dit alles ter zijde, ik geef nu voorbeelden van deze overeenkomsten.

IV. Eerste overeenkomst

De eerste overeenkomst is gelegen in de *methodiek van het filosoferen*, waarin slechts plaats is voor één principe. Als iemand in zijn onderzoek naar de waarheid hetzelfde principe en dezelfde methode hanteert als ik, dan kan het niet anders dan dat wij tot dezelfde conclusies komen. DESCARTES zegt in dit verband dat alle conclusies dezelfde moeten zijn, *tenzij er niet op dezelfde wijze gefilosofeerd wordt*, want uit één en hetzelfde principe kunnen geen verschillende filosofische leerstellingen ontstaan.

Laten we eens de Kabbalistische methode onderzoeken. Het is alom gekend dat voor de Kabbalisten de kennis van de waarheid begint bij GOD en de beschouwing van zijn goddelijke natuur en zijn attributen, om vervolgens de andere dingen te ontsluiten, die op een vaste en gestructureerde wijze uit GOD zijn voortgekomen. Dit behoeft geen verdere uitleg en lijkt me een juiste methode van denken. Vermits God het eerste zijnde is en de schepper van alle dingen, die buiten hem bestaan, gaan ze er terecht van uit dat de filosofie bij God moet beginnen, dit betekent dat Hij de eerste is in de bestaansorde, door wie alle dingen kenbaar worden en dat hij

Het axioma^{xxxii} “tot de essentie van een ding behoort datgene, zonder hetwelk het niet kan bestaan of niet kan begrepen<opgevat> worden” is van toepassing op noodzakelijke dingen of vormen ervan, maar niet op individuele of contingente dingen. Individuele dingen kunnen immers niet ten volle verklaard worden, omdat ze geen direct verband met God hebben, maar op een “vrije” wijze ontstaan zijn. God heeft zich volgens een vastgelegd plan naar die dingen toegekeerd, alhoewel hij daartoe niet verplicht was. Spinoza verwijst het “het uit niets ontstaan” naar het rijk der fabelen (de Emen. Intel. p. 374). Toch komen de “modi”, die er zijn, uit niets voort: vermits “modi” geen materie bezitten, bestond voorheen geen modus of een deel ervan, die er aan vooraf ging, maar wel een andere verdwenen modus^{xxxiii}.

ook de oorsprong is van het menselijk denken en dat de dingen, in zover ze bestaan, door ons kunnen begrepen worden.

Het is hier niet de plaats om te onderzoeken of deze Kabbalistische stelling juist of onjuist is, maar het staat vast dat *Benedictus de SPINOZA* een zeer getrouwe aanhanger was van deze denkwijze, die de Hebreeuwse wijzen alle inzicht in de waarheid verschaften. Deze zijn er ten stelligste van overtuigd dat, zonder een grondige kennis van het hele wezen van de *godheid*, ze geen betrouwbaar inzicht kunnen verwerven over de andere dingen. Dit spreekt uit zijn hele werk *ETHICA*: hierin zet hij uitmuntend uiteen dat uit de natuur van GOD de “ondergeschikte” existentie voortkomt, en vanuit zijn natuur ontvouwt HIJ de natuurlijke (geschapen) dingen. Voortdurend komt hij op dit idee (beeld) van GOD terug en verwijst vervolgens naar zijn attributen; over de geschapen dingen zegt hij enkel dat hun bestaan voortkomt uit de natuur van GOD (cf. eerste definitie). Enkel blinden kunnen deze bewering over het hoofd zien. Hij bewijst de Kabbalistische stellingen niet alleen met stellingen en bewijzen, maar ook met scholia. en gaat ervan uit dat filosofen enkel fouten maken als ze de Kabbalistische methode ontkennen. Hij zegt: [q] *Allen moeten toegeven dat niets zonder God kan bestaan noch begrepen worden, want allen erkennen dat God de enige oorzaak is van zowel hun essentie als van hun bestaan, m.a.w. God is niet enkel de oorzaak van het worden, zoals ze zeggen, maar ook van het zijn der dingen. Daarentegen stellen velen dat het bestaan tot de essentie van een ding behoort, en zonder dit bestaan kan het begrepen worden. Zij menen dus dat of de natuur van God tot het wezen der schepselen behoort of dat er dingen kunnen bestaan of begrepen worden, die buiten GOD geschapen zijn: zij spreken zeer duidelijk zichzelf tegen. De reden hiervoor is, naar ik meen, DAT ZIJ ZICH NIET HOUDEN AAN DE FILOSOFISCHE METHODE (ORDE). Want de GODDELIJKE NATUUR, die ze VOOR ALLES IN ACHT HADDEN MOETEN NEMEN, omdat deze zowel de kennis als de natuur vooraf gaat, beschouwen ze als laatste in de kenorde en geloven dat de dingen, die het voorwerp van de zintuiglijke kennis zijn, aan alles vooraf gaan. Dit is de reden dat ze bij het beschouwen van de natuur, geen aandacht schenken aan de goddelijke natuur, terwijl ze bij de studie van de goddelijke natuur alleen maar kunnen denken aan oude verzinnsels, met dewelke ze hun kennis van de natuurlijke (geschapen) dingen onderbouwden. Vermits deze verzinnsels niets bijdroegen tot de kennis van de goddelijke natuur, is het ook niet verwonderlijk dat zij zichzelf op verschillende plaatsen tegenspreken.* Hieruit blijkt duidelijk dat SPINOZA zowel een volgeling als een verdediger was van de Kabbalistische leer. Deze methodiek is zo sterk aanwezig in zijn filosofie, dat het niet anders kan dan dat uit de gemeenschappelijke methode gemeenschappelijke leerstellingen moeten voortkomen. Met dit ene voorbeeld zijn allen, die de overeenkomst tussen hem en de Kabbala willen ontkennen, voor schut gezet. Ik maak me sterk dat er ook nog andere overeenkomsten aan licht zullen komen.

[q] Ethic pars 2, Schol. prop. 10

V. Tweede overeenkomst

Wij zullen de anderen, die dit ook hopen, niet teleurstellen. Hij neemt, net zoals de Kabbalisten, God als uitgangspunt om te filosoferen. Dit uitgangspunt noemen ze ENSOPH, wat ONEINDIG betekent, en met dit woord definiëren ze GOD, op zichzelf beschouwd. Spinoza hanteert hetzelfde filosofisch uitgangspunt [r] *Onder God versta ik een oneindige zijnde, d.w.z. een substantie bestaande uit onbeperkte attributen, die elk een eeuwige en onbeperkte essentie uitdrukken.*

[r] Eth. pars I, def 6

VI. Derde voorbeeld

Hij erkent bovendien dat vanuit dit ONEINDIGE alle dingen moeten verklaard worden, net zoals de Kabbalisten doen. Enkel de Hebreeuwse terminologie ontbreekt. Ik ben van oordeel dat hij zich hiervan na rijp beraad onthield, omdat het in die tijd algemeen bekend was dat hij onderlegd was in de Hebreeuwse taal [s]. Als we vervolgens onderzoeken op welke wijze de begrensde dingen uit het oneindige voortkomen, zijn onze meningen geheel en al gelijk lopend. Hij gaat er van uit, net als de Kabbalisten, dat een onbegrensde macht niet iets uit het niets voortbrengt. Want de stelling dat IETS UIT NIETS ONTSTAAT, verwijst hij naar het rijk der

De Kabbalisten schijnen te zeggen dat er uit een “minderwaardige” (waardeloze) essentie” geen materie geschapen kan zijn of kan bestaan. Daaruit volgt dat er ofwel geen materie in het universum is, ofwel dat materie en geest één en hetzelfde zijn, zoals H. More stelt in zijn “Kabbalistische Stellingen” ^{xxxiv}. Spinoza ontkent ook dat er door God een lichamelijke of materiële massa, die deze wereld vormt, kan geschapen zijn, omdat –zo stelt hij- zij, die dit ontkennen, niet weten uit welke goddelijke macht deze zou geschapen zijn.

Dit is gedeeltelijk waar, maar het is, naar mijn mening, niet volledig verklaard (geduid). Materie bestaat, maar is geen substantie: het is een samenstelling of conglomeraat van substanties. ik spreek enkel van een tweede materie of een uitgebreide massa, die helemaal geen homogeen lichaam vormt. Wat ik onder homogeen versta, noem ik de eerste materie: deze is onvolledig, omdat het “zuivere potentie” is. Substantie daarentegen is een vol en actief iets.

Spinoza was van mening dat gewone materie niet bestaat. Hij wijst er dan ook dikwijls op dat Descartes de materie ten onrechte definieert als uitgebreidheid. (Ep. 73) en dat hij uitgebreidheid verkeerd uitlegt als een minderwaardig materie, die deelbaar is op de plaats waar ze zich bevindt. Daarentegen stelt Spinoza (Emend. Intel. p.385). dat materie moet verklaard worden door een attribuut, dat de eeuwige en onbegrensde essentie uitdrukt.

Ik antwoord hierop dat uitgebreidheid, of eerste materie, (als je deze term verkiest) niets anders is dan een zekere ongedefinieerde herhaling van de dingen, in zoverre ze onderling gelijkend of niet te onderscheiden zijn. Maar dan wel op de manier, zoals een getal een aantal getelde dingen veronderstelt: zo veronderstelt uitgebreidheid dingen die zich herhalen en die, zowel gemeenschappelijke als particuliere kenmerken bezitten. Hun bijzondere eigenschappen actualiseren de grenzen van grootheid en vorm, die voorheen slechts als mogelijkheid bestonden. De zuivere passieve materie is zeer minderwaardig en ontbeert duidelijk alle kwaliteit, maar deze materie bestaat enkel in het onvolledige of in het abstracte.

Spinoza stelt (Eth. p. 1 bijkomende stelling bij stelling 13 en commentaar bij stelling 15) dat geen enkele substantie, zelfs geen lichamelijke, deelbaar is. Dit is niet verwonderlijk in zijn systeem, omdat er voor hem slechts één unieke substantie bestaat. **Welnu, dat geldt ook in mijn systeem: alhoewel ik vertrek van een oneindig aantal substanties, zijn ze allen ondeelbaar, nl. monaden.**¹

¹ <F.de C.> De commentaar is een grandioos monument, maar te uitgebreid om hier volledig weer te geven. We geven hier de hoofdpunten weer: “Het is niet minder absurd te stellen dat een lichamelijke substantie, samengesteld is uit lichamen of deeltjes, dan dat een lichaam uit oppervlakten, een oppervlak uit lijnen en lijnen uit punten is samengesteld. Allen, die weten dat een heldere rede(nering) onfeilbaar is, moeten dit toegeven, vooral zij die het bestaan van een vacuüm ontkennen.”

fabelen. [t] en op dezelfde plaats tracht hij de reden, waarom de mensen geneigd zijn om zich dit in te beelden (zo formuleert hij het) als volgt te ontcrachten: in die mate dat de geest minder begrijpt, wordt de menselijke verbeeldingskracht des te grote: bomen die praten, mensen die van het ene op het andere ogenblik veranderen in stenen, dit zijn voorbeelden van de stelling dat *iets uit niets ontstaat*.

[s] zie Spinoza's Grammatica. [t] De emend. Intel. p. 374

VII. Vierde voorbeeld

Uit dit principe trekken de Kabbalisten volgende conclusie: MATERIE wordt niet gecreëerd en bovendien kan haar eigen minderwaardige essentie niet de bestaansreden zijn, dus is er in het universum ofwel geen materie, ofwel zijn geest en materie één en hetzelfde. Zie hiervoor H. MORE's *Theses Cabalisticæ*. Met al deze stellingen is SPINOZA het wonderwel eens, hij ontkent *dat enige lichamelijke en materiële massa, die in deze wereld aanwezig is, door GOD kan gecreëerd zijn* en bewijst dit met volgend argument [u]: de dissidenten (zo noemt hij hen) weten niet met welke goddelijke kracht Hij de materie zou kunnen geschapen hebben.

[u] Eth. Pars I, Schol. Prop. 15

VIII. Vijfde voorbeeld

Maar toch ontkent <Spinoza> radicaal wat op het eerste gezicht hiervan een gevolg zou kunnen zijn, nl. dat gewone materie, waarmee later deze wereld gevormd is, van in den beginne in GOD bestond. Hij ontkent immers dat op hetzelfde ogenblik, (waarvan hij ontkent dat er dan materie door God geschapen is), God *het bestaan van alle materie* op een hoger plan tilde, niet alleen omdat er helemaal geen materie bestond, maar ook omdat MATERIE, ZOALS HET VOLK DEZE VOORSTELT, en die gedefinieerd en verklaard wordt als uiterst gewoon, niet bestaat. In dit verband wijst hij er meermaals op [w] *dat materie door DESCARTES slecht gedefinieerd wordt als uitbreiding [x] en uitbreiding foutief gedefinieerd wordt als gewone materie, die zich op één plaats moet bevinden, en eindig en deelbaar moet zijn, enz.* Daarom moet materie verklaard worden *door het attribuut, dat de eeuwige en onbegrensde essentie tot uitdrukking brengt*. De vraag of GOD de materie heeft geschapen, ontbreekt. Maar, zoals je merkt, ontkent hij dit in alle toonaarden en gebruikt het woord <materie> enkel, ontdaan van de betekenis die het volk eraan geeft. Wat dit onderwerp betreft, verkies ik een zeer voorzichtige en zeer aparte benadering, zoals het de Kabbala past, omdat slechts weinigen haar begrijpen en zeer velen haar belasteren, omdat ze het niet begrijpen. [w] Epist. 73 [x] de Emend. Intel. p. 385

IX. Zesde voorbeeld

Dus is er volgens SPINOZA in het universum geen materie, maar er is wel iets uiterst verfijnd, wat de in de Kabbala GEEST wordt genoemd. Opdat we dit zouden begrijpen, verwijst SPINOZA naar de Kabbala en stelt zeer duidelijk [y] dat *geen enkele substantie, zelfs als ze lichamelijk is, deelbaar is, in zover het een substantie is*. Volgens SPINOZA is de substantie van het universum de GEEST, omdat alle <Kabbalisten> de GEEST opvatten als een immaterieel en ondeelbaar iets. Dit wordt nog duidelijker, als we die zaken in ogenschouw nemen, die me onmiddellijk te binnen schieten [x], *lichaam en geest zijn twee verschillende modi van dezelfde substantie; [aa] de "substantia cogitans" en de "substantia extensa" zijn één en dezelfde substantie, die door de attributen ofwel van denken of van uitgebreidheid, kunnen verklaard worden*. Verder is er deze opmerkelijk verwijzing naar de Hebreeuwen,

Spinoza zegt ook (Eth. p.3 commentaar bij stelling 2) dat geest en lichaam hetzelfde zijn, maar op twee verschillende manieren uitgedrukt. en dat (Eth. p. 2 bijkomende stelling bij stelling 7) de “substantia cogitans” en de “substantia extensa” één en dezelfde substantie zijn, die begrepen wordt enerzijds met het attribuut denken en anderzijds met het attribuut uitgebreidheid. Op dezelfde plaats zegt hij dat een aantal Hebreeuwse filosofen, die beweren dat God, zijn intellect en de dingen die eruit zijn voortgekomen, één en hetzelfde zijn, en dit schijnen gezien te hebben als door een nevel. **Hier ben ik het niet met eens: de geest en het lichaam zijn niet hetzelfde, ze verschillen niet meer van elkaar dan het principe van actie en het principe van passiviteit. De lichamelijke substantie heeft een ziel en een lichaam, d.w.z. een massa, samengesteld uit andere substanties. Het is waar dat een substantie denkt en een uitgebreide massa bezit, deze is er wel mee verbonden, maar het is helemaal niet waar dat een substantie door die uitgebreide massa bepaald is, vermits deze kan weggenomen worden, en de substantie toch bewaard blijft. Vervolgens kan elke substantie waarnemen, maar niet elke substantie kan denken: het denken, en bij uitbreiding alle waarneming, behoort enkel toe aan de monaden, terwijl uitgebreidheid eigen is aan samengestelde dingen. Er kan dus niet gesteld worden dat God en alle dingen, die door Hem bedacht zijn, één en hetzelfde zijn, zoals men evenmin kan zeggen dat de geest en de dingen, door de geest waargenomen, hetzelfde zijn.**

De auteur (W) meent dat Spinoza er van uit gaat dat er een gemeenschappelijke natuur is met als attributen denken en uitgebreidheid: deze natuur is Geest. Maar geesten hebben echter geen uitgebreidheid, tenzij je aanneemt dat ze uitgebreider zijn dan een of ander bezielde ijl wezen, zoals de vroegere filosofen zich engelen voorstelden. De auteur voegt er aan toe dat geest en lichaam modi zijn van deze attributen. **Maar hoe kan een geest de modus van het denken bezitten, terwijl hij juist er het principe van is, dat vraag ik me af. Dan zou de geest eerder een attribuut zijn en het denken, een modus van dit attribuut. Ook is het verwonderlijk dat Spinoza, zie hoger: de Emend. Intel., p. 385), schijnt te hebben ontkend dat ruimte deelbaar is en uit delen is samengesteld. Dit houdt geen steek; tenzij misschien ruimte gedacht wordt als ondeelbaar, <zoals tijd>. Maar ruimte en tijd zijn toestanden (ordines) van de dingen en niet de dingen zelf.**

De auteur zegt terecht dat God de oorsprong is van alle dingen, die uit Hemzelf zijn ontstaan. (die hij bedacht heeft). Dit doet mij denken aan Julius Scaliger ^{xxxv}, die ooit zei dat de dingen niet tot stand gekomen zijn, uit de actieve macht van de materie, maar uit de actieve macht van God. Dat beaam ik wat betreft vorm en handeling nl. de entelechia. ^{xxxvi} Wat Spinoza zegt (Eth. p. 1, stelling 34), nl. dat God volgens dezelfde noodzakelijkheid de oorzaak van zichzelf is (causa sui) ¹, alsook van alle andere dingen ² en (Tractat. Politic., p. 270, c. 2, n. 2) dat de macht van de dingen de macht van God is, **daarmee ben ik het niet eens. God bestaat noodzakelijkerwijs, maar Hij brengt naar eigen keuze dingen voort en de kracht der dingen komt voort uit God, maar hun macht verschilt van de goddelijk macht: de dingen handelen zelfstandig, maar toch hebben ze de kracht om te handelen <van God> ontvangen.**

¹ Zie stelling 11 <Eth. P.,1>

² Zie stelling 16 en bijstelling

wanneer hij zeer duidelijk stelt [bb]: *Een aantal Hebreëuwen lijken dit gezien te hebben als door een nevel, en stellen kortweg dat GOD, zijn verstand en de dingen, die daardoor begrepen worden, één en hetzelfde zijn.* Indien denken en uitgebreidheid twee attributen zijn van dezelfde substantie en we gaan ervan uit dat deze substantie niet de natuur is, moet deze <substantie> dan niet de GEEST zijn? Dus is volgens SPINOZA enkel de GEEST de substantie van het universum en deze Geest bezit twee attributen, nl. denken en uitgebreidheid en deze attributen hebben op hun beurt twee modi, nl. geest en lichaam. Dit is dan ook de reden waarom hij het dualisme bij DESCARTES ontkent. Deze *verklaart materie niet correct en uitgebreidheid is niet op te splitsen in delen en is ook niet samengesteld uit delen.* Spinoza ging er immers vanuit dat uitgebreidheid even geestelijk is als denken.

[y] Eth. Pars I, Coroll; Prop 13, en Schol. Prop. 15 [x] Eth. P. III, schol. Prop. 2 [aa] Eth. P. II schol. [bb] loc. proxime cit.

X. Zevende overeenkomst

Dit is dus zijn uitgangspunt: de entiteit (het zijnde), waarin alles aanwezig is, moet verklaard worden door de onstoffelijke en uiterst verheven natuur, nl. de GEEST, die de oneindige attributen denken en uitgebreidheid bezit. Deze entiteit is in die mate onbegrensd en geestelijk, dat een onvolmaakte natuur, zoals het volk zich *haar natuur* voorstelt, niet kan geschapen zijn, noch op zichzelf kan bestaan en zelfs elke aanzet om te bestaan onderdrukt. Dit is de zelfverzekerde redenering van de Kabbalisten. Vooreerst ontkennen ze dat zulke entiteit, als ze niet ze niet uit zichzelf ontstaan is, door iets anders kan voortgebracht zijn, vervolgens stellen ze dat deze entiteit niet kan vermeerderd of verminderd worden door de schepping, maar dat ze altijd dezelfde hoeveelheid blijft behouden, of het universum nu al of niet geschapen is. En tenslotte gaan ze er unaniem van uit dat deze entiteit de almachtige GOD zelf is, en dat deze GOD de oorsprong is van alle dingen en Hij ze heeft doen ontstaan als van uit zijn eigen binnenste. Ook hiermee gaat SPINOZA weer eens akkoord. Hij zegt [cc]: *vanuit de noodzakelijkheid van haar natuur, kan slechts één substantie bestaan, ze kan niet geschapen zijn, ze moet noodzakelijk bestaan, ze is onbegrensd en ondeelbaar, enkelvoudig en niet samengesteld. Buiten GOD [dd] bestaat er niets en kan er geen substantie gedacht worden. Uitbreidheid [ee] en denken zijn ofwel attributen van GOD, ofwel modi van de attributen van GOD. Al wat bestaat [ff], bestaat in God en zonder GOD kan er niets gedacht worden. GOD [gg] is van alle dingen de immanente en, echt waar, niet de overgaande oorzaak. De macht van GOD [hh], waardoor hijzelf bestaat en alle andere dingen bestaan en handelen, is zijn eigen essentie, d.w.z. dat GOD de oorzaak is van zichzelf ("causa sui"), en van alle andere dingen, zo ook [ii] is de kracht waardoor alle natuurlijke dingen ontstaan en handelen. Kortom er kan geen andere kracht zijn dan de*

Spinoza zegt (Brief 21) ^{xxxvii}: “Alles is in God en wordt in God bewogen. Dit beaam ik, samen met Paulus, en met alle andere ¹ filosofen, zij het dan op een andere wijze ^{xxxviii} Ik durf dit zelfs te stellen, samen met alle andere oude Hebreeuwse <filosofen>, althans uit een bepaalde traditie, alhoewel alle tradities op allerlei manieren als valse voorstellingen kunnen beschouwd worden”²

Ik denk dat alle dingen in God zijn, niet als een deel in een geheel en ook niet als een toevalligheid in iets ondergeschikts, maar als een deel van een spirituele, levengevend iets, en niet als een afgemeten of afgebakend onderdeel. Op deze wijze bestaat immers de almachtige God: hij is overal aanwezig en omvat alles als een kring. Dus alles is in God, Hij is waar er dingen zijn en niet zijn, Hij blijft bestaan wanneer de dingen uit elkaar vallen en bestond reeds toen ze begonnen te bestaan.

Onze auteur (W) gaat verder: God heeft een aantal dingen rechtstreeks en een aantal dingen onrechtstreeks voortgebracht. Daarna spreekt hij dan van het eerste principe dat God, zonder tussenkomst (direct) uit hemzelf deed ontstaan en waaruit dan de overige dingen onrechtstreeks zijn ontstaan in bepaalde rang en volgorde. De Kabbalisten plegen dit principe met verschillende namen te benoemen, zoals bijvoorbeeld Adam Kadmon, Messias, Christus, logos (woord), eerstgeborene, eerste mens, hemelse mens, leider, herder, bemiddelaar, enz.. Wachter zal op een andere plaats dieper op ingaan. Spinoza verklaart zich akkoord met de stelling dat je, behalve de naam, niets verder kan verlangen <kennen>. Daaruit volgt (Eth. p. 1-, commentaar bij stelling 28) ten tweede dat je van God niets passender kan zeggen dan dat hij de verwijderde oorzaak van individuele dingen is, behalve wanneer we een onderscheid maken tussen die dingen, die Hij indirect voortbracht en diegene die uit zijn absolute natuur zijn voortgekomen. Hoe de dingen zijn, die naar men zegt uit de absolute natuur van God voortgekomen zijn, legt Spinoza als volgt uit (stelling 21): alle dingen, die uit de absolute natuur van een attribuut van God voortkomen, moeten voor altijd en onbegrensd bestaan, anders gezegd, door hetzelfde attribuut zijn ze eeuwig en onbegrensd. De auteur zegt dat deze uitspraken van Spinoza kant noch wal raken: God brengt immers geen oneindig schepsel voort en bovendien kan hij (S) niet met valabele argumenten aantonen en bewijzen wat het verschil is tussen Hemzelf en het geschapene.

Want de imaginaire stelling van Spinoza “dat uit gelijk welk attribuut een oneindig specifiek ding voortkomt, dat uit uitgebreidheid een oneindig iets voorkomt, dat uit het denken een onbeperkt denken voortkomt”, is louter inbeelding en komt voort uit de verschillende voorstelling over een aantal heterogene attributen van God, zoals denken en uitgebreidheid en misschien nog talloze andere (attributen). Maar echt waar, uitgebreidheid is op zich geen attribuut, het is niets anders dan een herhaling van waargenomen dingen. Een oneindige uitgebreidheid is louter imaginair. Het oneindig denken is God zelf. De dingen die noodzakelijkerwijs uit de eeuwige natuur van God voortkomen zijn eeuwige waarheden. Een individueel schepsel komt voort uit een ander schepsel, maar dit komt op zijn beurt uit een ander voort. Op die manier, nl. door dit proces tot in het oneindige door te trekken, komt men niet tot God. Nochtans is alles, van het eerste tot het laatste, uit God voortgekomen.

¹ In de tekst van Spinoza staat “oude” (filosofen) i.p.v. “overige”

² Concipere = verklaren, <=> coniecere = verbeteren. [in Wachters tekst]

eeuwige kracht van GOD. Deze en andere uitspraken van SPINOZA weerspiegelen zozeer de geest en mentaliteit van de Kabbala, dat hij deze verder in vele talrijke bewijsvoeringen wil verfijnen: Er is geen betere verklaring en zelfs met de meest rationele gedachtegang kan de verwijzing <naar de Kabbala> niet loochenen. Zo verklaart SPINOZA zichzelf [kk] *“IK beweer dat mijn opvatting over God en de natuur zeer ver uiteen loopt met die, welke de NIEUWE CHRISTENEN voorstaan. Ik stel dat GOD immers de immanente oorzaak is van alle dingen en niet de overgaande oorzaak, zoals zij beweren. Samen met PAULUS bevestig ik dat alle dingen in God zijn en in hem bewogen worden. Dit durf ik zelfs te stellen samen met ongeveer alle antieke filosofen, zij het dan op een andere manier, en dit geldt ook voor ALLE VROEGERE HEBREEUWSE <FILOSOFEN>, in die mate dat ze de OVERLEVERING getrouw zijn, want er circuleren zeer vele valse voorstellingen, die kunnen verbeterd worden.* Uit deze woorden blijkt heel duidelijk dat hij zich op de Kabbalistische traditie beroept.

[cc] Eth. P. I, prop. 5, prop. 6, prop. 7, prop. 8, prop. 13, schol. prop. 15 [dd] ib. prop. 14, [ee] ib. coroll. 1 [ff] ib. prop. 15 [gg] ib. prop. 18 [hh] ib. prop. 34 demonstr. [ii] Tract. Polit. P. 270, c. 3, num. 2

XI .Achtste voorbeeld

Dat GOD een aantal dingen rechtstreeks en een aantal andere dingen onrechtstreeks heeft voort gebracht, is een algemeen aanvaarde stelling bij de Kabbalisten. Zij spreken dan ook van *het eerste beginsel*, dat rechtstreeks uit GOD is voortgekomen en door wiens toedoen de overige dingen in rang en volgorde zijn voortgekomen. De Kabbalisten plegen dit beginsel met allerlei namen te benoemen, zoals daar zijn: *Adam Kadmon, Messias, Christus, Logos, Woord, Zoon, Eerstgeborene, Eerste Mens, Hemelse Mens, Leider, Herder, Bemiddelaar* en nog andere. Verder <in mijn werk> zal ingaan op deze Kabbalistische interpretaties. SPINOZA is het eens met de stelling dat men niets meer kan verlangen te kennen dan de naam. [II] *Ten tweede volgt hieruit dat er van GOD niet kan gezegd worden dat hij de verwijderde oorzaak is van individuele dingen, behalve misschien dat deze dingen (nl. op zichzelf staande) te onderscheiden zijn van die dingen, DIE DIRECT UIT HEM ZIJN VOORTGEKOMEN, of beter gezegd, DIE VOLGEN UIT ZIJN ABSOLUTE NATUUR.*

[kk] Epist. 21 [II] Eth. P.I, schol. prop. 28

[p. 50, is in de kopie van de latijnse tekst gedeeltelijk weggefallen. Dit is een samenvatting met de hulp van Leibniz' commentaar en Spinoza's Ethica]

[+de “res singulares” zijn voortgebracht door die dingen, die uit de absolute natuur van een goddelijk attribuut voortkomen... GOD is de verwijderde oorzaak... Hij beïnvloedt niet rechtstreeks... +]. Hij verklaart wel in voorafgaande paragrafen hoe de dingen, die rechtstreeks uit de absolute natuur van GOD voortkomen zijn. [mm] *Alle dingen, die uit de absolute natuur van een attribuut voortkomen, moeten eeuwig en onbegrensd bestaan, d.w.z. door het attribuut zelf, zijn ze eeuwig en onbegrensd.* [+ hoe echter dit eeuwige en niet tussenkomende principe, waaruit alle andere dingen voortkomen,...:+]

[mm] ib. prop 21

In zijn "Rede tegen de Grieken" zegt Tatianus dat de geest aanwezig is in engelen, bomen, wateren, en mensen en alhoewel die geest één en dezelfde is, komt hij in verschillende gedaanten voor.

Maar deze theorie keur ik ten stelligste af. Het is een misvatting<te denken> dat de wereldziel zichzelf verdeelt, net als lucht in orgelpijpen veel zo verschillende klanken voortbrengt en eenmaal er een pijp gebroken is, stopt de luchttoevoer: op dezelfde manier zou de ziel zich dan terugtrekken in de wereldziel. Je dient te weten dat er zoveel onstoffelijke lichamen - of zielen, als je die term verkiest - zijn als er natuurlijke organismen zijn.

Hierop zegt Spinoza (Eth. p.2, commentaar bij stelling 13): alle dingen zijn in verschillende gradaties beziel, een eerbiedwaardige opvatting ligt hieraan ten grondslag: van elk ding dat bestaat is er, zo zegt hij, in God noodzakelijkerwijs een idee en waarvan God de oorzaak is, net zoals hij de oorzaak is van het menselijk lichaam. **Maar het is totaal in tegenspraak met de logica te stellen dat de ziel een idee is. Ideeën zijn immers zuiver abstract en ze kunnen niet handelen, net zoals getallen en figuren. Ideeën zijn abstract en universeel: de Idee van gelijk welk bezielde wezen is een mogelijkheid, en het is een illusie te stellen dat zielen onsterfelijk zijn omdat ideeën eeuwig zijn: dit is hetzelfde als stellen dat de ziel van een bol eeuwig is omdat idee van een bolvormig lichaam eeuwig is. De ziel is geen idee, maar wel een bron van ontelbare ideeën. Zij bezit immers, behalve de aanwezige idee, iets actiefs dat nieuwe ideeën voortbrengt. Maar volgens Spinoza verandert de ziel op gelijk welk moment, omdat aan de veranderingen van het lichaam een verandering van zijn idee ten grondslag is. Het verbaast me dan ook niet als de ziel in zich schepsels van voorbijgaande aard draagt. De ziel is dus iets levend, m.a.w. het bevat een actieve (levens)kracht.**

Spinoza zegt (Eth. P. 1, stelling 16): uit de noodzakelijkheid van de goddelijke natuur moeten oneindig veel dingen op een onbeperkte wijze voortvloeien (d.w.z. alle dingen die een oneindig verstand kan bevatten). **Dit is een totaal verkeerde opvatting, waarvan Descartes aan de oorsprong ligt, nl. dat de materie opeenvolgend alle vormen kan aannemen. Spinoza begint waar Descartes eindigt: "in het naturalisme".**

In brief 58 vergist hij zich ook waar hij zegt dat de wereld een gevolg is van de goddelijke natuur, ofschoon hij er aan toevoegt dat hij niet per toeval geschapen is. Tussen noodzaak en toeval is een tussengebied: de vrije wil; zo is de wereld een gevolg van Gods vrije wil, maar die is beïnvloed door krachten, die reeds werkzaam waren. Ook al is het mogelijk de wereld als eeuwig voor te stellen, daarom is het niet noodzakelijk dat de wereld zo is. God kon, of kon niet, of kon op een andere wijze geschapen hebben, maar hij was er niet toe verplicht.

In brief 49 meent Spinoza dat God de wereld uit die noodzaak, waarmee hij zichzelf begreep, voortbracht. Maar hier dient gezegd dat de dingen op vele manieren kunnen ontstaan, maar het is totaal onmogelijk dat God geen kennis van zichzelf zou hebben.

XII. Negende voorbeeld

Het is een Kabbalistisch leerpunt dat GOD een levende en bezielde wereld heeft voortgebracht en uit de duidelijke stellingen, die hiervoor behandeld zijn, volgt, *zoals zij het verwoorden*, dat er geen materie is in het universum, maar dat de dingen in verschillende gradaties “bezielde” zijn. TATIANUS zegt duidelijk: *De Geest is aanwezig in de sterren, engelen, bomen, wateren en mensen en alhoewel het om één en dezelfde geest gaat, komt hij in verschillende gedaanten voor. (Oratio ad Graecos).* [nn] Een geleerde man zegt dat dit allegorisch woordgebruik van de Hebreeuwen is overgenomen en ik meen sporen van dit dogma terug te vinden in deze woorden van SPINOZA [oo]: *De uitgangspunten, die we tot nu hebben gehanteerd, zijn heel algemeen en hebben zowel betrekking op mensen als op overige individuele dingen, die allen bezielde zijn, zij het dan in verschillende gradaties.* Hij werkt dit verder uit: *van ieder ding bestaat er noodzakelijk een idee in GOD, en GOD is van dit ding de oorzaak, net zoals Hij de oorzaak is van het menselijk lichaam. Al wat we zegden over de idee van het menselijk lichaam, moet ook gezegd worden over de idee van gelijk welk ding.* De “GEEST VAN DE WERELD” (Spiritus Mundi) kan op twee manieren, nl. de Hebreeuwse en de Egyptische, verklaard worden, maar beiden tonen evenzeer aan hoe de woorden van SPINOZA het uitgangspunt en de zienswijze van de Kabbala verder ontvouwen. Want ik lees nergens in zijn werk dat hij ontkent dat de wereld bezielde is, dat GOD de materiële ziel van de wereld is en dat Hij, zonder vooraf gecreëerde materie, niet in staat zou zijn om te handelen. Zij die zijn werk lezen, hebben natuurlijk bemerkt dat deze onderwerpen, samen met andere, die elders worden verteld, wel degelijk aanwezig zijn. Nochtans schrijft deze man <Buddeus>, die toch belezen is, (Tom I, obs. XXI, pag. 345, seq.) dat SPINOZA deze mening is toegedaan, maar hij laat achterwege te vermelden in welk boek of op welke pagina wij deze vergissing zouden kunnen lezen.

[nn] Haer. Valent. P. 531 [oo] Eth P. 2, schol. prop. 13

XIII. Tiende, weliswaar dubbel, voorbeeld

Ik heb reeds uitvoerig op andere plaatsen aangetoond dat de wereld een schepping is van GOD, eeuwig en onbegrensd, en een schepping als attribuut van GOD, verraadt een Kabbalistische invloed, zoals ik elders zeer uitvoerig heb aangetoond. Onze filosoof <Spinoza> beaamt deze punten helemaal: hij omschrijft de onbegrensdheid van de wereld met deze woorden *Uit de noodzakelijkheid van de goddelijke natuur moeten oneindig veel dingen op onbegrensde wijze voortvloeien (d.w.z. alle dingen, die kunnen gerekend worden tot het onbegrensd verstand).* (Eth. P.I, Prop. 16). De woorden “Moeten eruit voortvloeien” houden de noodzakelijkheid en eeuwigheid van het universum in.

Hij bevestigt dit elders met andere woorden. [pp]: *Ik zeg, zoals ik reeds herhaaldelijk gezegd heb, dat de wereld een noodzakelijk gevolg is van de goddelijke natuur en dat de wereld niet per toeval ontstaan is uit de goddelijke natuur.* Hij meent immers dat zij, die beweren dat GOD de schepping van de wereld achterwege had kunnen laten, bevestigen (maar dan wel met andere woorden) dat de schepping evenzo een toeval kan zijn. Hij ontkent dat de eeuwige wil van GOD ooit “onverschillig” was bij de schepping van het universum. Aan hen, die opwerpen dat GOD op die wijze allerm minst vrij is om zijn wereld te scheppen, en bijgevolg onderworpen zou zijn aan het lot, antwoordt hij [rr]: *Het is totaal onwaar dat ik de vrijheid van GOD ontken en Hem ondergeschikt maak aan het lot. Even affirmatief stel ik dat alle dingen voortkomen uit de onontkoombare noodzaak van de natuur van GOD. Iedereen bevestigt dat wat zichzelf begrijpt, uit de natuur van GOD voortkomt: iedereen is ervan overtuigd dat, wat noodzakelijkerwijs voortkomt uit de goddelijke natuur, door iedereen begrepen wordt, dat GOD, als hij onderworpen is aan een of ander lot, toch zichzelf op een totaal eigen manier als noodzakelijk begrijpt.* Aan hen, die deze stelling niet delen, zegt hij verder [rr] *Ik weet dat veel*

Verder zegt Spinoza (*Ethica*, p. 1, commentaar bij stelling 17): “Ik weet dat er velen zijn die menen dat ze kunnen aantonen dat tot Gods natuur het hoogste verstand en vrije wil toebehoren. want ze menen dat ze niets volmaakter aan God kunnen toeschrijven, dan wat in de mens de hoogste volmaaktheid is¹ en daarom verkiezen ze een indifferente God, die alleen maar schept, wat hij in zijn almacht besloten had te scheppen. Ik meen voldoende duidelijk te hebben aangetoond² dat uit het alvermogen³ van God alles voortvloeit volgens dezelfde noodzakelijkheid, op dezelfde manier als uit de natuur van driehoek⁴ volgt dat de som van de drie hoeken 180 graden is”. **Uit deze woorden blijkt dat Spinoza aan God geen verstand of vrije wil toekent. Terecht ontkent hij dat er een indifferente God is, die met absolute <vrije> wil iets beslist: zijn beslissingmacht is verbonden aan redenen van een hogere orde. De dingen komen voort uit God, zoals eigenschappen uit een driehoek voortkomen: er zijn geen bewijzen nodig en er is geen “analogie” tussen de essenties en de bestaande dingen.**

In de commentaar bij stelling 17⁵ stelt Spinoza ook dat het verstand en de wil van God slechts in naam overeenkomen met het menselijke verstand en wil, want het menselijk verstand is “later” en het Goddelijk verstand “eerder” in de dingen, maar hieruit volgt niet dat ze enkel in naam overeenkomen. Hij zegt immers op een andere plaats (*Eth.* p.2, stelling 1) dat denken een attribuut van God is en dat de specifieke modi van het denken hierop teruggaan. Maar hier meent de auteur (W) dat Spinoza spreekt over het “uitwendige woord van God”, omdat in *Eth.* p. 5 staat dat het menselijk verstand een deel is van het oneindig verstand.

¹ Ofschoon ze verder God voorstellen met de hoogste intelligentie om te scheppen, geloven ze niet dat Hij in staat is alle dingen, die hij denkt, te scheppen; dat zou volgens hen de almacht van God vernietigen. Want indien Hij alles, wat zijn verstand bevat, zou scheppen, zou er niets meer kunnen geschapen worden. Dit is naar hun oordeel in tegenstrijd met Gods almacht.

² Ik vergat te vermelden: “zie stelling 16.”

³ M.a.w. onbegrensde natuur, onbegrensd op alle manieren: d.w.z. alles is noodzakelijkerwijs hieruit voortgekomen of moet er, volgens dezelfde noodzakelijkheid, altijd uit voortkomen (zie hoger).

⁴ tot in alle eeuwigheid.

⁵ De gehele passage moet m.i. integraal weergegeven worden, ze gaat als volgt. “want het verstand en de wil, die Gods essentie bepalen, moeten hemelsbreed verschillen van ons verstand en onze wil en komen in niets, behalve in naam, overeen met elkaar; juist zoals het sterrenbeeld Hond en onze blaffende viervoeter van elkaar verschillen. Hier is mijn bewijs: als het verstand tot de goddelijke essentie behoort, kan het van nature niet, zoals ons verstand, later of gelijktijdig zijn met de dingen, die erdoor begrepen worden. (zoals velen menen). Vermits God als oorzaak eerder is dan alle andere dingen (vgl. bijstelling 1 bij stelling 16). Daarentegen is de waarheid en de formele essentie van de dingen van die aard, dat ze in Gods verstand bestonden op een objectieve wijze. Daarom is Gods verstand, in die mate dat het kan begrepen worden, uitdrukking van Gods essentie, nl. de ware oorzaak van de dingen, zowel van hun essentie als van hun bestaan. Zij die het verstand, de wil en de macht van God als één en hetzelfde denken, hebben dit reeds opgemerkt. Dus moet Gods verstand, vermits het de enige oorzaak is van zowel de essentie en het bestaan der dingen – zoals we hebben aangetoond – noodzakelijkerwijs van hen verschillen zowel wat zijn essentie als wat zijn bestaan betreft. Het gevolg verschilt van zijn oorzaak in datgene, wat het van zijn oorzaak gekregen heeft. Bv.: de mens is de oorzaak van zijn bestaan, maar helemaal niet van de essentie van een andere mens: dit is immers een eeuwige waarheid. Alzo komen ze overeen wat hun essentie betreft, maar ze verschillen in bestaansvorm. Als nu het bestaan van de ene stopt, zal bijgevolg het bestaan van de andere niet stoppen, maar als de essentie van de ene zou vernietigd of onwaar worden, zou ook de essentie van de andere stoppen. Besluit: dat wat de essentie en het bestaan van gelijk welk gevolg “veroorzaakt”, moet van dat gevolg verschillen, zowel als oorzaak van de essentie en als oorzaak van het bestaan. Welnu het verstand van God is de oorzaak van de essentie en het bestaan van ons verstand: dus verschilt het verstand van God (in die mate dat het de essentie van God bepaalt) van ons verstand zowel wat de essentie als wat het bestaan betreft en komt er helemaal niet mee overeen, tenzij dan in naam: dit is wat ik wilde zeggen. Wat de wil betreft, geldt dezelfde redenering, zoals iedereen gemakkelijk inziet.”

mensen menen te kunnen bewijzen dat het hoogste verstand en vrije wil tot de natuur van GOD behoren Zij zeggen dat ze niets volmaakter aan GOD kunnen toeschrijven dan wat ze in hen als het meest volmaakte kennen. Daarom opteren ze voor de opvatting dat GOD "onverschillig" is tegenover de dingen en dat Hij uitsluitend dingen schept die hij besloten had te scheppen. Ik meen voldoende te hebben aangetoond (zie stelling 16) dat uit het alvermogen van GOD, of uit zijn onbeperkte natuur, op oneindig veel manieren oneindig veel dingen, nl. alles wat noodzakelijk is, voortgekomen zijn en nog steeds voortkomen. Juist op dezelfde manier als uit de natuur van een driehoek volgt dat de som van zijn hoeken van in het begin tot aan het einde der tijden gelijk is aan de som van twee rechte hoeken (180 °). Daarom WAS GODS ALMACHT VANAF ALLE EEUWIGHEID IN ZIJN HANDELEN AANWEZIG (actueel) en zal dat ook voor altijd blijven. Tegelijkertijd tracht hij de absurditeiten aan te tonen, waarover, naar eigen zeggen, hij zich minder bekommert.

[pp] Epist. 58 [qq] Epist. 49 [rr] Eth. P.I, Schol. prop. 17

XIV . Elfde overeenkomst

Over het goddelijk verstand (waarvan ik reeds melding maakte) deelt hij volledig de mening van de Kabbalisten, die uitgaan van een tweevoudige λογος (woord): het inwendig woord in GOD en het uitwendig woord , zoals ik reeds terloops in hoofdstuk 3, § 13 heb aangetoond met de woorden van TATIANUS, een volgeling van de Hebreeuwse leer. Dit zal ik nu ook verduidelijken met een citaat van Spinoza Schol. Prop 17,: *Verder nog enkel bedenkingen over het verstand en de wil, die we gebruikelijk toeschrijven aan GOD. Indien aan de eeuwige essentie van GOD (interpreteer hier God in die mate dat Hij zichzelf als ENSOPH begrijpt) verstand en wil eigen zijn, ligt het voor de hand dat onder beide attributen iets anders moet verstaan worden, dan wat we gewoonlijk doen. Het kan niet anders dan dat het verstand en de wil, die GODS essentie vormen, hemelsbreed verschillen van ons verstand en onze wil. Ze komen enkel in naam met elkaar overeen, juist zoals het sterrenbeeld hond enkel de naam met onze blaffende viervoeter gemeen heeft. Hier is mijn bewijs: als het verstand tot de goddelijke wil behoort kan het van nature uit niet gelijktijdig zijn met of later komen dan de dingen die erdoor begrepen worden (zoals velen menen), vermits GOD als oorzaak eerder is dan alle andere dingen (zie bijstelling bij stelling 16). Daarentegen is de waarheid en de formele essentie van die dingen van die aard, zoals ze in GOD op objectieve wijze bestonden. Daarom is het verstand van GOD, in die mate dat het kan begrepen worden, uitdrukking van de essentie van GOD, nl. de echte oorzaak van zowel de essentie als het bestaan der dingen. Zij die het verstand , de wil en de macht van GOD als één en hetzelfde denken, hebben dit reeds lang opgemerkt..* Later vat hij dit zo samen: het goddelijk intellect verschilt van het onze op grond van essentie en bestaan en komen enkel in naam met elkaar overeen. Desalniettemin zegt hij duidelijk op een andere plaats: *Het denken is een attribuut van GOD en alle particuliere modi van het denken moeten hierop teruggaan*, dit slaat op heel ons particulier denken alsook dat van de hele wereld. (Eth. P 2, Bewijs bij stelling 2). Dit moet voor de oppervlakkige lezer een contradictie inhouden. Want als het goddelijk verstand niets gemeen heeft met ons verstand –althans volgens voorafgaand bewijs- hoe kunnen we dan begrijpen dat ons verstand een deel is van het onbegrensde denken, dat de eeuwige en onbeperkte essentie van GOD uitdrukt? Welnu, dit houdt geen tegenstelling in, als je een adept bent van de leer van de Kabbala: hierin is immers sprake van twee soorten intellect, nl. het inwendige en het uitwendige. Hieruit, tenminste uit dit voorbeeld, blijkt dat niemand, tenzij hij ingewijd is in de Kabbala, op correcte wijze de gedachtegang van SPINOZA kan volgen.

Spinoza zegt (Eth. P. 5, stelling 23, bewijs) dat het onmogelijk is dat de menselijke geest totaal vernietigd wordt met het lichaam, maar dat er iets, wat eeuwig is, blijft bestaan: maar het begrip eeuwig moet niet in tijd opgevat worden, maar - zo zegt hij- we bezigen dit begrip enkel zolang de geest in het lichaam verblijft. In de hierop volgende commentaar zegt hij dat de idee, die de essentie van een lichaam, uitgedrukt onder het aspect van de eeuwigheid, een welbepaalde modus is van het denken, die tot de essentie van de geest behoort die noodzakelijkerwijs eeuwig is, enz ...

Zo een idee is een zuivere begoocheling, en lijkt op de figuur van een bol, wiens eeuwigheid niet het bestaan vooropstelt (garandeert), vermits ze uitsluitend de mogelijkheid van de ideale bol is. Het is dus totaal onzinnig te stellen dat onze geest, in die mate dat hij het lichaam onder het aspect van de eeuwigheid uitdrukt, eeuwig is. Hij zal pas eeuwig zijn, als hij de eeuwige waarheden van een driehoek zal begrijpen. Onze geest is niet eeuwig en weerspiegelt geen tijd, die het actuele bestaan overstijgt. Alzo argumenteert Spinoza, die meent dat de geest met het lichaam sterft, omdat hij van oordeel was dat het lichaam voor altijd uniek blijft, ook al verandert het.

XV . Twaalfde overeenkomst

Vervolgens verklaart SPINOZA de externe logos (het uitwendig woord) op een manier die alleen maar kan ontleend zijn aan de kern van de Kabbala: de uiterlijke logos (het uitwendig woord) vormt de essentie van de menselijke geest en diens gevolg is de menselijke geest daar een deel van. (Eth. P 3, Prop. 11, Corol.). *Hieruit volgt dat DE MENSELIJKE GEEST EEN DEEL IS VAN HET GODDELIJK VERSTAND* (begrijp dit niet als het interne, maar wel het externe verstand); *als we zeggen dat de menselijke geest iets begrijpt, zeggen we niets anders dan dat GOD “gelijk welk” idee heeft, niet in zover Hij oneindig is, maar in zover Hij door de menselijke geest begrepen wordt, m.a.w. in zover Hij het wezen van de menselijke geest vormt. Wanneer we zeggen dat GOD dit “gelijk welk” idee heeft, niet alleen voor zover Hij de natuur van de menselijke geest vormt, maar in zover Hij samen met de menselijke geest, de idee van iets anders heeft, zeggen we dat de menselijke geest dit slechts gedeeltelijk of inadequaat begrijpt.* Hetzelfde legt hij nog uitvoeriger uit in brief 15: *maar wat de menselijke geest betreft, ben ik van oordeel dat hij ook een deel is van de natuur. Ik stel zeer duidelijk dat ook in de natuur de onbegrensde kracht van het denken bestaat, dit denken, in zover het onbegrensd is, bevat in zich op een objectieve wijze de hele natuur, en het gaat op dezelfde manier te werk als de natuur, uiteraard als idee hiervan. Vervolgens stel ik dat de menselijke geest deze zelfde kracht <bezit>, niet in zover ze onbegrensd en de hele natuur begrijpt, maar wel begrensd, slechts in die mate dat ze het menselijk lichaam begrijpt: daardoor is de menselijke geest EEN OF ANDER deel van een onbegrensd verstand* (wel te verstaan het externe intellect). Hij noemt duidelijk [ss] dit intellect, waarin volgens de Kabbalisten alle afzonderlijke menselijke geesten hun eigen thuis hebben en waarin zich ook de geest bevindt, totaal verspreid en als het ware verdeeld over alle geesten, HET WARE WOORD VAN GOD, en dit is niet zozeer een filosofische, maar eerder een kerkelijke term. Als iemand nu dit alles vergelijkt met de stellingen, die de Kabbalisten onderwijzen *over de geest van de Messias, de leider en het hoofd van alle andere geesten*, ontdekt hij een zeer merkwaardige overeenkomst.

[ss] Epist. 74, laatste bladzijde

XVI . Dertiende overeenkomst

We onderzoeken nu wat zowel SPINOZA als de Kabbala beiden leren i.v.m. de onsterfelijkheid van deze geest. De menselijke geesten bestonden reeds van in alle eeuwigheid, vooraleer de lichamen bestonden, en alhoewel ze toch samen met lichamen sterven, trachten ze altijd in een betere toestand over te gaan. d.w.z. het verwerven van een grotere kennis van zichzelf, van GOD en van alle overige dingen en een steeds innigere vereniging met de eeuwige logos <te bekomen> en wel op dezelfde manier als de idee van de geest met de geest en de geest met het lichaam een eenheid vormen, om uiteindelijk tot rust te komen in de volmaakte “amor DEI”. Dit is een Kabbalistisch dogma en de basis van de hele leer over de terugkeer en de wedergeboorte van de zielen en de totale hereniging, waarvan we weten dat dit de kern is van de Joodse Kabbala. Ook op dit punt blijft hij de Kabbalisten trouw. Hij onderwijst niet alleen duidelijk dat de menselijke geesten van in alle eeuwigheid bestonden en in alle eeuwigheid zullen blijven bestaan, maar hij bewijst dit ook met redeneringen, die hun oorsprong hebben in de geheimnissen van de Kabbala. Zijn eerste argument is dat de geest zichzelf beschouwt (begrijpt) onder het aspect van eeuwigheid van het goddelijk verstand, waarvan hij, volgens vorige stelling, deel uit maakt. Vermits het onbeperkt verstand van GOD, door hetwelk de menselijke geest noodzakelijk als eeuwig wordt begrepen, een eeuwig iets is, zal dat, wat de essentie van het menselijk verstand bepaalt (anders gezegd het deel, dat behoort tot de essentie van een particuliere geest) noodzakelijk eeuwig zijn. Zijn tweede argument: omdat er in de geest de idee aanwezig is, die tot de essentie van de geest behoort en de essentie van het lichaam onder het aspect van eeuwigheid uitdrukt, moet deze <geest> noodzakelijk eeuwig en altijd durend zijn. Hieruit trekt hij deze conclusie [tt]: *De menselijke geest kan onmogelijk totaal vernietigd worden samen met het lichaam, maar er blijft iets van bestaan, wat eeuwig is.* Hij ontkent echter dat deze eeuwigheid van de geest in lengte van tijd juist kan verklaard worden en dit is een zeer terechte ontkenning. Want filosofen kennen aan de “dingen” geen “eeuwige tijdsduur” toe, die in tijd wordt gemeten, tenzij je het begrip tijd anders opvat.

De auteur (W) voegt hieraan toe: ik lees nergens dat Spinoza expliciet verklaarde dat zielen van het ene lichaam naar het andere migreren, of naar andere huizen of eeuwige verblijfplaatsen zwerven, maar toch is het mogelijk dat dit uit zijn gedachten af te leiden is. Maar hier heeft onze auteur (W) het mis. Volgens Spinoza kan dezelfde ziel niet de idee van een ander lichaam zijn, zoals de figuur van een bol niet de figuur van een cilinder is. Volgens hem is de ziel zo vergankelijk dat ze enkel momentaan bestaat, want ook het lichaam is in die idee vervat.

In Ethica, p. 5, stelling 21, zegt Spinoza dat de herinnering en voorstellingsvermogen met het lichaam vergaan. Ik ben echter van oordeel dat er altijd een bepaald voorstellingsvermogen en herinnering blijft bestaan en dat zonder hen er geen ziel zal bestaan. Ook is het ondenkbaar dat er een geest bestaat zonder gevoel en zonder ziel. Verstand zonder voorstellingsvermogen en zonder herinnering is net als een gevolg zonder premisse. Ook Aristoteles meende dat de ψυχή (de geest of het handelende verstand) bleef bestaan en niet de ziel, want de ziel zelf handelt en de geest ondergaat.

Hij koppelt de bestaansduur van de geest aan die van het lichaam en zegt dat de geest maar zolang bestaat als hij in het lichaam is en niet langer dan dat hij de idee van zijn actueel bestaand lichaam bezit: *Wij kennen aan de geest geen langere tijdsduur toe, dan het bestaan van het lichaam.* [ww].^{xxxix} Een aantal mensen die dit niet kunnen vatten en dus ook niet de waarde ervan inzien, hebben dit belachelijk gemaakt door uit te schreeuwen dat Spinoza een atheïst is en de onsterfelijkheid van de ziel ontkent. Uit wat volgt, blijkt dat dit te voortvarend is. Want de reden waarom hij de onsterfelijkheid op deze manier verklaarde, hebben ze, ik weet niet door welke waanzin gedreven, totaal verdraaid. Om hen tot een beter inzicht te brengen kan het scholium (commentaar), dat hij op dezelfde plaats eraan toevoegt, volstaan: *Zoals we zegden, is de idee, die de essentie van het lichaam onder het aspect van de eeuwigheid tot uitdrukking brengt, een welbepaalde modus van het denken, die tot de essentie van het de <menselijke> geest behoort, die noodzakelijkerwijs eeuwig is. Toch kunnen we ons een “pre-lichamelijk” bestaan niet herinneren, omdat daarvan in ons menselijk lichaam geen sporen bestaan. Ook kan eeuwigheid niet in tijd begrensd worden of in relatie gebracht worden met tijd. Maar toch voelen en ervaren we ons als eeuwig. Want de geest heeft niet minder kennis van die dingen, die hij verstandelijk begrijpt, dan van die dingen, die hij zich herinnert. De ogen van de geest, waarmee hij de dingen en waarneemt, zijn immers de bewijzen. Ofschoon we ons geen “pre-lichamelijk” bestaan herinneren, voelen we toch dat onze geest, in die mate dat hij de essentie van het lichaam onder het aspect van eeuwigheid insluit, eeuwig is en dat het bestaan ervan niet in tijd kan beperkt worden of in tijd kan uitgedrukt worden. Slechts in die mate dat onze geest het actuele bestaan insluit, kan men zeggen dat hij een bepaalde tijdsduur heeft en dat zijn bestaan in een bepaalde tijdsduur begrensd is. Enkel onder deze voorwaarde is hij instaat de tijdsduur der dingen vast te stellen en hen in de tijd te begrijpen.* Alhoewel ik nergens lees dat er door SPINOZA expliciet wordt gesteld dat zielen (geesten) van het ene naar het andere lichaam migreren en rondzwerven naar verschillende huizen of verblijfplaatsen van de eeuwigheid, zou dit toch uit zijn woorden kunnen afgeleid worden. Ik wil hier niet verder uitweiden over dit uiterst geheimnisvol onderwerp, opdat ik niet openlijk het geloof hierin zou ridiculiseren. Dit gezegd zijnde, stappen we nu over naar het volgende onderwerp.

[tt] Eth. P. 5, prop. 23, demonstr. [ww] loc. cit.

XVII. Veertiende en vijftiende overeenkomst.

Eerst toont hij aan dat de menselijke geest een deel is van de natuur: dat gedeelte van de geest, dat samen met het lichaam sterft, kent, in vergelijking met dat deel dat blijft bestaan, geen tijdsduur. Daarna toont hij aan [xx] waarom de geest bij het afsterven van het lichaam *de herinnering en de verbeelding* naar zich terugroept. Op deze twee punten is hij het weer eens met de Kabbalistische leer. Door de <menselijke> geest te scheiden van herinnering en verbeelding, bevestigt hij de leer dat de mens uit drie delen bestaat. (a) de GEEST (het DENKVERMOGEN), dat het verstand zelf is, wel te verstaan dat deel van het verstand dat een eeuwig onsterfelijk deel van de mens is, en dat ook het bestaan van het lichaam na de dood bevestigt. Anderen plegen dit de Geest te noemen. (b) de ZIEL, waarnaar alle ideeën van verbeelding, herinnering en gevoelens verwijzen, waarmee het actuele bestaan van de geest in het lichaam wordt ervaren. (c) het LICHAAM. Ik ben ervan overtuigd dat dit een Hebreeuws-Kabbalistische hypothese is en de geleerde man <Buddeus> beaamt dit. [yy], alhoewel hij toch op een andere plaats zegt dat SPINOZA niets gemeen heeft met de Kabbala. Dit is punt één. Punt twee: met de stelling dat de geest, van zodra hij het lichaam verlaten heeft, niet meer in staat is zich iets in te beelden of vroegere zaken te herinneren, poneert hij duidelijk dat de ZIEL samen met het lichaam verdwijnt en afsterft. Dit is eveneens wat de Kabbalisten beweren wat ik bewijs met dit ene voorbeeld van TATIANUS. In zijn *Oratio ad Graecos* roept hij op duidelijke manier uit: *O beste Grieken, de ziel is wel degelijk sterfelijk!* Het is wel duidelijk dat Tatianus een adept van de Hebreeuws-Kabbala is, wat zelfs onze geleerde man niet durft te ontkennen [zz]. Hij verzekert zelfs nadrukkelijk dat deze stellingen, die volgen uit Tatianus' hypothese, op een Kabbalistische wijze moeten verklaard worden [aaa]. En terecht, want de woorden van onze

Spinoza (*Trac. de Emend. Intel.*, p. 384) zegt: voor zover ik weet, hebben de oude <filosofen> nooit, zoals wij het hier doen, de geest opgevat als iets dat volgens welbepaalde wetten handelt, als een soort geestelijke "machine". (hij schrijft "automa", maar dit moet "automaton" zijn). De auteur (W) past dit enkel toe op de ziel en niet op het verstand, en <zeft> dat de ziel handelt volgens bepaalde wetten van beweging en externe oorzaken.

Zowel Spinoza als Wachter vergissen zich, dit is mijn opvatting: de ziel handelt uit vrije wil, maar toch als een geestelijke automaat, dit geldt ook voor het verstand. De ziel is niet minder onderhevig aan impulsen van buitenaf dan de geest, en de ziel handelt niet meer gedetermineerd dan het verstand. Zoals in lichamen alles geschiedt door bewegingen volgens de wetten van de macht, zo geschiedt in de ziel alles door streven of verlangen volgens de wetten van het goede. Deze twee werelden vallen samen. Maar ondertussen is het ook waar dat er in de ziel een aantal dingen aanwezig zijn, die enkel door externe <krachten> adequaat kunnen verklaard worden in die mate dat de ziel onderhevig is aan externe krachten; het gaat niet om fysische, maar, zoals ik reeds zegde, morele beïnvloeding, in die mate natuurlijk dat God bij het scheppen van de geest, meer rekening hield met andere dingen dan met hemzelf. Want bij de schepping en het behoud van van ieder ding apart, houdt hij met alle andere dingen rekening

Onterecht benoemt de auteur (W) de wil als het streven van elk ding om op zichzelf te blijven bestaan. De wil streeft immers naar bijzondere dingen, een meer perfecte manier van leven. Ook zegt hij verkeerdelijk dat essentie hetzelfde is als willen: essentie blijft steeds onveranderd terwijl de doeleinden van het streven veranderen. Ik ontken ook de bewering dat het eigen is aan de geest om ernaar te streven te blijven bestaan, anders gezegd: de ideeën bewaren. We hebben <immers> ook dit streven, zelfs als we ervan geen bevestiging hebben. Bovendien zegt Spinoza dat de geest een idee is, niet dat de geest ideeën heeft. Ook meent hij onterecht dat bevestiging en ontkenning een wilsbesluit zijn, vermits een wilsbesluit op het goede gebaseerd is.

Spinoza stelt (*Brief 2 aan Oldenburg*) dat de wil verschilt van elk ander wilsbesluit, zoals witheid verschilt van elk ander wit object: zo is de wil niet de oorzaak van een wilsbesluit, zoals mensheid niet de oorzaak is van "Piet of Pol". Specifieke wilsbesluiten hebben een andere oorzaak nodig. De wil is louter de essentie van het denken. Tot zover Spinoza. – **Maar voor mij is de wil de kracht van het willen en de toepassing van de wil is een wilsbesluit. De wil is de oorzaak van ons willen, maar er is nood aan andere specifieke oorzaken om de wil te bepalen, zodat deze een welbepaald wilsbesluit tot stand brengt. In zekere mate is een wilsbesluit te beïnvloeden. De wil verhoudt zich niet tot wilsbesluiten zoals een ideaal of een abstract ideaalbeeld zich verhoudt tot individuele dingen. Vergissingen zijn geen vrijblijvende handelingen van de wil, ofschoon we dikwijls door vrije (zelfgekozen) handelingen vergissingen begaan.**

auteur <Spinoza> moeten op dezelfde manier verklaard worden. Dus heeft SPINOZA wel degelijk iets gemeen met de Kabbala. Ik vertrouw erop dat de geleerde man dit niet meer zal ontkennen, vermits dit inzicht schittert, langs alle kanten omstraald door helder licht.

[xx] Eth. P. 5 prop. 21 [yy] disser. Haeres.. Val. P. 531, zz]ibid.p.521 &passim, [aaa]ibid. p. 523

XVIII . Zestiende overeenkomst

Maar ik heb nog niet alle voorbeelden belicht. Er resten nog: (a) de ethische vraagstukken i.v.m. de AMOR DEI, (b) de leer over MALCHOET of het koninkrijk, waarop vele geheime leerstellingen aangaande de ziel, de menselijke wil, de willekeur, het lot en nog een aantal onderwerpen van die aard teruggaan. SPINOZA spande zich in om al deze onderwerpen bij elkaar te brengen en ze te verklaren. Ik zal nu uiteenzetten hoe hij over de ZIEL, het sterfelijk deel van de mens, onlangs in zijn werk sprak en dit op heel Kabbalistische manier invult. Hij stelt immers [bbb] dat de geest een soort geestelijke machine is, die alles uitvoert volgens bepaalde wetten. Deze handelingen komen niet voort uit de kracht van de geest, die weliswaar het hogere deel van de mens is, maar vertrekken vanuit externe oorzaken en impulsen, d.w.z. vanuit toevallige en ongebonden prikkels. Hierdoor, *zo zegt hij*, ontstaan verschillende gemoedsbewegingen (motus) in het lichaam zowel tijdens de slaap als tijdens het waken. Eenmaal deze gemoedsbewegingen zich in de verbeelding hebben vastgezet en alzo met het lichaam verbonden zijn, zetten ze op verschillende manieren, nl. in de orde van de verschillende ideeën in de verbeelding, aan tot handelen. En hoewel hij van mening is dat niemand voor hem dit zo verklaarde door eraan toe te voegen dat *de oudere <filosofen> nooit de geest hebben begrepen, zoals ik het nu doe, nl. dat de geest handelt volgens welbepaalde wetten als is het een of andere geestelijke machine*. Hier vergist hij zich omdat deze opvatting bij vele oudere en meer recente filosofen, vooral dan van Kabbalistische strekking, terug te vinden is.

ibid. p. 523 [bbb] de Immend. Intell. p.384

XIX . Zeventiende voorbeeld

De WIL verklaart Spinoza als het streven van elk ding om onbegrensd in tijd te blijven bestaan, d.w.z. het streven is niet in een welomschreven tijds kader te vatten. Dit streven omschrijft hij als de actuele essentie, natuurlijk in die mate dat ze begrepen wordt als door de natuur bepaald, zodat uit de essentie ervan volgt dat ofwel <de wil> op zichzelf ofwel in samenwerking met iets anders kan handelen. Hij stelt dat de menselijke wil tweërlei is. De eerste verwijst naar de GEEST en wordt ook AFFIRMATIO (bevestiging) genoemd: dit is het louter streven van de geest om op zichzelf te blijven voortbestaan, d.w.z. het bewaren van zijn ideeën, zowel de adequate als de inadequate, zowel heldere en onderscheiden als verwarde en duistere, de geest bezit deze nu eenmaal en is eruit samengesteld. Deze wilsvorm is één en identiek met het verstand. De tweede verwijst zowel naar de ZIEL als naar het LICHAAM en wordt APPETITUS, CUPIDITAS (verlangen, begeerte) genoemd. Dit is de geactualiseerde essentie van de mens, in die mate dat hij uit een lichaam en een ziel bestaat. Uit de natuur van deze wil komen noodzakelijk die dingen voor, die het eigen voortbestaan als doel lijken te hebben, anders gesteld: de eigen essentie van de mens, in die mate dat deze voortkomt uit gelijk welke affectio, wordt begrepen als een bepalende factor voor het handelen. Deze leerstelling verkondigt hij op verschillende plaatsen, vooral in Ethica, P. 3, prop. 7, 8, 9 en de bijhorende commentaren.

Hieruit blijkt, *zo zegt hij*, dat in de geest geen wil, bevestigend noch ontkennend aanwezig is, behalve dan de wil, die een idee, in zover het een idee is, insluit. Ook de ziel heeft geen wil, behalve dan de particuliere wilsuitingen, die we begeerten en aandoeningen noemen. Verder stelt hij dat de overtuiging van het gewone volk, als zou de mens beschikken over een absoluut vermogen om te begrijpen, te willen, te beminnen enz., als oorzaak van een idee of een particuliere wilsuiting, vals is. [ccc]. Dit komt wonderwel overeen met de opvatting

Spinoza vervolgt (Tract. pol., hoofdstuk 2, par. 6): “Mensen beschouwen zichzelf in de natuur, als een rijk in een ander rijk; de auteur (W) voegt er aan toe: Malchoet in de Malchoet¹ “.Want ze stellen dat de menselijke geest door geen natuurlijke oorzaken kan voortgebracht zijn, maar door God rechtstreeks geschapen is, maar op zo’n verschillende wijze van andere dingen, dat de mensen voor zichzelf een absoluut zelfbeschikkingrecht opeisen om “naar eigeninzicht” gebruik te maken van de geest. Maar ervaring leert overduidelijk dat het hebben van een gezonde geest niet meer in onze macht ligt dan het hebben van een gezond lichaam”. Tot zover Spinoza.

Ik ben ervan overtuigd dat een willekeurige substantie een rijk in een rijk is, maar dan wel één, dat op een juiste manier samenwerkt met de overige dingen: ze wordt door geen enkel ander ding beïnvloed, enkel door God, maar toch is ze, door Gods tussenkomst, afhankelijk van andere dingen. Een substantie komt rechtstreeks voort uit God, en toch wordt ze voortgebracht in overeenstemming met andere dingen; maar toch hebben we niet alle dingen op gelijke wijze in onze macht, nu eens neigen we naar de ene dan weer naar de andere. De Malchoet, of het rijk van God, neemt de goddelijke of menselijke vrijheid niet weg, maar wel de vrijblijvendheid van keuze, die zij, die menen dat er geen beweegredenen zijn voor hun handelen en ze bovendien niet begrijpen, bepalen.

Spinoza meent dat de geest ten eerste versterkt wordt, als hij begrijpt dat dingen noodzakelijkerwijs moeten gebeuren: maar die drang om te begrijpen geeft geen gemoedsrust en vergroot nog meer het slechte gevoel. Hij die inziet dat goede dingen uit slechte dingen voortvloeien, als we dat tenminste begrijpen, is gelukkig.

¹ Voor het begrip Malchoet: zie hoger.

van de Kabbalisten, die deze fout toeschrijven aan Adam. Spinoza meent echter dat dit even absurd is, als wanneer iemand zou zeggen dat de mensheid de oorzaak is van <het bestaan> van “Piet en Pol” en dat bijgevolg de WIL enkel een metafysische abstractie zou zijn, die voortkomt uit particuliere dingen.

XX . Achttiende voorbeeld

Spinoza toont verder aan dat de menselijke vrijheid, die iedereen meent te bezitten, door haar verwantschap met de wil, niet bestaat. Hij schrijft [ddd] *De wil verschilt van het ene of andere wilsbesluit, zoals witheid verschilt van elk andere wit object of zoals de mensheid verschilt van dit of dat individu; op identieke wijze is het onmogelijk de wil te verklaren als oorzaak van een of andere wilsuiting, net alsof de mensheid de oorzaak zou zijn van “Piet en Pol”. De wil is dus niets anders dan de rede en kan zelf niet als oorzaak van een of andere wilsuiting benoemd worden. Om te kunnen bestaan hebben particuliere wilsuitingen een <uitwendige> oorzaak nodig en kunnen niet als vrij worden beschouwd, want enkel die dingen die noodzakelijkerwijs enkel door hun eigen oorzaken worden bepaald, kunnen als vrij beschouwd worden. Tenslotte is hij, in navolging van DESCARTES, van oordeel dat vergissingen op zichzelf particuliere wilsuitingen zijn. Hieruit volgt noodzakelijk dat vergissingen, nl. de particuliere wilsuitingen, niet vrij zijn, maar bepaald worden door uitwendige oorzaken en zeker niet door de wil. Dit is wat ik had beloofd aan te tonen.* Maar volgens deze redenering wordt de mens, in zijn streven (willen) naar gelijk wat, bepaald door een oorzaak, die op haar beurt door een andere oorzaak is bepaald en deze is dan weer door een andere oorzaak bepaald en zo tot in het oneindige. Maar toch tracht hij in geen geval een onbegrensde oorzaak aan te tonen. *Eth. P. 1, prop.28, P. 2, prop. 48.* Ook dit komt wonderwel overeen met Kabbalistische opvatting over Adam: ze leren dat hij, hoogmoedig geworden door zijn eigen arrogante opvatting over vrijheid en onafhankelijkheid, door GOD, op grond van zijn uitgevaardigde wet, gestraft werd om zijn gepleegd vergrijp. Met dit verhaal bewijst SPINOZA meermaals zijn stelling. Hij zegt [eee]: *Mensen beschouwen zichzelf in de natuur als “een staat binnen in een staat” (of een Malchoet binnen in een Malchoet). Want ze stellen dat de menselijke geest niet door oorzaken, die uit de natuur voortkomen, kan voortgebracht zijn, maar door GOD rechtstreeks geschapen is en dat de mens zo totaal verschilt van de andere dingen, dat hij voor zichzelf een absoluut zelfbeschikkingsrecht en vrij gebruik van het verstand opeist. Maar de ervaring leert dat het niet meer in onze macht ligt een gezonde geest te bezitten dan een gezond lichaam. Ofschoon elk ding, in zover het op zichzelf bestaat, poogt zichzelf in stand te houden, heb ik toch mijn bedenkingen bij het feit waarom we niet in staat zijn te leven zoals de rede het voorschrijft maar eerder worden geleid door hartstochten. Het gebeurt al te weinig dat we ons laten leiden door de rede en ons leven inzichtelijk leiden. Eenieder wordt immers door zijn eigen hartstocht meegesleurd en de theologen kunnen dit probleem niet oplossen.* Dit is zijn uitvoerige Kabbalistische verklaring van de val van Adam en daarmee toont hij aan dat alle mensen hetzelfde verraad plegen als Adam.

[eee] ttact. Polit. Cap. 2, num 6. [ddd] Epist.. 2 ad Oldenb.

XXI. Negentiende voorbeeld

Op verschillende plaatsen [fff] zegt hij dat alles gebeurt volgens de ontembare noodzakelijkheid en uit het onvermijdelijke LOT, volgens het inzicht van GOD : dus komt alles uit zijn natuur voort. Dit is de Kabbalistische visie, die deze noodzakelijkheid benoemt als MALCHOET of RIJK VAN GOD, zoals ik reeds aantoonde in hoofdstuk 1, § 5. Op een andere plaats [ggg] toont hij aan dat door het inzicht, nl. dat alle dingen noodzakelijkerwijs gebeuren, de geest niet alleen de kracht verwerft om zich tegen de hartstochten te verzetten, maar zichzelf ook sterker voelt in slechte omstandigheden. *Hij zegt* immers [hhh]: een man met inzicht verblijdt zich telkens hij begrijpt dat GOD de oorzaak is van zijn triestheid en, eenmaal hij de oorzaak ervan begrepen heeft, kan het niet anders dan dat triestheid verdwijnt. Dit alles komt overeen met de leerstellingen van de Stoa en ook met die van de Kabbala. Zie *Verhandelingen over de ketterij van Valentinus*, p. 512-512.

Uit dit alles kan ook opgemaakt worden dat de “amor intellectualis Dei”¹ bij Spinoza niets anders dan een “schertsvertoning” (uiterlijk vertoon) voor het volk is, vermits er in God, die alle goed en kwaad noodzakelijk en zonder onder onderscheid voortbrengt, niets is om te beminnen.

Spinoza (de Emend. Intel., p.388) zegt “dat individuele dingen - d.w.z. dingen waarvan het bestaan niet verbonden is met de essentie - geen eeuwige waarheden zijn en van die dingen hebben we geen kennis, enkel ervaring”. Deze uitspraak is tegenstrijdig met wat hij elders zegt, nl. dat alle dingen noodzakelijk en noodzakelijkerwijs voortvloeien uit de goddelijke essentie. Dit is ook in tegenspraak (Eth. p. 2, commentaar bij stelling 10) met diegenen die beweren de essentie van God in alle schepsels te zien is. Toch beweert hij dan weer op een andere plaats dat de dingen zonder God niet kunnen bestaan of verklaard worden en noodzakelijkerwijs uit hemzelf moeten ontstaan (Eth. p. 4, stelling 21). Hij beweert ook dat een eindige oorzaak niet direct voortkomt uit een oneindige oorzaak, maar (stelling 28) wel uit een andere individuele eindige <oorzaak>. Maar hoe kunnen ze dan uiteindelijk uit God voortkomen? Want op die wijze kunnen ze ook niet indirect uit God ontstaan zijn, omdat een ding nooit op ander een ding teruggaat, dat niet tegelijk met hem ontstaan is uit een ander eindig ding. Dus kan niet gesteld worden dat God handelt door middel van “secundair-indirecte” oorzaken, tenzij hij deze voortbrengt. Het is dus beter te zeggen dat God substanties voortbrengt en niet hun handelingen, die in tegenspraak zijn met Hem.

¹ deel 4 moet. deel 5 zijn; hier wordt op verschillende plaatsen de “amor intellectualis” behandeld.

[fff] e.g. Epist. 23 [ggg] e.g. Eth. P. 5, prop. 6 en schol. [hhh] ibid. prop. 18, schol.

XXII. Twintigste overeenkomst

Ik kan immers niet aan de woorden voorbijgaan die zeer kenmerkend zijn in zijn ETHICA en al zijn voorafgaande geschriften: als een leraar onthult hij hier de ware betekenis. Hij schrijft *Hieruit blijkt hoeveel meer de wijze vermag en krachtiger kan ontkennen dat hij enkel handelt uit hartstocht. Want de onwetende leeft immers in de overtuiging dat zijn handelen bepaald is door vele externe oorzaken en kent nooit de waarachtige innerlijke zielenrust. Hij leeft als het ware zonder besef van zichzelf, van GOD, en de dingen en van zodra deze toestand van lijdzzaam ondergaan stopt, stopt hij ook te bestaan. Daarentegen wordt de wijze, in die mate dat hij inzicht verwerft, minder en minder van zijn stuk gebracht en vertrouwt hij meer en meer op zichzelf, GOD en de eeuwige noodzakelijkheid der dingen: hij volhardt en streeft altijd naar de echte innerlijke gemoedsrust. Ofschoon de WEG, DIE HIERHEEN LEIDT EN DIE IK HEB AANGETOOND moeilijk lijkt te zijn, is hij toch te vinden.* En hier spreekt hij dan van de WEG NAAR DE EENWORDING MET GOD DOOR MIDDEL VAN DE “AMOR INTELLECTUALIS”, zoals blijkt uit hierboven genoemde teksten, waarin hij volgende stellingen aantoonst. Primo: *Amor DEI intellectualis (de rationeel geïnspireerde liefde tot God) is de hoogste goed voor de geest en haar hoogste deugd [hhh]*, Secundo: *Amor DEI intellectualis is voor de geest het beste medicijn tegen alle hartstochten en verlangens [iii]*. tertio: *hieruit volgt dat het ware menselijk geluk en vrijheid gelegen is in de Amor DEI intellectualis [kkk]*. Het is dus duidelijk dat SPINOZA bij het schrijven van zijn ETHICA slechts één doel voor ogen had: de weg te tonen naar de *ware geestesvrijheid*, bevrijd van externe oorzaken en geesten, die in lichamen verankerd zijn, te leiden naar de *eeuwige liefde*. Of hij dit al of niet op juiste manier heeft gedaan, laat ik aan het oordeel van anderen over. Voor mij volstaat het dit: de amor Dei is eveneens de ultieme betrachting van de Kabbala, waarmee alles begint en eindigt. CLEMENS VAN ALEXANDRIE definieert de filosofie in zijn werk *Protrepticus* als *een eeuwigdurende vereniging door inzicht (wijsheid), die streeft naar een eeuwige liefde*. Zie verder de Hebreeuwse Kabbalist Mozes de LEON “ *Dialogos de amore...* ” Hieruit besluit ik dat de overeenkomst tussen beiden (Kabbala en Spinoza) verder niet meer te ontkennen valt, vermits bij beiden dit dogma in zijn hele totaliteit en in alle geledingen terug te vinden is.

[hhh] Eth. P. 4, prop 28 [iii] :Eth. P. 5,prop. ac schol. [kkk] ibid. prop. 36.

XXIII. Waarin verschilt Spinoza van de Kabbala?

Het enige verschil tussen Spinoza en de Kabbala, of de oude Hebreeuwse tradities (waarin er nochtans vele fouten geslopen zijn) is blijkbaar het aantal Sefirot, anders gezegd het aantal goddelijke attributen. Spinoza herleidt hun aantal tot twee maar ontkent niet dat het aantal attributen van GOD oneindig is, maar is van oordeel dat de menselijke geest van dit oneindig aantal er slechts twee van kan bevatten. In dit verband is interessant zijn bewijs in *brief 66* erop na te slaan. *Ik zeg dat de menselijke geest slechts die twee (attributen van God) met zijn verstand kan kennen: het attribuut dat de idee van het actueel bestaande lichaam insluit of het attribuut, waaruit deze idee zelf kan begrepen worden.*

De kracht van ieder ding is bepaald door zijn essentie (Eth. P. 3, prop. 7) maar de essentie van de geest bestaat enkel in de idee van een actueel bestaand lichaam (Eth. P. 2, prop.13., dus is het denken van de geest beperkt tot die dingen, die eigen zijn aan de idee van het lichaam of eruit voortvloeien. Welnu de ideeën, eigen aan het lichaam, zijn enkel deze, die in de attributen van God ingesloten zijn: uitgebreidheid en denken. Het afgeleid object, i.e. het lichaam, heeft God als oorzaak (Eth. P. 2, prop. 6), in zover het alleen maar beschouwd wordt onder het attribuut van uitgebreidheid van geen ander attribuut, dus sluit de idee van het lichaam de kennis van God in. (Ax.6, P. 1), in zover deze beschouwd wordt onder het attribuut van uitgebreidheid. Vervolgens heeft deze idee, als modus van het denken, ook God als oorzaak (volgens dezelfde stelling), althans in zover deze idee,

als denkende entiteit, niet onder een ander attribuut wordt beschouwd. Hieruit volgt dat de menselijke geest, anders gezegd de idee van het menselijk lichaam, uitsluitend deze twee attributen van God bezit of uitdrukt. Verder kan uit deze twee attributen of uit hun afgeleide affectiones geen ander attribuut van God afgeleid of begrepen worden. (Prop. 10, P. 1). Ik besluit dus dat de menselijke geest geen ander attribuut van God kan begrijpen met zijn verstand, zoals ik had gesteld. Maar de Joden menen dat ze er *tien* kunnen begrijpen. Maar ze verhullen die allemaal met blinde omwegen en onbestemde genealogieën, zodat niemand nog kan begrijpen wat ze zelf bedoelen. SPINOZA maakt komaf met deze en gelijkaardige verzinsels van de menselijke geest, in de overtuiging dat het om nutteloze uitwassen gaat, die onverzoenbaar zijn met het ware inzicht. Je moet slechts denken aan volgende zaken: de ingewikkelde dwaasheden over *leegte, vazen, vaasjes, kanalen, stralen, punten* en een karrenvracht fabeltjes over *eonen, geesten, hun ledematen en aanverwanten* en ontelbaar andere dingen, die de pseudo-Kabbalisten voor handen hebben om de schepping van de wereld en het voltrekken van mirakels te verklaren. Met zulke spitsvondigheden trachten ze, op een zeer merkwaardige en zelfs zeer smakeloze manier, uit te leggen hoe uit de essentie van God zowel algemene dingen als veranderlijke en vergankelijke dingen voortkomen, over hoeveel werelden en sferen alles verdeeld wordt, door welke interne verbanden gelijk welk ding met een ander ding verbonden wordt.

Hiertegenover stelt SPINOZA kort en bondig [III]: *Individuele dingen, nl. dingen waarvan het bestaan niet verbonden is met hun essentie, hebben geen eeuwige waarheden, en van deze dingen hebben we geen kennis, enkel ervaring.* Om dit naar behoren te doorgronden is het nodig de hele natura naturata in al zijn geledingen vooraf te doorgronden, wat, gezien de beperktheid van het menselijk <denken> onmogelijk is. Zij die het anders voorstellen en pogen de aaneenschakeling van oorzaken te verklaren, worden enkel op hoongelach onthaald.

[III] de Emendd. Intell. p. 388

XXIV . Weerlegging van de kritiek van de geleerde man <Buddeus>

Er rest nog de vraag of de kritiek van de geleerde man op SPINOZA's interpretatie van de Kabbala voldoende steek houdt. Buddeus is van mening dat SPINOZA de Kabbala ontdaan heeft van zijn eigenheid, zelfs in die mate dat hij zegt [mmm] *dat hij er geheel van overtuigd is dat de WARE KABBALA niets gemeen heeft met het Spinozisme.* Ik verheug me over zijn woordgebruik "*overtuigd te zijn*": want de voorbeelden die ik hierboven voor iedereen klaar en duidelijk te berde heb gebracht, en waarmee hij het eens is, tonen duidelijk aan dat zijn uitspraak slechts een *overtuiging* en een bevooroordeelde opinie is. Wat hij onder de WARE KABBALA verstaat is niet duidelijk en hij geeft geen verdere aanwijzingen. Hij doelt blijkbaar op een Hebreeuwse filosofie, die niet gepubliceerd is, noch in antieke of recente geschriften, want die verwijst hij allemaal naar de prullenmand [nnn] omdat hij van oordeel is dat die een valse en onzuivere Kabbala overleveren. Het is dan toch wel heel mysterieus hoe deze Kabbala hem ter ore gekomen is. Pas als die onzichtbare schat gepubliceerd wordt, kan hij besproken en beoordeeld worden en zullen we zien in hoeverre deze de leer van SPINOZA benadert of er juist van afwijkt. Tot zover kan er in deze duistere zaak geen oordeel geveld worden. Wat de Kabbala betreft: voor zover bekend uit de al oudste overleveringen, zijn twee hoofdrichtingen: BRESCHITH en MERKABA.

[mmm] Tom. 1, obs.XVI, p. 220 [nnn] ibid. p. 224

De KABBALA BRESCHITH is een uiterst vruchtbare wetenschap (leer): deze behandelt op theoretische wijze de goddelijke en menselijke dingen, en de oorzaken, waardoor ze met elkaar verbonden zijn. De basis is de eenheid tussen ons en alle andere wezens: men tracht te bewijzen, wat zeer moeilijk is, dat we God en onszelf beschouwen onder een "natuurlijk licht", dat we uit deze kennis van God, van onszelf en van de andere dingen hulp en voordeel halen om een goed en gelukkig leven te leiden. De KABBALA MERKABA is de praktische,

theurgetische¹ en magische Kabbala, die geweldig vele onderverdelingen kent en van die persoon, die deze Kabbala beoefent, wordt gezegd dat hij zijn <geestelijke> krachten versterkt. De kernactiviteit ervan is: *de aanroeping van namen van godheden en van engelen en geesten, waardoor er wonderen gebeuren, het communiceren met de geesten, bezweringen, het voorspellen van gebeurtenissen, het oproepen en ondervragen van geesten, de interpretatie van formules, astrologie, voorspellen van de toekomst, alchemie, (gif)dranken enz.* Als de geleerde man zegt dat het zijn overtuiging is dat de Kabbala, wel te verstaan in de Breschtith-vorm, en het Spinozisme niets met elkaar gemeen hebben, dan wijs ik hem terecht. Wie kan immers tegen deze twintig leerstellingen iets inbrengen? Maar als hij de Kabbala Merkaba bedoelt, is zijn kritiek terecht, alhoewel het dan wel verwondering blijft wekken dat in vroegere tijden geen enkel filosoof, of iemand die naam waardig, dit wonderlijk werk heeft uitgegeven. Maar wat wel vaststaat, is dat Spinoza geen magiër was, tenzij hij zou uitmunten in het bijwerken en verfijnen van deze misbruiken. Tot zover over de ware Kabbala. Bekijken we nu de redenen waarom de geleerde man ervan overtuigd was dat er geen overeenkomst is tussen SPINOZA en de Kabbala. Er is maar één reden. Hij zegt [ooo] *De volgelingen van de leer van SPINOZA, die van god, althans wat zij god noemen, de onmiddellijke oorzaak van alle natuurlijke fenomenen maken, beschouwen hem toch niet als de oorzaak van de individuele dingen. Dat is tegengesteld aan de mening van hen die god zien als de oorzaak van alle natuurlijke fenomenen: hierin zit het verschil met Spinozisme. Want de volgelingen van de Kabbalistische leer, die zowel god als de oorzaak der oorzaken beschouwen en toch nog andere oorzaken erkennen, distantiëren zich van hen die weigeren deze lagere oorzaken, zoals ze wel bestaan in het spinozisme, te erkennen.* Hiermee meent hij het grootste verschil tussen beiden te hebben aangetoond, vermits hij er zelfs geen klein kan aantonen. Dit alles bewijst dat de geleerde man zijn oordeel enkel op geruchten baseert en niet op de geschriften van SPINOZA zelf. Want andere fouten, die hij van SPINOZA had kunnen vermelden, ken je enkel als je zijn boeken gelezen hebt.

[ooo] *ibid.* p. 214

XXV. Fouten die bij vergissing aan Spinoza worden toegeschreven

Ik geef toe dat er bij de lezers van SPINOZA verwarring bestaat tussen GOD en <natura> naturata. Maar is SPINOZA zelf wel de oorzaak van deze verwarring? In welke geschriften staat dat hij deze verwarring veroorzaakte en onderwees? Maakt hij niet op precieze wijze een onderscheid tussen de *natura naturans* en de *natura naturata*, dat hij bovendien onderbouwt? [ppp] Bestrijdt hij niet diegenen die zeggen dat *de natuur van God in verband staat met de essentie de geschapen dingen*? [qqq] Ontkent hij niet openlijk dat *zijn Tractatus theologico-politicus gebaseerd is op de idee dat God en de natuur één en hetzelfde zijn en zegt hij niet dat degenen die dit wel menen, op een geheel verkeerd spoor zitten*? [rrr] Moeten we dan de geleerde man er niet van verdenken spelletjes te spelen in deze zeer ernstige zaak? In een openbaar en vrij onderzoek bestaan geen geheimen en dus dient onderzocht te worden of de hele filosofie van deze geleerde man niet op een totaal foutieve basis gebaseerd is, nl. dat *GOD en natuur totaal van elkaar verschillen*, zoals oorzaak en gevolg. Want indien de natuur der dingen GOD zelf is, eeuwig en ongeschapen, volgt daaruit dat GOD lichamen is, maar dat is volgens SPINOZA [sss] *een absoluut absurd verzinsel, totaal niet in overeenstemming met de ware kennis van GOD*. Als God en de natuur hetzelfde zijn, zou ook het inwendige verstand van god en het verstand van de mens niet *alleen in naam* hetzelfde zijn, zoals SPINOZA leert, maar ook in wezen. Een gevolg hiervan zou kunnen zijn dat al onze particuliere wilsuitingen, een deel zijn van God, die bepaalt dat er enkel affecten en geen gevolgen in ons aanwezig zijn. Dit wordt door SPINOZA ronduit ontkend [uuu]: *De wil behoort niet meer tot de goddelijke natuur dan de overige natuurlijke dingen, maar de wil verhoudt zich tot de goddelijke natuur op dezelfde wijze - die we hebben aangetoond- als beweging en rust, en alle andere overige zaken die voortvloeien uit de noodzakelijkheid van de goddelijke natuur en daardoor bepaald worden om te bestaan en op een bepaalde manier te handelen.* Deze en andere uitspraken, die in groten getale voor het grijpen liggen in zijn geschriften, bewijzen voldoende zijn rechtschapenheid en bovendien tonen ze aan dat SPINOZA, naar eigen zeggen, GOD helemaal niet met de natuur verward, maar dat zij, die god en natuur aan elkaar gelijkstellen, de

¹ Theurgie: magische handeling om geesten, engelen, aartsengelen, goden te bezweren

schuldigen zijn van deze verwarring. En bovendien wakkeren zij die verwarring nog aan, zoals SPINOZA het zelf had voorvoeld. Wat de Spinozisten doen, weet ik niet en ik maak me er geen zorgen over, dikwijls immers zijn de volgelingen slechter dan zijn meester. Het volstaat te vermelden dat er in de geschriften van de Spinoza totaal geen verwarring tussen God en natuur terug te vinden is. Maar het is een feit, zal je opwerpen, dat god *de directe oorzaak* is van alle natuurlijke gevolgen en dat hij geen *tweede (lagere) oorzaken* toelaat. Dit is een zware aantijging, als ze tenminste enige grond van waarheid zou bevatten.

[ppp] Eth. P.1, schol. prop. 16 [qqq] ibid. .2, schol. prop. 10 [rrr] Epist. 21 [sss] Eth. .1, schol. prop.15 [ttt] ibid. schol. prop. 17

Maar als je deze aantijging wil waarmaken, toon me dan de geschriften, woorden en bladzijden van de schrijver, zodat we kunnen verifiëren in welk boek of in welk hoofdstuk SPINOZA zichzelf zo belachelijk maakt. Ik ben er zeker van dat geen van deze aantijgingen aan hem kunnen ontlokt worden, zelfs niet onder dwang. Daarentegen komen die dingen, die juist het tegendeel beweren, zeer veel in zijn geschriften voor. Ik lees nergens dat hij zegt dat GOD de directe oorzaak is van alle natuurlijke gevolgen, maar ik lees wel dat hij dit ontkent. In *Eth. P.1, Schol. prop. 28*) maakt hij een subtiel onderscheid tussen individuele dingen en de direct uit god ontstane gevolgen. *Zie voorbeeld acht van dit hoofdstuk.* Niet alleen spreekt hij over de tweede oorzaken, maar hij knoopt er een oneindige reeks er uit volgende oorzaken aan vast. In dit verband is er een merkwaardige *stelling XXVIII [www]: Elk individueel ding, in die mate dat het eindig is, heeft een beperkt bestaan: het kan niet bestaan en tot handelen aangezet worden, tenzij door een andere oorzaak, die ook eindig is en die op haar beurt door een beperkte oorzaak tot bestaan en handelen wordt aangezet, en zo tot in het oneindige.* Hij verklaart deze stelling door een andere stelling in hetzelfde boek [xxx] en die luidt als volgt: *Al wat voortkomt uit de absolute natuur van een attribuut van God (wel te verstaan als directe oorzaak) moet altijd al onbegrensd bestaan hebben, m.a.w. deze dingen zijn eeuwig en onbegrensd door toedoen van hetzelfde attribuut.* Vervolgens voert hij de eindige en tijdelijke dingen in, die hun oorsprong hebben in een grenzeloze oorzaak, nl. GOD, zij kunnen niet op een directe manier voortgebracht worden, omdat dit in tegenspraak is met hun natuur, maar moeten dus voortkomen uit begrensde en tijdelijke oorzaken: zijn dat niet de tweede oorzaken? Zie ook *stelling XXXVI van hetzelfde boek*: hier zegt hij dat er niets bestaat, uit wiens natuur geen gevolg voortvloeit, uiteraard omdat de macht van GOD alle dingen bevrucht, zodat ze kunnen handelen naar gelijkenis van GOD. Kan dit nog helderder of duidelijker uitgelegd worden? Is hij niet de man die stelt dat GOD de directe oorzaak is van alle natuurlijke gevolgen; die de individuele dingen ontkoppelt van de dingen die direct uit GOD ontstaan zijn; die ontkent dat een eindig ding door god kan voortgebracht zijn; die aan eindige dingen eindige oorzaken toeschrijft en dat tweede oorzaken tot in het oneindige verder kunnen doorwerken? In zover is er geen verschil tussen de Kabbala en Spinoza: beiden zijn het er over eens dat God de oorzaak der oorzaken is en dat hij enerzijds dingen op een directe manier bestemd om te bestaan en te handelen, en dat er anderzijds dingen bestaan en handelen op grond van indirecte oorzaken. Tot zover mijn bewijzen tegen de geleerde man.

[[uuu] ibid. coroll. 2, prop.32: www] Eth. P. 1 [xxx] prop. 21.

De auteur (W) zegt in hoofdstuk V dat er maar één manier is om de ongerijmdheden in de Kabbala te verschonen, nl. dat ze eigen zijn aan elk filosofisch stelsel - zelfs bij Aristoteles en Descartes- en dus kunnende Kabbalisten ook hun stellingen doceren. Als voorbeelden geeft hij: Aristoteles ontkent de schepping en de voorzienigheid en stelt dat er in het hele mensdom één intelligentie is, en Descartes schuift het begrip doelloorzaak aan de kant. In een commentaar schrijft hij (W) dat het verplicht zou moeten zijn in de Academies Aristoteles te doceren.

De auteur (W) voegt hieraan toe: ik lees nergens dat Spinoza expliciet verklaarde dat zielen van het ene lichaam naar het andere migreren, of naar andere huizen of eeuwige verblijfplaatsen zwerven, maar toch is het mogelijk dit uit zijn gedachten af te leiden is. **Maar hier heeft onze auteur (W) het mis. Volgens Spinoza kan dezelfde ziel niet de idee van een ander lichaam zijn, zoals de figuur van een bol niet de figuur van een cilinder is. Volgens hem is de ziel zo vergankelijk dat ze enkel momentaan bestaat, want ook het lichaam is in die idee vervat.** De auteur (W) voegt hieraan toe: ik lees nergens dat Spinoza expliciet verklaarde dat zielen van het ene lichaam naar het andere migreren, of naar andere huizen of eeuwige verblijfplaatsen zwerven, maar toch is het mogelijk dit uit zijn gedachten af te leiden is. **Maar hier heeft onze auteur (W) het mis. Volgens Spinoza kan dezelfde ziel niet de idee van een ander lichaam zijn, zoals de figuur van een bol niet de figuur van een cilinder is. Volgens hem is de ziel zo vergankelijk dat ze enkel momentaan bestaat, want ook het lichaam is in die idee vervat.**

HOOFDSTUK V

EINDOORDEEEL OVER DE KABBALA

- I. *Mag de Kabbala, zoals deze door mij verklaard wordt, in scholen en academies (althans in de filosofische faculteit) onderwezen worden?*
- II. *De ongerijmdheden, die men de Kabbala verwijt, komen in de hele filosofie voor, zelfs bij Descartes en Aristoteles.*
- III. *De Kabbala kan met de nodige omzichtigheid toegelaten worden in de scholen om dezelfde redenen als hij vroeger geweigerd werd.*
- IV. *De tegenwerpingen worden opgelost*
- V. *Zij die al te overhaast oordelen over de Kabbala, zeggen dat de Kabbala het atheïsme propageert.*

I. Mag de Kabbala, zoals deze door mij verklaard is, in scholen en Academies (althans in de filosofische faculteit) onderwezen worden?

Tot zover heb ik kort en helder een beeld van de Kabbala geschetst. Omdat ik geen Kabbalist ontmoette, die mijn visie onderuit haalde, was ik dus van oordeel dat ik aan geen van hen rekenschap moet geven en heb de zwakke onderdelen van de filosofie eruit gehaald door steeds terug te gaan op hun premissen en naar mijn besluit uit vorig hoofdstuk. Indien er toch Kabbalisten zijn, die op vele punten een andere mening schijnen te hebben, staat dit mijn BESPREKING niet in de weg. Hierin moeten niet die dingen worden belicht, die een of andere pseudo-Kabbalist heeft gezegd, omdat hij het voornaamste uitgangspunt verdraait, maar die dingen, die hij had moeten zeggen, of wat anderen op meer correcte wijze hebben verwoord. Maar de grootste vraag blijft of de Kabbala, zoals door mij voorgesteld en verklaard, wel kan passen in de Christelijke filosofie en of het niet beter is dat het gewone volk onwetend blijft van deze mysteriën. Er zijn verschillende redenen om voorzichtig te zijn: <primo> er lijken verschillen te bestaan tussen de Kabbala en de H. Schrift, <secundo> de Kabbala komt niet overeen met de klassieke verklaringen van de exegeten, <tertio> de Kabbala druist in tegen de theologie en <quarto> maakt gebruik van nieuwe bizarre redeneringen, die door Christenen ofwel zonder nadenken worden aanvaard ofwel omwille van andere redenen terecht worden geprezen.

II. De ongerijmdheden, die men de Kabbala verwijt, komen in de hele filosofie voor, zelfs bij Descartes en Aristoteles.

Verder zijn er nog heel wat ongerijmdheden die ik kan aanhalen, die zo zwaar doorwegen, dat de Kabbalistische leer uit de Christelijke scholen moet verwijderd worden, tenzij deze in overeenstemming is met niet alleen de hele <Christelijke> filosofie, maar ook met alle leerstellingen van de filosofen, zelfs met deze van Descartes, en Aristoteles, die nu in bijna alle scholen onderwezen worden. Welnu, ik vraag je, wie je ook bent, kun jij of iemand anders deze vraag beantwoorden: bestaat er een filosofie die totaal in overeenstemming is met de H. Schrift, die niets toevoegt aan de religie of theologie en die niets leert dat ongewoon is of afwijkt van de communis opinio? Ik ben van oordeel dat zulke filosofie niet bestaat en het lijkt me dat deze niet door het menselijk verstand kan uitgedacht worden. De filosofie van Aristoteles of Descartes beantwoordt zeker niet aan dit criterium. Ik kan makkelijk aantonen (a) dat ARISTOTELES de schepping en de voorzienigheid ontkent en bestrijdt, (b) het goede en het kwade in de mens toeschrijft aan het toeval, (c) stelt dat er in de hele mensheid slechts één intelligentie bestaat, die bestond voor alle individuen en daarna ook blijft bestaan. Hij onderwees al deze stellingen, die voor het geloof en de cultuur totaal onaanvaardbaar zijn. DESCARTES is besmet door de idee dat er helemaal geen modi bestaan in GOD (zie *Principia* 1, 50 en brief 94, in exam. program.): dit is totaal in strijd met het Katholieke geloof, dat dogmatisch stelt dat wij in één en dezelfde goddelijke essentie drie modi van bestaan vereren. Deze worden in het Grieks *ἱερεὺς ὑπαρξέως*, in het Latijn Personen genoemd. Bovendien ontkent hij doelloorzaken. Kan men zich vijandiger tegen de H. Schrift opstellen? Ik spreek dan nog

*De auteur (W) is van oordeel dat de ouderen wilden dat er in de scholen filosofie (=Kabbala) werd onderwezen, deze kan dan door de theologen verbeterd en bestreden worden. Dit alles opdat niemand, als gevolg van de allesomvattende harmonie tussen Theologie en filosofie, door de duivel bedacht, -de auteur maakt hier een grap, het weze hem vergeven- op de gedachte zou komen dat de Christelijke religie gebaseerd is op de rede. **Hier maakt Wachter (onze auteur) zich, in mijn ogen, ronduit belachelijk. Hoe meer de rede samengaat met religie, des te beter het is. Nochtans zullen er altijd een aantal ongekennde zaken overblijven, die iets aan de geschiedenis en de rede toevoegen. Maar het zou smakeloos zijn om onder dit voorwendsel een vijand te omarmen, om alzo de indruk te wekken het niet eens te zijn met een vriend.***

*De auteur meent (p. 77) ^{xi} dat de Theologie geen baat heeft of schade ondervindt van filosofie. **<Weer eens> mis. Filosofie en Theologie zijn twee waarheden, die met elkaar in overeenstemming zijn, en echt waar, het is onmogelijk dat ze het met elkaar oneens zijn. Dus, als de ware Theologie in strijd is met de filosofie, moet <deze laatste> vals zijn.***

*Hij (W) zegt dat de filosofie als uitgangspunt het scepticisme heeft – dit is natuurlijk de menselijke rede, waarmee de mens de dingen vanuit een hypothese verklaart: de ware filosofie zou dan zeggend op hypothesen steunen. Hij gaat verder: hoe meer Theologie en filosofie van elkaar verschillen, des te minder kan de Theologie in verdenking gesteld worden: **maar het is juist omgekeerd: vermits er maar één waarheid is, zal de Theologie, die in strijd is met de rede, verdacht zijn. Onlangs (in de 15e en 16e eeuw) waren er plots Averroëstische filosofen ^{xii}, die een dubbele waarheid voorop stelden. Als reactie hierop toonden christelijke filosofen aan dat filosofie en Theologie samenvallen. Verder slaat hij de bal weer eens mis als hij zegt dat, volgens Descartes, de menselijke vrijheid niet te rijmen is met de goddelijke natuur.***

niet over de talloze andere aantijgingen tegen de theologie, zoals die te lezen zijn bij *Petrus MASTRICHT*^{xliii} in zijn *Gangrana Cartesiana* (Cartesiaans koudvuur). Desondanks debatteert het kruim van de christelijke exegeten nu over de filosofie van Aristoteles en Descartes. Bovendien was sinds KAREL DE GROTE^{xliiii} het gezag van Aristoteles altijd zo groot in de Roomse Kerk, dat zijn de werken in de academies zonder schroom in het openbaar gelezen worden en het uitgangspunt voor discussies zijn. Iedereen, is er toch van overtuigd dat de leerstellingen van Aristoteles niet in overeenstemming zijn met Evangelie. Het is dus duidelijk dat de ongerijmdheden, die men de Kabbala verwijt, ook bij hen voorkomen. Hieruit moeten we dus besluiten dat we ofwel alle filosofieën moeten afkeuren, of dat we de Kabbala moeten benaderen met dezelfde vrije openheid van geest – die een kenmerk van de filosofie zou moeten zijn - met dewelke we de Aristotelici of Cartesianen benaderen. De Kabbalistische filosofie, zoals ik ze verklaard heb, lijkt voor hen beiden zeer aanvaardbaar en geheel conform met de Christelijke religie, omdat hierin noch de schepping of voorzienigheid ontkend wordt, maar beiden (Aristotelici en Cartesianen) bevestigd en versterkt met nieuwe en ongewone inzichten.

III. *De Kabbala kan met de nodige omzichtigheid toegelaten worden in de scholen om dezelfde redenen als hij vroeger geweigerd werd.*

De reden waarom de Kabbala in de openbare scholen niet werd toegelaten door de vroegere <theologen>, is dat de meesten van hen ervan geen kennis hadden en het spreekwoord zegt immers “onbekend is onbemind”. Bovendien waren ze ervan overtuigd dat het zeer belangrijk was voor de Christelijke zaak dat in de scholen enkel die filosofie onderwezen werd, die de theologen konden emenderen en bestrijden. Het doel hiervan was dat niemand, als was hij door de duivel misleid, in de val zou trappen van een algehele samensmelting van theologie en filosofie (Kabbala) en zou denken dat de Christelijke religie niets meer is dan een mooi idee en een werkstukje, dat voortkomt uit een berekend denken of uit de Kabbalistische filosofie. Velen geven toe aan deze verleiding (zoals de ervaring ons leert) en menen dat ze in staat zijn de kronkelredeneringen en geheimen van de goddelijke filosofie en heilige geschriften vanuit het natuurlijk licht te kunnen verklaren. Zeg me asjeblief, is er een filosofie, die vergeleken met de Christelijke religie, meer overeenkomsten vertoont dan die van PLATO? Toch beval KAREL DE GROTE, omdat hij PLATO afwees, ARISTOTELES, een haast goddeloze auteur, aan in de door hem gestichte academies. Je zou je gaan afvragen waarom de vroegere <filosofen> geloofden dat het totaal geen belang heeft of de oude filosofie nu al niet overeenkomt met theologie, of dat de theologie allerm minst behoefte heeft aan haar ondersteuning en geen nut kan trekken uit de filosofie of er schade kan van ondervinden. Ze gaan ervan uit dat theologie zichzelf verklaart vanuit de majesteit van de openbaring en dat daarentegen de filosofie steunt op het onvolmaakte en haast sceptische fundament van de rede. Dit is natuurlijk niet de *absolute* rede, waardoor we de dingen begrijpen zoals God ze bedoeld heeft, en deze rede kan niet in tegenstrijd zijn met de theologie, maar wel de *naar zichzelf kijkende* rede, met dewelke mensen de dingen verklaren, vanuit gelijk welke hypothese, al naargelang het hen past. Tenslotte vrezen de vroegere theologen dat de waarde en de glorie van de openbaring onderuit wordt gehaald door hen, die GOD en religie plots in het niets doen verdwijnen, tenzij ze hun standpunt met de natuurlijke rede kunnen bewijzen. Als dit niet het geval is, wordt de Kabbala in het Christelijke rijk met open armen ontvangen en is volledig in overeenstemming met de theologie. Voortgaande op deze diepzinnige en alleszins ernstige overwegingen ben ik er ten stelligste van overtuigd dat noch de Kabbala noch de filosofie zich moeten insluiten in hun eigen “vakgebied”, maar in deze Christelijke staat moet de Kabbala erkend (geduld) worden, in zover ze voor niet de suprematie opeist over de theologie en ook niet de openbaar erkende religie bestrijdt. Want als de oudere theologen de Kabbala niet toelieten in de scholen, ondanks de zeer vele overeenkomsten tussen Kabbala en religie, zou de religie zelf als een verdachte filosofie kunnen beschouwd worden. Heden ten dage zou de religie ook moeten verwijderd worden uit de scholen, omdat ze zich meer en meer van de theologie verwijderd. Want in die mate dat het verschil tussen geloof en religie groter wordt, wordt de verdenking tegenover de theologie kleiner.

De auteur merkt op dat de leer van de zielsverhuizing in andere lichamen door Christus, en zijn leerlingen alsook door de eerste Christenen beleden (geduld) werd.

Maar je moet weten dat er in werkelijkheid geen sprake is van een overgang van de ziel van het ene lichaam naar het andere, uitgezonderd dan in zoverre het lichaam zelf onbewust (ongemerkt) verandert. Metempsychose gaat in tegen de wet dat er niets sprongsgewijs verandert. De overgang van de ziel van het ene naar het andere lichaam zou hetzelfde zijn als de sprong van een lichaam van de ene naar de andere plaats, zonder de tussenliggende ruimte te doorkruisen. Voor dit alles ontbreken grondige argumenten.

IV . De tegenwerpingen worden opgelost

Zo zijn er talloze moeilijkheden in de Kabbala, zoveel je maar wil, die veel tegenstand oproepen. Al deze onderwerpen en nog andere, die nog veel moeilijker te doorgronden zijn, kunnen we in het filosofisch circus beschouwen als gevolgen van hun premissen, niet meer of minder. Dit geldt des te meer omdat van deze duistere onderwerpen er geen enkel is, dat door alle Kerken of door hun respectieve kerkgeleerden wordt beaamd of beleden. Het moeilijke geloofspunt van de zielsverhuizing, is wel het meest afschrikwekkende van de Kabbala. Maar openbaarde Christus dit niet duidelijk aan de Joden en was het niet bekend bij zijn leerlingen, die meenden dat Johannes Elia was? Beleed de kerk, bij monde van ORIGINES niet deze typisch Kabbalistische opvatting? Waarom horen we niet graag dat er een door het lot bepaalde noodzakelijkheid bestaat en dat de verdedigers van deze leer ons voor moeilijkheden plaatsen, die niemand anders zou kunnen bedenken? Desondanks zijn alle kerken het met de Kabbala eens, in het bijzonder de gereformeerde kerken in Holland, Zwitserland en nog elders, onder impuls van LUTHER, die de vrije wil totaal afwijst. En dan spreek ik nog niet over DESCARTES, wiens voornaamste stelling was dat de menselijke vrije wil niet te verzoenen valt met de natuur van GOD. Tenslotte is er iets dat niet overeenstemt met het geloof der gelovigen: <in de Kabbala> erkent men TWEE WOORDEN (λογoi), waarvan er één God zelf of een deel van GOD en het andere uit GOD is voortgekomen, daartegenover staat het geloofspunt dat de ZOON VAN GOD niet tweemaal maar driemaal geboren is: voor de eerste maal wordt hij geboren door een bliksemschicht (lichtflits), zoals licht uit de duisternis en wordt dan *eniggeborene* genoemd, voor de tweede maal door afdaling uit zichzelf, zoals schittering uit het licht voorkomt, en wordt dan *eerstgeborene* genoemd, voor de derde maal uit Maria en wordt dan Zoon van Maria genoemd. Desalniettemin zijn er in de Katholieke Kerk, zowel voor als na het Concilie van Nicea, hooggeplaatste personen die deze en gelijkaardige geheimen van de strikte Kabbala belijden. Zo zegt BULLUS, een Engels auteur [yyy]: *Er zijn vele Katholieke schrijvers van voor het concilie van Nicea, die van oordeel lijken te zijn dat de zoon van GOD, die zelf ook God is, geboren is juist voor de schepping van de wereld.* Deze schrijvers zijn ATHENAGORAS ^{xliv}, TATIANUS, THEOPHILUS van Alexandrië, HIPPOLITUS en NOVATIANUS die hij in zijn werk in deze volgorde bespreekt. In hoofdstuk XI komt hij tot de conclusie dat deze Katholieke geleerden, die leefden nadat de Ariaanse ketterij ontstaan was, zich niet verzet hebben tegen deze leerstellingen,

[yyy] Des. Synod. Nic., sect.III, caput v, Thesis2, p. 337 e.v.

maar erkenden dat er in de tijd een afdaling (συγκαταβασις) uit het woord (λογος), heeft plaats gevonden om alzo door een afdaling uit de Vader de wereld tot stand te brengen. De geschriften en brieven van volgende auteurs, geschreven na het concilie van Nicea bevestigen dit op een zeer heldere manier: ZENO van Verona de brief van ALEXANDER van Alexandrië, die hij schreef aan zijn naamgenoot de bisschop van Constantinopel, de brief van CONSTANTINUS DE GROTE aan de inwoners van Nicomedia, EUSEBIUS van Pamphilië in zijn "Lofrede van Constantinus" ^{xlv}, en tenslotte ATHANASIUS. Op een zeer eerbare manier toetst <BULLUS> zijn oordeel aan deze stellingen als volgt (p. 394 e.v.): *je zult misschien aan mij de vraag stellen wat is nu juist die afdaling (emanatie) uit de logos, die het hele universum heeft geschapen, waarover de heilige (kerk)vaders praten? Wat anders kan ik in alle eerlijkheid daarop antwoorden dan dat ik het niet weet, vermits ik onmogelijk de mening van deze zeer eerbiedwaardige kerkvaders als een zinloze spitsvondigheid kan minachten en versmaden (hun mening getuigt van zo'n bescheidenheid en respect, dat ze er ten stelligste van overtuigd zijn dat dit mysterie niet uit hun eigen brein kan voorkomen). Hoe verklaar jij dan de "lediging en afdaling" (κεωσις & συγκαταβασις) uit de logos en de Zoon van de Vader, waardoor <de Zoon van God> voor ons mensen en ons heil uit de Vader voortkwam, uit de hemel nederdaalde en vlees geworden is. Ik zal u de tweede afdaling (συγκαταβασις) trachten te verklaren. Uiteraard zijn we niet staat het geheel te begrijpen met de ogen van GOD. Wat is het dan eindelijk? Natuurlijk zijn we niet staat de dingen te begrijpen als vanzelfsprekend, zoals vroeger reeds de slimme GREGORIUS van Nanzianze ^{xvi} wist en zegde. Ik durf het niet aan dit geheim te onderzoeken en ik ben van oordeel te mogen stellen dat er niets zinvol kan gezegd worden over wat uit zichzelf ontstaat. Dus wend ik me terug naar Athanasius, die duidelijk aan de Zoon een drievoudige geboorte toedicht:*

de eerste geboorte is die van de logos uit en in de oneindige Vader, als een schepping, even eeuwig als de eeuwige vaderlijke geest (zowel de geest van de Vader als die van zijn schepping zijn beiden identiek, vermits deze streefde naar een tweede geboorte). Allereerst is er de afdaling uit de logos, waardoor de logos van GOD ontstond en ook GOD werd: dit is de echte en ware betekenis van de geboorte. Athanasius meende dat omwille van deze geboorte er in de geschriften sprake is van de eniggeborene (τον μονογενητον) en dat met dit woord bedoeld werd dat de Zoon voortkwam uit de Vader (εκ πατρος). Dit dient zo begrepen te worden: de Zoon ontleent aan de Vader zijn oorsprong en het ontstaan van zijn substantie (Zie Athanasius, Derde rede tegen de Arianen). De tweede geboorte is de συγκαταβασις (anders gezegd emanatie of verdichting) waarlangs de logos vanuit GOD de Vader zich emaneerde om de wereld te scheppen. In deze context stelt Athanasius dat in de geschriften wordt gesproken van de eerstgeborene van alle schepsels. Uit deze geboorte ontstaat geen enkele goddelijke persoon uit de logos. Het is immers, zoals hij zegt, eerder een uit zichzelf treden en een verdichting dit betekent verzwakking en vermindering. Tenslotte vond de derde geboorte van de logos plaats, toen dezelfde goddelijke persoon zich ontvouwde uit zichzelf en uit zijn vaderlijke glorie (dat betekent ontsproten uit alle Sefirot) en zich nestelde in de schoot van de allerheiligste maagd. Zo is het woord vlees geworden (ο λογος σαρξ εγενετο) m.a.w. de mens is geboren. Aldus kunnen we onszelf, als mensen, als zijn zonen beschouwen door adoptie. Ga niet lichtzinnig om met de interpretatie van Athanasius, want deze geeft je de meest geschikte sleutel tot ontraadseling van het inzicht en denken van de ouderen <filosofen>. Onoordeelkundige uitspraken hierover gebruikten de Arianen destijds om op een tamelijk onhandige manier de verdediging van hun ketterij uit te bouwen. Een aantal hedendaagse filosofen, zoals PETAVIUS, SANDIUS, ZWICKERUS en anderen, bestrijden met verve (ik durf dit te zeggen alhoewel zijzelf zich qua wijsheid boven de anderen verheven voelen) helemaal niet ten onrechte het Arianisme. Tot zover BULLUS, wiens bescheidenheid ik niet genoeg kan prijzen. Hij had ons echt waar nog grotere en meer verheven mysteriën kunnen verduidelijken, indien hij de ouderen gevolgd was in <hun verklaring> van de OUD-BARBAARSE (uitheemse) FILOSOFIE, en die ook door de Kerkvaders zozeer geëerd werd. Maar we moeten ons hiermee tevreden stellen, al zien we ondertussen duidelijker op welke bronnen de theologie teruggaat en niemand zich kan inlaten met deze leerstellingen, tenzij hij eerst in de Kabbala ingewijd is. Dit wel het belangrijkste argument om de Kabbala toe te laten.

V. Zij die al te overhaast oordelen over de Kabbala, zeggen dat de Kabbala het atheïsme propageert.

Ik meen dat dit besluit ook van toepassing is op SPINOZA en zijn filosofie als hij geïnterpreteerd wordt op een juiste manier, d.w.z. naar de norm van de Kabbala. Als dit wel gebeurt kunnen we een juister oordeel over hem vellen. Dit gezegd zijnde, indien iemand vanuit een vooringenomen standpunt zich wil beklagen over het atheïsme van hem, dan moet hij bedenken, gezien de verhevenheid van deze filosofie, hoe weinigen, zelfs bijna niemand de diepgang van deze filosofie kunnen vatten zonder inwijding in de verborgen theologie van de Kabbala. Dan pas openbaart zich de hele filosofie, die ik in vorig hoofdstuk in een notendop heb samengevat, zo bondig als mogelijk in een bloemlezing, en waarin naar mijn mening, elke paragraaf Spinoza vrijpleit van de verdenking van atheïsme. Dan zal ook de wijsheid en bedachtzaamheid schitteren van *Zijne Hoogheid de Keurvorst van Paltz*, de roemvolle herinnering aan CAROLUS LUDIVICUS, de zeer geletterde vorst, aan wie *Benedictus de SPINOZA* zo warm was aanbevolen, dat hij met zijn zeer open geest om in vrijheid te filosoferen, hem tenslotte, met een vooraf bepaalde beloning uitnodigde naar Heidelberg, om daar in het openbaar zijn filosofie te doceren. En wie zou nu geloven dat die vorst, wiens inzicht door iedereen werd bewonderd, iemand zou aanstellen, die het atheïsme doceert? Zou hij <Spinoza?> die listige laster van het atheïsme propageren, terwijl je niets valser of smakelozer kunt rond bazuinen? In zijn voordeel pleit dat *Godefridus ARNOLDUS*, zeer vermaard auteur van “*Historia Ecclesiastica*” schrijft dat de bekering van Spinoza in twijfel moet getrokken worden, maar dat hij zeker niet van atheïsme kan beschuldigd worden. Was het nu al of niet beter geweest dat hij zich zou bekeerd hebben? Maar net zoals ik zijn bekering niet kan bevestigen, zo kan ik ook de mogelijkheid niet ontkennen. Wel staat vast dat hij aangaande de Heilige Schrift zeer domme en onaanvaardbare stellingen aanhing, maar, zoals ik gemakkelijk kan toegeven dat hij weinig bijdroeg aan het Christendom, zo ben ik het

totaal oneens met hen, die menen dat hij de Christelijke religie totaal onderuit haalde. Het is niet zo dat hij het hele Christelijke geloof verwerpt of de figuur van Christus louter als een allegorie opvat, omdat hij de verrijzenis van het lichaam van Christus niet letterlijk neemt. Hij erkent zonder probleem niet alleen *de goddelijkheid van Christus*, maar stelt zelfs dat deze noodzakelijk is voor het kennen van het heil. Schrijft hij niet [zzz] *Ik zeg dat het helemaal niet nodig is voor onze redding (heil), Christus als een mens te kennen, maar wel en dat is heel wat anders, als de tweede zoon van GOD, d.w.z. uit de eeuwige wijsheid van GOD, die zich manifesteerde in alle dingen & vooral in de menselijke geest & ten zeerste in Christus Jezus. Want zonder deze kennis kan niemand de staat van gelukzaligheid bereiken, in zover gelukzaligheid zelf bepaalt wat echt & vals is, of goed & slecht.*

Wie van alle filosofen ter wereld heeft een voortreffelijker getuigenis over Christus afgelegd? Paulus van Tarsus, aan wie Christus, na zijn dood, verschenen is, beroemd er zich op dat hij Christus kende op een geestelijk en niet op een lichamelijk niveau. Kan je nog meer verwachten van een Jood, die <op dat moment> nog niet <tot het Christendom> bekeerd was? Of is er iemand die hoopt dat volkeren en zelfs de hedendaagse Joden, zoveel eeuwen na de geboorte van Christus, de “menselijke vorm” zullen erkennen? Als iemand dit tot op het bot ontleedt, zal hij zien dat de vergissingen van SPINOZA i.v.m. *de lichamelijkheid van Christus* kunnen vergeven worden, net zoals de speer Achilles verwondde, zo bracht hij het Christelijk geloof slagen toe omwille van haar al te grote willekeur in het interpreteren van het Evangelie. Hijzelf licht dit toe in zijn verhelderend werk *De Divinitate Christi*.

DIT WAS HET. Ik schreef dit in Berlijn Anno 1702.

[zzz] Epistul. 21

Hoc vno arcana recludo.

F I N I S.

EINDNOTEN

ⁱ **Philo van Alexandrië** (20 v. Chr. – 40 n Chr.): gehelleniseerd Joods filosoof, afkomstig uit Alexandrië (Egypte). Zijn werk bevat elementen uit het Joodse en Griekse denken: hij tracht beide stelsels te verzoenen. Hij bekleedde een leidende positie binnen de Joodse gemeenschap in Alexandrië. Zijn werk bevat zowel elementen van het joodse denken als van het Griekse denken en het doel dat hij vooropstelde was het verzoenen van beide tradities

ⁱⁱ **Baron Christian Knorr von Rosenroth (1636-1689)**

Geboren in Alt-Rauden (Silezië). Hij studeerde aan de universiteiten van Wittenburg en Leipzig. Na zijn reizen door Holland, Frankrijk en Engeland vestigde hij zich in Solzbach waar hij zich toelagde op Oosterse talen, en vooral op het Hebreeuws. Volgens hem bevat de Kabbala de kern van het ware Christendom. Zijn voornaamste werk is *“Kabbala Denudata, sive Doctrina Hebraeorum Transcendentalis et Metaphysica Atque Theologia”*, , 1677-78. Hij componeerde ook enkele hymnen.

ⁱⁱⁱ **Het eerste concilie van Nicea** werd in 325 onder het pontificaat van paus Sylvester I door keizer Constantijn de Grote samengeroepen. Hier werd de officiële leer van de toenmalige Kerk en latere Rooms-Katholieke en oosters-Orthodoxe Kerk vastgelegd. Aanleiding voor de samenroeping was de “ketterij” van het Arianisme, die de goddelijkheid van Christus ontkende. Zo komt het “Credo” van Nicea tot stand (later aangevuld en neergeschreven in het concilie van Constantinopel, 381) met als kernpunten: het geloof in de erfzonde en in één God. God de Vader werd gelijkgesteld aan de God van het Oude Testament en de goddelijke natuur van Jezus werd bevestigd, maar de idee van Jezus als hoogste schepping (primogenitus), zoals het Arianisme beweerde, werd verworpen. In het concilie van Constantinopel werd de “status” van de H. Geest als derde persoon vastgelegd, zodat de christelijke leer van de Triniteit vast lag. De opvatting van de Drie-eenheid stoelt duidelijk op gnostische en kabbalistische principes.

Belangrijke figuren in dit concilie:

***Arius** (Pentapolis in Cyrenaica, 256 – Constantinopel, ca 336). Hij verwierp de gedachte dat Jezus, de zoon van God, zelf God is, maar wel het eerst geschapen schepsel (= kabbalistische “primogenitus”).

***Alexander van Alexandrië**: 19° patriarch van Alexandrië, gestorven in 328. Hij was de aanvoerder van het verzet tegen het Arianisme tijdens het eerste concilie van Nicea. en was mentor van zijn opvolger Athanasius.

***Athanasius van Alexandrië**: opvolger van Alexander, patriarch en kerkvader (Alexandrië ca 295 – Alexandrië 373). Evenals zijn mentor bestreed hij het Arianisme en argumenteerde dat de “herscheping” van de mens enkel reëel kan zijn als zijn verlosser waarlijk God is. Door de Rooms-katholieke Kerk werd hij heilig verklaard en tot kerkvader verheven, in de Orthodoxe Kerk is hij een van de vier belangrijkste kerkvaders en wordt daarom “Athanasius de Grote” genoemd.

^{iv} **Giovanni Pico della Mirandola**

Leerling van Marsilio Ficino en Angelo Poliziano. Hij studeerde wijsbegeerte aan de universiteit van Ferrara en canoniek recht in Bologna. In Padua werd hij geleerd door de joodse geleerde Elia del Medigo in de joodse mystiek onderricht. In Firenze werd hij bevriend met Lorenzo de' Medici. Na een uit de hand gelopen liefdesaffaire met Lorenzo's (reeds gehuwde) nicht, kwam hij door een aanklacht van haar man in de gevangenis terecht. Door Lorenzo's bemiddeling kwam hij vrij en trok zich terug in Perugia. Hij schreef naar zijn beschermheer: *“Het was daar dat de Voorzienigheid zekere boeken in mijn handen legde. Het waren Chaldeeuwse boeken vol mysterie.”* In die boeken las hij over de mystieke Kabbala en over de leer van Hermes Trismegistus. Vermits men ervan uit ging dat deze werken even oud waren als het Oude Testament, kregen ze eenzelfde status toegedicht. Zijn aanpak was vrij syncretistisch, zoals blijkt uit zijn werk *“Redevoering over de waardigheid van de mens”*, waarin Platonisme, Neo-Platonisme, Hermetiek en Kabbala in elkaar vloeien.

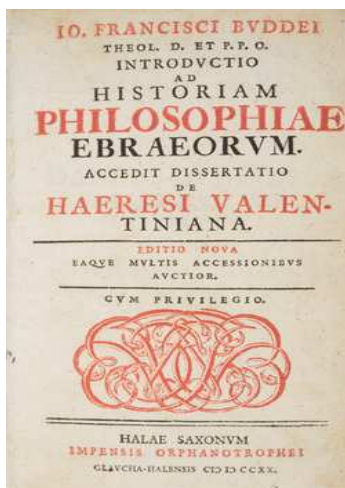
^v **Johannes Reuchlin** (1455 – 1522)

Duits filosoof en humanist studeerde na zijn ontmoeting met Mirandolla Hebreuws bij de joodse arts Jakob Ben Jehiel Loans. Zijn werken : “Rudimenta Linguae Hebraicar” (1506) en *Arte Cabbalistica* (1517) betekenden het definitieve begin van de studie van het Hebreuws in het Westen.

^{vi} **Maarten Luther** (Eisleben 1483 – 1546) was een zeer belangrijke Duitse protestantse theoloog en reformator. Hij werd Augustijner-monnik (1506), en werd tot priester gewijd (1507), werd hoogleraar moraaltheologie aan de universiteit van Wittenberg (1508) en groeide uit tot een van leidende figuren van de Reformatie. De publicatie van zijn academische stellingen tegen de handel in aflaten op 31 oktober 1517 is het symbolische begin van het protestantisme. In 1521 werd Luther geëxcommuniceerd door paus Leo X. Luthers naam wordt dikwijls in één adem genoemd met de reformatoren Huldrych Zwingli en Johannes Calvijn.

^{vii} **Baruch Spinoza** (*Benedictus de Spinoza*; *Bento de Espinosa*) (Amsterdam, 24 november 1632 – Den Haag, 21 februari 1677) zoon van Portugees-Joodse immigranten, was een Nederlands filosoof en lenzenslijper. Hij was naast René Descartes en Gottfried Leibniz een van de rationalisten van de vroege moderne filosofie. Zijn bekendste werk, “*Ethica*” werd na zijn dood uitgegeven. Uitgebreidere informatie: zie vertaling *Ethica*.

^{viii} **Johann Franz Buddeus** (*Budde*, *Buddaus*) (1667 in Anklam -1729 in Gotha) was een Duits filosoof en Evangelisch-Lutherse theoloog. Hij verwierf een uitgebreide kennis van Oosterse talen. In 1685 gaat hij naar de universiteit van Wittenberg, waar hij de graad van Magister behaalde. Vervolgens verhuist hij naar de universiteit van Jena om geschiedenis te studeren en werd er later hoogleraar aan de faculteit Godgeleerdheid. Buddeus werd beschouwd als een gematigde en universele theoloog. Hij bewandelde een middenweg tussen het piëtisme en de lutherse orthodoxie . Hij erkende Descartes als de filosoof die een nieuwe periode inluidde, maar verzette zich tegen de “atheïst” Spinoza. Werken o. a.: “*Introductio ad Historiam Philosophiae Ebraeorum, accedit Dissertatio de Haeresi Valentiana*” (Halle, 1720), “*Historia Ecclesiastica Veteris Testamenti*” (Halle, 1709), “*Elementa Philosophiae Practica, Instrumentalis et Theoretica*” (1697), “*Selecta Juris Naturae et Gentium*” (Halle 1704).

^{ix} **Maimonides**, ook bekend als de Rambam, (Hebreeuws: *Rabbi Mosjé ben Maimon*; Arabisch: *Moesa ibn Maimon*) (Córdoba 1135 – Cairo, 1204) was een rabbijn, geleerde, filosoof en arts. Hij wordt beschouwd als de belangrijkste rabbijn uit het post-Talmoedisch Jodendom. Zijn filosofische werk heeft tot op de dag van vandaag niet alleen grote invloed op het joodse denken, maar ook daarbuiten.

^x **Pythagoras** (Samos , ca. 572 v.Chr. –Metapontum, ca. 500 v.Chr.) was een Grieks wiskundige, wijsgeer filosoof en hervormer. Hij kreeg van jongs af aan een goede opvoeding en opleiding. Volgens de overlevering heeft hij veel reizen gemaakt naar Egypte en het Oosten. Hij streefde harmonie en reinheid van de ziel na, wat volgens hem bevorderd kon worden door onder andere de kennis van verhoudingen tussen getallen. Deze verhoudingen beheersen volgens zijn leer het heelal. Ze zijn ook terug te vinden in de muziek.

^{xi} **Plato** (Athene, ca. 427 – aldaar, 347 v.Chr.) Grieks filosoof en schrijver. Plato, leerling van Socrates en leraar van Aristoteles, is een van de meest invloedrijke denkers in de westerse filosofie en was ook de stichter van de Atheense Academie, het eerste instituut voor hoger onderwijs in het westen. en werd met zijn Ideeënleer de aartsvader van het filosofisch idealisme.

^{xii} **Aristoteles** (Stageira, 384 v.Chr.- Chalkis, 322 v.Chr.) was een Grieks filosoof en wordt met Socrates en Plato beschouwd als een van de invloedrijkste klassieke filosofen in de westerse traditie. Hij was lid van Plato's filosofische Academie en diens invloed is dan ook permanent aanwezig in Aristoteles' werk. Aristoteles mag gezien worden als de eerste homo universalis, omdat hij bekwaam was in de totaliteit van de toenmaals bekende wetenschappen (filosofie, psychologie, politieke en sociale wetenschappen, wiskunde en natuurwetenschappen, taal- en letterkunde, theater...), die hij systematisch en methodisch tot een in zichzelf gesloten systeem uitwerkte. Aristoteles kan zo worden beschouwd als *systeemfilosoof*. Hij voerde bovendien de logica en de methodologie in als manier om wetenschap en filosofie te bedrijven.

^{xiii} **Epicurus** leefde van 341 v.Chr. - 270 v.Chr. Hij was een Grieks filosoof, hedonist en aanhanger van het atomisme (Democritus). Hij was de grondlegger van het Epicurisme.

^{xiv} **René Descartes** (Cartesius) (La Haye en Touraine, 31 maart 1596 – Stockholm, 11 februari 1650) was een Franse natuurfilosoof en wiskundige wiens benadering van het probleem van de kennis en de aard van de menselijke geest een belangrijke rol speelden in de ontwikkeling van de filosofie. Hij is met name bekend om zijn uitspraak "*Je pense donc je suis*" en wordt algemeen beschouwd als de vader van de moderne filosofie. Hij was de eerste die de filosofie van Aristoteles niet alleen verwierp, maar ook verving door een eigen filosofisch systeem. Daarmee legde hij de basis voor de 17e-eeuwse stroming van het rationalisme. Descartes was sterk beïnvloed door de vooruitgang in de natuur- en sterrenkunde en een van de centrale figuren van de wetenschappelijke revolutie. Hij gaf voor het eerst een idee wat de natuurkunde in de toekomst zou bieden.

^{xv} **Claude Berigard (Beauregard)**: Frans filosoof en fysicus (1578 – 1664). Professor in Pisa en daarna in Padua, samen met Chrystoforus Magnemus was hij voorstander van het "nieuwe, kwalitatief atomisme", waarin het mechanistisch principe wordt afgewezen, maar veel aspecten van de Aristotelische filosofie behouden bleven. In zijn werk "*Circulus Pisani*" (1643), een dialoog over de mogelijke ontstaansgeschiedenis van de wereld, stelt hij dat atomen bolvormig zijn, verschillende afmetingen hebben en verschillende specifieke kwaliteiten bezitten. (cf Anaxagoras' "homoeomerides"). De atomen en clusters ervan ("semina") ondergaan een onderlinge aantrekkingskracht, zoals magnetisme, wat niet belet dat God de beweging van de atomen beïnvloedt. ("*Elements, principes and corpuscles*" A. Clericuzio)

^{xvi} **Pierre Gassendi** (Provence 1592 – Parijs 1655). Geestelijke, natuur- en wiskundige en filosoof. Keerde zich tegen Aristoteles en was aanhanger van Epicurus, wekte opnieuw belangstelling voor de atoomleer van Democritus. Waarnemer van de zonsdoorgang van Venus (1632). Hij legde de grondslag van de 17e eeuwse corpusculaire theorie van het licht en bestreed daarmee de meer golfgerichte leer van Descartes.

^{xvii} Aurelius Augustinus ook wel Augustinus van Hippo of **Sint Augustinus** genoemd, (Thagaste, 13 november 354 – Hippo, 28 augustus 430) was bisschop van Hippo, theoloog, filosoof en kerkvader. Bekendste werken: "*Civitas Dei*" en "*Confessiones*".

^{xviii} **Clemens van Alexandrië** geboren als Titus Flavius Clemens (waarschijnlijk Athene, ±125/150 - 215) was kerkvader, kerkelijk schrijver, het eerste lid van de kerk van Alexandrië en hoofd van de Catechetenschool van Alexandrië. Zijn leraarschap was toonaangevend en zijn frequent citeren van de Griekse literatuur gaf hem de bijnaam "missionaris van de intellectuele elite". Werken: *Propteticus*, *Paedagogus* en *Stromata*.

^{xix} **Origenes** (ca. 185 - 253/254) was een van de belangrijkste verdedigers van het christendom in de derde eeuw. Ook was hij kerkhistoricus. Origenes was werkzaam in Alexandrië. als leider van de plaatselijke catechetenschool, ook Alexandrijnse school genoemd. Rond 230 kwam hij in conflict met de bisschop van Alexandrië en moest uitwijken naar Caesarea (Palestina). Een van de genoemde redenen voor zijn verbanning is zijn vermeende zelf-castratie (wat hij zou hebben gedaan omdat hij les gaf aan zowel mannen als vrouwen, en hij zou also Mattheus letterlijk hebben gevolgd. Dit verhaal kan echter evengoed in een later stadium zijn

verzonnen door zijn tegenstanders). Hij leefde ruim 20 jaar in ballingschap. In Caesarea zette hij zijn catechetenschool voort en bouwde een indrukwekkende bibliotheek op. Tijdens de vervolging onder keizer Decius werd Origenes gevangengenomen en gefolterd. Aan de gevolgen daarvan overleed hij in Tyrus in 253 of 254.

^{xx} **Hiëronymus van Stridon**, (Stridon in Dalmatië, ca. 347 - Bethlehem, 30 september 420) is één van de vier grote kerkvaders van het Westen. In de christelijke iconografie wordt Hiëronymus vaak afgebeeld met een leeuw.

^{xxi} **Homerus** was een Griekse dichter en zanger (ca. 800 v.Chr. – ca. 750 v.Chr.), schepper van epische gedichten, waarin hij een groot aantal overgeleverde heldensagen, godenverhalen en mythische vertellingen uit zijn cultuur verwerkte. Twee epische gedichten, *Ilias* en de *Odysee*, de oudst bekende en bewaard gebleven literaire werken van de Griekse letterkunde, worden aan hem toegeschreven. ("Homerische kwestie")

^{xxii} **Porphyrius** (ca. 234 in Tyrus-305 in Rome(?)) was een neoplatonistisch Grieks filosoof uit Tyrus. Het grootste deel van zijn actieve leven bracht hij in Rome door. Hij schreef ondermeer een biografie van Plotinus en van Pythagoras, verder nog commentaren op Plato en Aristoteles.

^{xxiii} **Tatianus** was een vroeg-christelijk Griekstalige schrijver uit de 2e helft van de 2e eeuw n.Chr. Hij was afkomstig uit Mesopotamië, kwam naar Rome, waar hij een leerling van Justinus de Martelaar werd. Ca. 172 keerde hij terug naar het Oosten en werd er geestelijk leider van een uiterst strenge sekte. Hij is bekend geworden als grote propagandist van de enkrateia, een vorm van rigoureuze ascese. Hij was de ontwerper van het Diatessaron ('Uit vier samengesteld'; geschreven tussen 170 en 180), een harmonie van de vier evangeliën. Van zijn overige werk is alleen de *Oratio ad Graecos* ('Rede tot de Grieken') bewaard gebleven. Dit is een apologetisch geschrift, waarin de tijdloze zuiverheid van het christendom wordt verheerlijkt en de heidense cultuur fel bekritiseerd wordt.

^{xxiv} **Henry More**, Lincolnshire 1614-Cambridge 1687, *Conjecture Cabbalistica* (1653). Groeide op als Calvinist, werd aanhanger van het Christelijk Platonisme en beschouwde de Kabbala als het perfect filosofisch systeem, dat mogelijk een einde zou kunne brengen aan de godsdienstoorlogen.

^{xxv} **T. Burnetus** (1635 -1715) theoloog en auteur van kosmologische werken. Werken: "*Telluris Theoria Sacra*" (tot zekere hoogte beïnvloed door Descartes' "Principa", en bewonderd door I. Newton), "*Archeologiae Philosophiae sive Doctrina Antiquade Rerum Originibus*" (1629), waarin hij stelt dat zondeval eerder een symbolisch dan historisch dient te worden opgevat. "*De Statu Mortuorum et Resurgentium*" (postuum gepubliceerd).

^{xxvi} **Quintus Septimius Florens**, beter bekend onder zijn bijnaam **Tertullianus**. (ca. 160 - ca. 230) was een belangrijke, maar in sommige opzichten ook omstreden, kerkvader. Over zijn leven is weinig bekend. Hij is in de kerkgeschiedenis vooral van betekenis als verdediger van de Christenen tegen de heidenen "*Apologeticum*". Ook heeft hij belangrijke bijdragen geleverd aan de formulering van theologische begrippen zoals Triniteit, Persoon, Wezen, etc. Door zijn krachtige en heldere Latijnse schrijfstijl werd hij de schepper van het kerklatijn. Hij bedacht bijvoorbeeld het woord **Trinitas** voor de drie-eenheid van het goddelijk wezen. Zijn formuleringen zijn in de latere theologische ontwikkeling (bijvoorbeeld op het Concilie van Nicea) van groot belang: zo noemde hij Vader, Zoon en Heilige Geest: **tres personae**, die toch één wezen vormen (**una substantia**). Dit zijn begrippen die Tertullianus introduceerde om het geheim van de christelijke godsgedachte onder woorden te brengen. Ook op het terrein van de Christologie heeft Tertullianus veel bijgedragen. Volgens zijn christologie is Christus zowel mens. De godheid en de mensheid zijn in de persoon van Christus verenigd, maar niet vermengd. Door de heilsboodschap in termen als voldoening, verzoening, genoegdoening en recht te vatten, heeft hij een stempel gedrukt op de westerse theologie.

^{xxvii} **Theophilus**, bisschop van Antiochië en apologet (gestorven na 186)

^{xxviii} **Hippolitus**, eerste Roomse tegenpaus (217)), - **Novatianus**: tweede Roomse tegenpaus (251)

^{xxxix} **Zeno van Verona**, (ong. 300 – 12 april 371 of 372) was een vroege christelijke bisschop van Verona of een martelaar. Hij was afkomstig van Mauritanië. Hij werd in 362 de achtste bisschop van Verona, Italië.

^{xxx} **Eusebius van Caesarea** (ca. 263 – 339), leerling van Pamphilus en bisschop van Caesarea. Hij was enige tijd raadsman van Constantijn de Grote. In de strijd tegen het Arianisme is zijn positie niet eenduidig, maar de geloofsbelijdenis die hij voorlegde, is de basis van het credo van Nicea..

^{xxxi} **Azazel** is het Hebreeuwse woord voor zondebok (bouc émissaire). In de joodse traditie was Azazel volgens Ibn Ezra, Maimonides en anderen een demon die in de wildernis huisde. In modern-Hebreeuws betekent “ga naar azazel” zoiets als “val dood”. Voorwerpen die naar 'azazel' zijn gegaan, zijn onherstelbaar kapot: tijd, geld of moeite die naar 'azazel' gingen, zijn verloren

^{xxxii} Axioma VII, Ethica , deel I.

^{xxxiii} Zie Ethices “ubi modus?” (Ethices, p.1 stelling 23).

^{xxxiv} cf. correspondentie Helmont - Rosenroth

^{xxxv} **Josephus Justus Scaliger** (Agen, 5 augustus 1540- Leiden, 21 januari 1609), tiende kind van de humanist Julius Caesar Scaliger. Hij werd katholiek opgevoed maar bekeerde zich later tot het protestantisme. Later werkte hij in Zwitserland als privé-leraar (1590 tot 1593). Vervolgens werd hij twee jaar lang dringend uitgenodigd naar Leiden, waar hem in 1593 voor een zeer hoog salaris (1200 gulden per jaar) een leerstoel werd aangeboden aan de jonge Universiteit Leiden, als opvolger van Justus Lipsius die in 1591 vertrokken was. Hij hoefde geen college te geven, maar gaf les aan werkgroepen uitstekende studenten bij hem aan huis. Hij was een prikkelbare man, die venijnige opmerkingen in de kantlijn van boeken van collega's schreef. Als persoon was hij sommigen dus niet sympathiek, maar hij heeft het onderzoek in Leiden wel op een hoger plan gebracht door het belang van een brede kennis van de oude talen te benadrukken. Hij bracht het onderwijs in de klassieke-filologie en bijbel-wetenschap in Leiden op een hoog peil. Hij voegde aan de de “Klassieke geschiedenis” (Griekenland en Rome) de geschiedenis van de Joden, Egypte, Babylonië en Perzië toe. Nergens anders in Europa werd op zo'n hoog niveau onderwijs gegeven in de klassieke en oosterse talen. Tot het eind van zijn leven was hij verwickeld in polemieken met jezuïeten, die zijn tekstkritiek van de Bijbel als een aanval op het rooms-katholieke geloof beschouwden.

^{xxxvi} Entelechie (εντελεχεια) is oorspronkelijk een term van Aristoteles waarmee hij de menselijke ziel benoemt als eerste werkelijkheid van het natuurlijke lichaam. Later zou de vitalistische filosoof Hans Driesch (1867 – 1941) deze aristotelische term gebruiken in de neovitalistische biologie voor een mogelijke doelgerichte onstoffelijke kracht die werkzaam zou zijn binnen het organisme. Binnen de filosofie van het Idealisme leidde dit tot een primair spirituele interpretatie van het organisme dat alleen de uiterlijke verschijningsvorm zou zijn van een bewustzijn; maar de meeste biologen vonden deze oplossing weer te buitenissig.

^{xxxvii} Deze brief van Spinoza aan Oldenburg wordt ten onrechte als de derde bestempeld, maar is werkelijkheid de eerste uit de correspondentie tussen Spinoza en Oldenburg. “Leibniz hat Recht: dieser dritte Brief ist der erste; er ist gedruckt in Spinos. Op. Posth. Tom. I; p. 449, der erste ib. p. 452 sq., der zweite ib. p. 457 sq.”

^{xxxviii} “Licet alio modo”(zij het dan op andere manier). F. de Careil interpreteert dit tussenzinnetje als volgt: Spinoza is het eens met St. Paulus, op voorwaarde dat er een verandering is in de Geest is. M.a.w. hij accepteert de uitspraak van Paulus en de oude filosofen, maar interpreteert ze op zijn manier. [F, p. 39].

^{xxxix} Cf. correspondentie Helmont – Rosenroth

^{xl} [F] en [T] noteren in hun werk dat deze passage zich op p. 77 van de “Elucidarius” staat, maar in de facsimile uitgave is dit p. 74.

^{xli} Het (Latijns) **Averroïsme** is een middeleeuwse filosofische stekking: uitgaande van de commentaren, die Averroës schreef op Aristoteles, trachtte men een gesloten systeem op te bouwen, waarin de tegenstelling tussen geloof en filosofie geweerd werd, want dit zijn twee niet te verzoenen gegevens. Deze “theorie van de dubbele waarheid” lijkt niet zo geslaagd, er is veeleer sprake van een dualisme van geloof en rede.

^{xlii} **Petrus Mastricht** (1630 – 1706) gereformeerd theoloog. In zijn werk “Gangraena” is hij het op een eigen wijze eens met Descartes, maar bestrijdt zijn theologie. Zijn werk was de meest belangrijke aanval tegen het Cartesianisme in de zeventiende eeuw. (“Petrus van Mastricht, Reformed orthodoxy and piety”, p. 42. A C Neele, 2009)

^{xliii} **Karel de Grote** (*Charlemagne*) mogelijk 742 of 748 - Aken, 28 januari 814) was de koning der Franken van 768 tot zijn dood in 814, tussen 774 en 781 koning der Longobarden en vanaf 800 keizer van het Heilig Romeinse rijk.

^{xliv} **Athenagoras** (circa 133 - 190) was een Grieks-christelijke apologeet uit de tweede helft van de 2e eeuw, over wie weinig meer bekend is dan dat hij een Athener was (hoewel oorspronkelijk waarschijnlijk niet uit Athene afkomstig), een filosoof, en een bekeerling tot het christelijke geloof. Er is enig bewijs dat hij vóór zijn bekering een platonist was, maar dat is niet helemaal zeker.

Theophilus van Alexandrië (? - 412) was bijna dertig jaar patriarch van Alexandrië in Egypte. Zijn ambtstijd, die van 385 tot 412 duurde, werd gekenmerkt door gewapende strijd met de heidenen

^{xlv} **Flavius Valerius Aurelius Constantinus** (Naissus, 27 februari ca. 280 - Ancyrona, 22 mei 337), bekend als **Constantijn I de Grote**, was een Romeins keizer. Constantijn is vooral bekend als de eerste Romeinse keizer die zich zou hebben uitgesproken voor het christendom en die de grondslag legde voor de christelijke fase van het Romeinse Rijk, dat zich verder zou ontwikkelen tot het Byzantijnse Rijk. Met zijn edict van Milaan (313) maakte Constantijn een einde aan de christenvervolgingen. In 325 riep hij het eerste concilie van Nicaea bijeen, het eerst effectieve oecumenische concilie (tenzij het concilie van Jeruzalem als oecumenisch wordt beschouwd). Tijdens dit concilie werd het Arianisme veroordeeld en de geloofsbelijdenis zoals die vandaag de dag bekend is vastgelegd. Het concilie van Nicaea wordt traditioneel beschouwd als het eind van de vroeg-christelijke periode.

^{xlvi} De heilige **Gregorius van Nazianze** of **Gregorius de Theoloog** (329 - 25 januari 389) is samen met de heilige Basilius de Grote de grondlegger van het Oosterse kloosterleven. Hij was theoloog en bisschop van Constantinopel. Hij is de grondlegger van de orthodoxe leer van de Drievuldigheid (Drie-eenheid): God is één wezen in drie hypostasen. In de rooms-katholieke Kerk wordt hij als kerkleeraar geëerd.